

NGAAHI 'AATI FAKA'ETIVOKĀSIO

TOHI TOKONI MA'AE FĀNAU AKO

Ko e tohi fakahinohino' ni na'e fa'u mei he Live & Learn Environmental Education 'aki hano poupu fakapa'anga mei he Pule'anga 'Aositelelia 'o fakafou mai he **Western Pacific Sanitation Marketing & Innovation program** 'a ia na'e fakapa'anga 'e he Civil Society WASH.

Tohi 'e: Michelle Abel (Mīselo 'Ēpeli), 'Ātama Deverell
Fa'u mo fokotu'utu'u 'e: Wilani van Wyk-Smit
Tā fakatātā 'e: Nick Mattiske
Na'e paaki 'i ha pepa na'e 'osi ngaue'aki (100%).

Hiki tatau © he Live & Learn Environmental Education 2017

Ma'u 'a e totonu kakato ki he ngaahi taumu'a fakakomēsiale/fakatupu pa'anga pe ko hano liliu lea 'i ha fa'ahinga fotunga pē ke toki ngaue'aki. 'Oku fakamafai'i 'e he Live & Learn ke fai hano toe fakalahi mai ha konga 'o e naunau' ni ki he founa fakasainisi, fiema'u fakaako' pe ngaahi taumu'a fakafekumi, ke fakamahino ko e Live & Learn mo e ngaahi mo'oni'i me'a kuo hiki' na'e fai hono muimui'i lelei mai pea 'oku 'osi fai hono fakatokanga'i pea tali lelei. Kuo pau ke fakafou mai 'i ha tohi ki ha kole faka'ataa ki hano toe fakalahi, liliu lea kakato, pe 'i ha toe fotunga kehe, 'o tatau 'i he taumu'a fakakōmesiale pe 'ikai fakatupu pa'anga.

Live & Learn Environmental Education
Donkey Wheel House, 2nd Floor 673 Bourke St, Melbourne 3000 Victoria
Tel: (+613) 96501291 Email: enquiries@livelearn.org

www.livelearn.org

Ngaahi Fakamālō

Ko e lahi taha e ngaahi ma'u'anga fakamatala na'e fai'aki hono tohi 'o e ngaahi konga kehekehe 'i he tohi tokoni' ni na'e 'osi fai hono toutou vakai'i/fakapapau'i. 'Oku kau ki ai mo e ngaahi me'a' ni:

UNICEF: 'Water, Sanitation and Hygiene (WASH) in Schools'
https://www.unicef.org/publications/files/CFS_WASH_E_web.pdf

Save the Children: Child Participation Monitoring & Evaluation Toolkit
http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/images/ME_Toolkit_Booklet_3.pdf

'Save the Children School Club Toolkit'
<http://www.savethechildren.org/atf/cf/%7B9def2ebe-10ae-432c-9bd0-df91d2eba74a%7D/HSClubKITJULY2009.PDF>

'Child-to-Child: A Practical Guide – Empowering Children as Active Citizens'
http://www.childtochild.org.uk/wp-content/uploads/2014/10/Child_to_Child-Empowering_Children_As_Active_Citizens_Practical_Guide.pdf

Centre for Evaluation Innovation: 'The Advocacy Strategy Framework'
<http://www.evaluationinnovation.org/publications/advocacy-strategy-framework>

The Systems Thinker: 'Learning about Connection Circles'
<https://thesystemsthinker.com/learning-about-connection-circles/>

'How Change Happens' by Duncan Green, specifically Part 1, Chapter 2: 'Power lies at the heart of change'
<http://how-change-happens.com>

Faka'ikai'i

Ko e pulusi 'o e tohi' ni na'e malava ia 'i he tokoni 'a e Pule'anga 'Aositelelia. Ko hono teuteu'i 'o e kakano 'o e tohi' ko e fatongia 'ata'ataa pe ia 'o e Live & Learn 'o 'ikai fakakau mai kiai e ngaahi fakakaukau 'a e Pule'anga 'Aositelelia. Neongo ko e katoa e tokanga na'e fai' ke ngāue'aki e ngaahi fakamatala 'oku 'ataa mo ngofua ki he kakai fakalukufua, 'oku kole fakamolemole heni 'a e Live & Learn ki ha ngaahi fehalaaki fakatu'upakē 'o hoko ai ha hiki tatau na'e 'ikai ha palani ki ai pea 'oku talitali lelei pe mo ha ngaahi fakatonutonu ki hano to e pulusi 'o e tohi fakahinohino'ni 'i he kaha'u.

NGAAHI 'AATI FAKA'ETIVOKASIO

TOHI TOKONI MA'AE FĀNAU AKO

Poloseki 'o hono fakamāketi'i
mo Fakalakalaka 'o e Tō'onga
mo'ui Haisini 'i he Faka-Hihifo
'o e Pasifiki

KANOTOHI

Talateu	7
Ko e ha e mahu'inga e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A (WASH) ma'ae longa'ifānau?	8
Ko e hā e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i he ako'anga	14
Ko hai 'oku totonu ke kau ki he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A' 'i he ako'anga?	14
Ko e fuofua fakataha 'a e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A	15
Fekau'aki mo e 'ETIVOKASIO	16
Fakakaukau fekau'aki mo e ngaahi fa'unga	16
Fakakaukau fekau'aki mo e mafai	18
Ngaahi Fa'unga' mo e Mafai	19
Ko e hā 'a e 'Aati?	21
Fokotu'u e 'aati' ki ho'o ngaahi ngāue faka'etivokasio.	21
SITEPU 1: KO 'ETAU FAKAKAUKAU	26
Ngaahi fakakaukau tānaki mai	26
Ngaahi Siakale Fekaukau'aki	26
SITEPU 2: Fakalahi e taukei	32
Kumi ke toe lahi ange	32
Ngaahi taumu'a faka'etivokasio	34
SITEPU 3: Lea 'aki	38
Ko e hā ho'o tefito'i fekau?	38
Ngaahi fakakaukau ke fakahoko 'aki ngāue!	46
SITEPU 4: Ako	70
Vakai'i e ngāue' 'aki e ngaahi "FOFONGA FIEFIA MAMAHI"	70
Fakamā'opo'opo	72

TALATEU

Mālō e lelei!

‘Oku fakataumu’a ‘a e tohi tokoni’ ni ki ha fa’ahinga kalapu pe kulupu ‘i ho ako’anga ‘oku nau tokangaekina ke fakapapau’i ‘oku ma’u he tokotaha kotoa pe ‘i he ako’anga ‘a e vai inu ‘oku malu, ngaahi falemālōlō ‘oku malu mo e ‘ulungaanga fakahaisini lelei. ‘I loto ‘i he tohi tokoni’ ni teke ako ai ki he founa ‘oku lava he longā’ifānau mo e kakai kei iiki hangē pe ko koe ke nau ma’u e le’o mālohi ke fai ha ngaahi liliu lelei ‘i ho ako’anga’ pehē foki ki he komiunitii’. Te ke ako ai ki he ‘uhinga ‘o e lea ‘ETIVOKĀSIO, pehē foki ki he ngaahi fakapulipuli ‘e tokoni kiate koe ke palani ha fanga kii va’inga fakaoli pe fanga kii ngāue ‘i ho ako’anga’ pe komiunitii’.

Ko e tohi tokoni’ ni na’e hiki ia koe’uhi’, ‘i ho’o kalapu’ te ke ngāue pe koe ki he fanga ki’i ngāue takitaha, ‘o ‘ikai fiema’u ki ai e faiako. Ka ‘oku lelei ma’upe kapau ‘e ‘i ai ha faiako pe ko ha taha ‘oku ki’i matu’out’a ange’ ke tokoni ‘i ha taimi ‘e ‘i ai ha’o ngaahi fehu’i (pea ke ‘i ai pe mo ha’anau ki’i tohi tokoni mavahe he ‘e tokoni lahi ia kiate koe!) ‘Oku ‘ikai ko e tohi tokoni’ ni ke toki ngāue pe ki ai he taimi ho’ataa, kā ‘oku fakataumu’a ia ki ho’o kalapu ke nau ngāue ki ai ‘i ha ngaahi uike. ‘I ho’o Kalapu TO’ONGA MO’UI MA’A, mahalo te nau palani ha ngaahi polokama ‘o tu’o tolu pe fā ‘i he ta’u. ‘Oku sai ‘aupito pe ia. Fakakaukau leva ki ha fanga ki’i ngāue pea ke teuteu mo ha fanga ki’i palani ki ha ngāue faka’etivokasio mo ha kemipeini ‘e fe’unga mālīe mo ho’o Kalapu TO’ONGA MO’UI MA’A.

Ko e fanga ki’i ngāue ‘i he tohi tokoni’ni ‘oku fakamamafa ‘i he VAI, TO’ONGA MO’UI FAKAMA’A’ mo e HAISINI (‘a ia ‘oku tau ui ko e TO’ONGA MO’UI FAKAMA’A-WASH), ko e founa palani faka’etivokasio te ke ako ki ai’, te ne ‘oatu kiate koe ‘a e loto lahi ke ke ngāue’aki e poto’i ‘ilo fo’ou’ ke poupou’i ha liliu lelei ‘i ha toe ngaahi ‘elia kehe foki. Ko e hā ‘oku kau ai e fo’i lea ko e “‘Aati” ‘i he hingoa ‘o e tohi’ ni? Ko hono ‘uhinga he ko e ‘aati hangē ko e tā valivali, faitā, vitiō, talanoa fakatāta, musika, talanoa mo e tau’olunga ‘oku ala ngāue’aki ke fakaloto’i ha kakai ke liliu ‘enau fakakaukau mo ‘enau ngaahi to’onga.

Ko e tohi tokoni ko ‘eni ki he Ngaahi ‘Aati Faka’etivokasio (Arts for Advocacy) oku fo’ou ‘aupito ia- ko koe ‘a e fuofua fānau ako ‘oku ke lau ‘a e ngaahi lea mo ngāue’i e fanga ki’i ngāue ‘oku hā ‘i loto. Ko e ‘uhi’ ko ‘ene fo’ou ‘aupito, ‘oku faka’amau ‘a e Live & Learn ke fai mai ha’amou lau ko e hā e ngaahi ngāue na’e faingofua’ kiate koe pea moia na’e matu’aki fihī. Ko ho’omou lau’ ‘e tokoni ia kiate kimautilu ke mau fakalelei’i e tohi tokoni ko ‘eni ma’ae fānau’ ki ha fānau ako kehe ‘i ha ngaahi ako’anga kehe. ‘E ngāue fakataha ‘a e kau ngāue ‘a e Live & Learn mo ho’o ako’anga’ ke tuku atu ha taimi fe’unga ma’au ke fai mai ai ho’o lau ‘i ho’o ngāue’aki e tohi tokoni ma’a’ e fānau’ ki he Ngaahi ‘Aati Faka’etivokasio.

Sai, ko e taimi’ ni kuo lava ho’o lau e talateu, teuteu leva ke ke ngāue’aki e ngaahi peesi hoko ke fakafehoko taki ho’o ivi mafai’ ke poupou’i ‘aki ha liliu!.

Ko e hā hono 'uhinga e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A?

Ko e hā e
'uhinga e
TO'ONGA MO'UI
FAKAMA'A ki he
longa'ifānau'

'Oku tau kaukau'i hotau sino. 'Oku fanofano hotau nima. 'Oku fō hotau vala. 'Oku fufulu 'etau 'u peleti 'uli. 'Oku tau fakama'a e ngaahi me'a' ko e fakataumu'a ke ma'a pea mo mal'i foki ke 'oua na'a tau puke.

Na'a' ke 'ilo nai 'oku 'i ai e lea fakapulipuli ki he lea ko e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A (WASH)? Tau vakai ki he fakapulipuli.

Ko e 'uhinga 'eni e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A:

WA	Water	- Vai
S	Sanitation	- To'onga mo'ui fakamo'ui
H	Hygiene	- Haisini

'Oku kau ho ako'anga' he ngaahi ako 'oku fakahoko ai e polokalama "TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A" 'a ia 'oku too 'a e fakamamafa ke fakapapau'i ko e tamasi'i/ta'ahine kotoa 'i he ako'anga 'oku' ne ma'u:

- 1 Vai ma'a ki he inu mo e ngaahi taumu'a fakama'a kotoa pe
- 2 'Oku fakamahu'inga'i e ngeia mo e malu e fānau' 'aki ha ngaahi falemālōlō fe'unga mo ha ngaahi me'a fanofano makehe ki he fānau fefine mo e tangata
- 3 Ako'i e 'ulungaanga mo e mahu'inga 'o e haisini
- 4 Ngaahi 'ataakai 'oku mo'ui lelei 'aki hono faka'auha e veve 'i ha founga 'oku maludisposal

Kapau 'e teuteu'i ho ako'anga e ngaahi fā'i me'a' ni pea ko e fānauako 'e:

- Toe mo'ui lelei ange
- Toe fai lelei'i ange 'enau ngaahi ngāue fakaako
- Liliu 'enau 'ulungaanga/to'onga mo'ui fakahaisini
- Fakahā'i atu e 'ulungaanga fakahaisini ki he fāmilī' mo e komiuniti'
- Lotolahi fe'unga ke fehangahangai mo e ngaahi pole 'o e tu'unga talavou si'i
- Fiefia ke tokoni ki hono teke 'a e malu fakahaisini' mo e to'onga mo'ui fakama'a' ki he taha kotoa 'o fakafou hono fufulu e ngaahi falemālōlō, tokanga'i e ngaahi ma'u'anga vai pea mo ha ngaahi fatongia kehe pe

Kuo ke ki'i fifili nai pe ko e hā 'a e 'uhinga ki he lea ko e ngaahi totonu 'a e tangata?

'Oku tokanga'i he ngaahi totonu e tangata 'a e mahu'inga 'a e taha takitaha, 'ikai kau ai hono 'ātakai, feitu'u 'oku tau nofo ai, hotau fotunga, 'etau fakakaukau' mo e me'a 'oku tau tui kiai. Ko e ngaahi totonu 'o e tangata' 'oku tefito ia he fakakaukau fekau'aki mo e ngeia, vahevahe tatau' mo e ngaahi fefaka'apa'apa'aki 'o fakatatau ki hono 'ulungaanga fakafonua', ngaahi tui fakalotu mo hono ngaahi filōsōfia. Ko e ngaahi totonu e tangata 'oku fekau'aki pe ia mo e fakafeangai 'o e vahevahe tatau', ke potupotu tatau e fakafeangai ki he kakai kehe pea lava foki ke fai ha'ate fili tau'atina ki he'ete mo'ui faka'aho.

Ko ha ngaahi komiuniti mālohi 'okapau 'oku nau faka'apa'apa'i 'a e ngaahi totonu 'a e tangata 'a ia ko e tokotaha kotoa 'oku 'i ai 'ene kaunga ki ai pea mo ongo'i foki 'oku kau he lau. 'I he fakafuakava'i fakamāmani lahi 'a e ngaahi totonu 'o e tangata', na'e ohi mai ia he ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'i he 'aho 10 'o Tisema 1948, 'aki hono tofa mai e ngaahi tefito'i totonu mo e ngaahi tau'atina 'oku 'ai ki he kakai kotoa.

Na'a ke 'ilo nai 'oku 'i ai e ngaahi totonu makehe 'a e longa'i fānau?

Ko e ngaahi totonu 'a e longa'ifānau ko e ngaahi totonu ia 'a e tangata' ma'ae longa'ifānau. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi totonu 'a e fānau 'iate kinautolu pē ko e 'uhi' he 'oku 'i ai 'a e taimi 'e ni'ihi 'oku fiema'u ai he fānau ha fanga ki'i tokoni makehe. Ko e ngaahi totonu 'a e fānau' 'oku hiki ia he felotoi 'a e ngaahi Pule'anga Fakatahataha' 'i he ngaahi Totonu 'a e longa'ifānau. 'Oku tatau ia ki he leka kotoa 'i ha tapa pe 'o mamani. 'Oku 'i ai 'a e fo'i totonu 'e 42 'a e longa'ifānau. Ko e fika 24 'oku fakapatonu pe ia fekau'aki mo e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A.

Kupu 24:

'Oku 'i ai ho'o totonu ki he lelei taha 'o e tokangaekina e mo'ui lelei fakasino 'oku ala malava', vai 'oku malu ki he inu', me'akai 'oku ma'u ai e ngaahi ivi fakame'akai mo'ui lelei', ko ha 'ātakai 'oku ma'a mo malu, mo ha ngaahi fakamatala 'e ala tokoni ki he lelei ho'o nofo.

Kupu 1:

Kapau 'oku 'i lalo ho ta'u motu'a he 18, ko e longa'ifānau koe pea 'oku 'i ai ho'o ngaahi totonu.

Konivesio 'i he totonu 'a e fānau, 1989

Ngaahi Palani Fakalakalaka Tu'ulua

'I Sepitema, 2015 na'e tukupā ai e kau taki 'a māmani' ki he ngaahi Kaveinga Fakamāmani lahi 'a e Fakalakalaka Tu'ulua. Ko e ngaahi kaveinga 'eni 'e 17 ke malava 'o a'usia ai e tolu'i mahulu ko 'eni ki he 2030.

KO E TOLU'I MAHULU 'ENI:

Ke fakangata e masiva
'ango'ango

Ke tau'i e faikehekehe mo e
fakamaau ta'e totonu

Ke matatali e feliuliaki
'a e 'ea

FAKALAKALAKA TU'ULOA Ngaahi Kaveinga

Ko ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMAA' ko e fengāue'aki ia he vaha'a ho'o ako'anga mo e kautaha 'a e Live & Learn ki hono talanoa'i e Kaveinga Palani Fakalakalaka Tu'uloa hono 6 – Vai Ma'a & To'onga Mo'ui Fakama'a – fakafou mai 'a e TO'ONGA MO'UI FAKAMAA' (WASH) 'i he polokalama 'a e ngaahi ako'anga.

Ko e Kaveinga Fakalakalaka Tu'uloa hono 6 ko e fakapapau'i ia koe tokotaha kotoa he māmani 'oku'ne ma'u 'a e vai 'oku malu pea mo e to'onga mo'ui fakama'a. Ko e hā hono 'uhinga? Ko e faingamālie ki he vai, to'onga mo'ui fakama'a' mo e haisini' ko e totonu ia 'a e tangata, ka ko e toko piliona e kakai 'i he mamani 'oku nau nofo mo e vai inu 'oku 'uli pea hala mo ha falemālōlō.

6

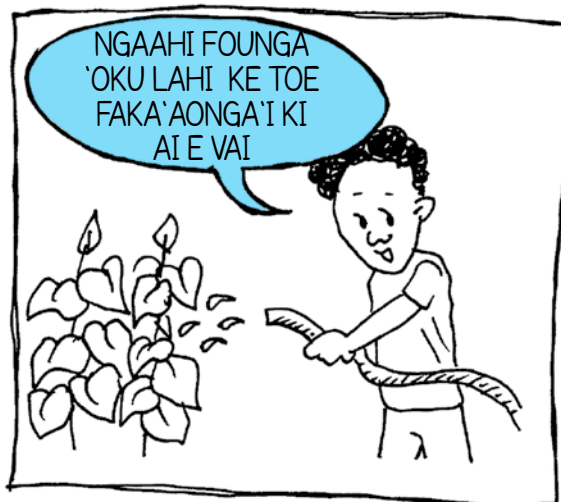
VAI 'OKU MA'A MO
E TO'ONGA MO'UI
FAKAMA'A

A'usia fakamāmāni lahi mo ma'u e faingamālie tatau ki he vai inu 'oku malu mo ma'ama'a mo e to'onga mo'ui fakama'a 'oku taau kae'uma'a e haisini ki he taha kotoa.

VAI MA'A + TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A

TALAKI KI HO'O KAKAI/KOMIUNITI!

KOE HĀ TE KE FAI!

KO E HĀ TE TAU FAI?

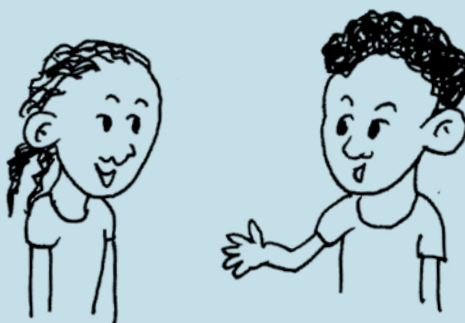
'OKU MAHU'INGA KE TAU NGĀUE FAKATAHA.
KE TAU...

FAKAKAUKAU

TALANOA

MOHE MISI

TOHI

TĀ FAKATĀTĀ

NGĀUE!!

ADAPTED FROM ILL. BY M. DE HEER

Ko ho'o Kalapu

TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A

Ko e hā e ako'anga Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A?

Ko e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ko e kulupu fānauako 'i he ako'anga' 'oku nau fakataha ke ako mo palani ha fanga ki'i ngāue faka'etivokasio te ne fakahoko ha ngaahi liliu lelei ki he palopalema 'o e vai, haisini' mo e to'onga mo'ui fakama'a' 'i honau ako'anga' pea mo e komiuniti.

Ko hai 'oku totonu ke kau ki he 'apiako Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A?

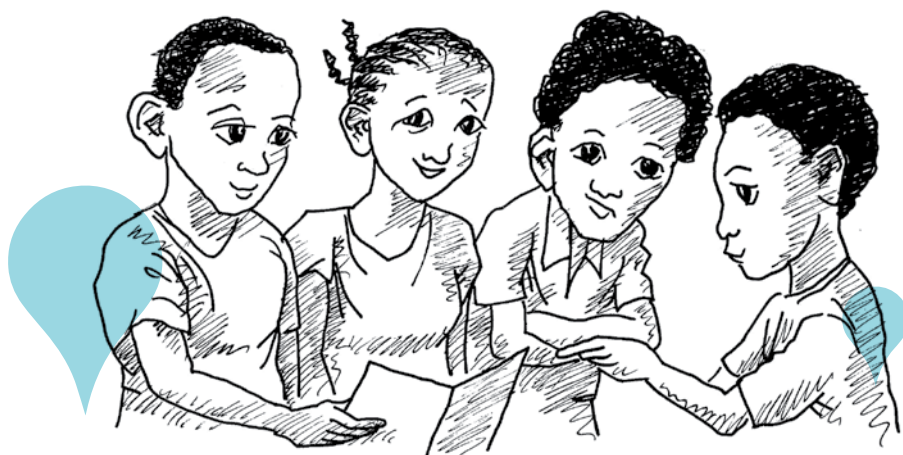
'Oku 'ikai ke kau kotoa e fānau 'i he ako'anga' ki he 'Apiako Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A, ka 'e malava pe ke fokotu'utu'u 'i he ngaahi founa kehekehe.

Sipinga:

- Memipa kotoa e fānau ako 'i ha fo'i kalasi, hangē ko e kotoa e fānauako kalasi 5 mo e 6
- Tuku ke pole ha fānau tangata mo fefine tokosi'i me i he kalasi takitaha ke kau ki he kalapu
- Fili pe he kau faiako' e kau mēmipa ki he kalapu

Kuo 'osi papau hono fa'u 'e ho'o ako'anga' e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A, ka 'oku mahu'inga pe ke ke 'ilo 'e malava pe ke talanoa e fānauako ki he kau faiako' mo e kau taki he ako'anga ke vahevahe ha ngaahi fakakaukau fekau'aki mo ha founa kehe ke fai 'aki hono fokotu'utu'u e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A.

Ko ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ma'ae fānauako' 'oku 'ikai totonu ke fakasitu'a'i ha fa'ahinga kulupu mei ai – fakapapau'i 'oku kau ki ai 'a tangata mo fefine fakatou'osi, mei he ngaahi kautaha tui fakalotu kehekehe pea mo ha fa'ahinga matakali pē, 'o tatau aipē pe ko ha fānau 'oku nau palopalema fakaesino/atamai 'okapau 'oku nau ako 'i ho'o ako'anga.

Ko e fuofua fakataha 'a e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A

Ko hono tali pe 'o e founa ki hono fokotu'utu'u e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i ho'oko'anga, 'oku fiema'u leva ke ke ngāue ki he ngaahi me'a' ni 'i he fuofua fakataha 'a ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A:

1

Taki Kalapu

'Oku totonu ke fakanofu 'e he kalapu ha fānauako ke nau fakahoko e ngaahi ngāue 'a e Kalapu. Ko e lakanga fakataki 'oku kau ki ai 'a e Palesiteni, Tokoni Palesiteni, Tauhi Pa'anga mo ha taha ke ne tataki e ngāue faka'etivokasio, etc

'Oku 'ikai fiema'u ia ke 'i ai ha'o ngaahi lakanga pehe'ni, 'Oku malava ke ke fakahā'i ha'o fakakaukau fo'ou ki ha ngaahi lakanga fakataki 'oku' ke fakakaukau 'oku mahu'inga'. Ko e Kalapu eni 'a'au. Tohi ha fanga ki'i fatongia mo ha ngaahi ngāue ki he lakanga takitaha 'oku ke fakakaukau kiai.

Fiema'u foki ke kau 'i ho'o fokotu'utu'u ha founa ki hano fetongi ha lakanga fakataki – ke fai ha fili lakanga he teemi kotoa? Pē ko e toki liliu fakamāhina 12 'a e ngaahi lakanga fakataki?

2

Kau Memipa

Ko hono fakahū mai ha kau memipa fo'ou 'oku mahu'inga ia ki he ola lelei 'a e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A.

'E tokoni e kau memipa fo'ou' kiate koe ke ke fakatokanga'i mo poupou'i ha ngaahi me'a mo fakapapai 'oku hokohoko atu e tupu e Kalapu mo 'ene ngāue' 'o hangē ko e faka'osi ako 'a e fānauako. 'E makatu'unga he founa fokotu'utu'u ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i ho ako'anga' ha kau mai ki ai ha fānauako fo'ou ki he kalapu, 'i ha'a nau a'u ki ha levolo pau. Ko e memipa fo'ou koia 'e toki fili pe ke kau mai ki he kalapu' ha toe taimi.

Kuopau ke tohi he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'a e founa 'e kau mai ai ha kau memipa fo'ou ki he Kalapu.

3

Ngaahi Fakataha

Talanoa'i he 'uluaki fakataha 'a e taimi mo e founa e hokohoko atu 'aki 'a e fakataha e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A.

Ko e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A kotoa pe 'e fiema'u ke toutou fakahoko ha ngaahi fakataha ke nau lahi 'enau ako ki he ngaahi palopalema fekau'aki mo e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'oku fehangahangai mo e fānau 'i he ako'anga', pea mo nau ma'u taimi ke palani ai ha fanga ki'i ngāue faka'etivokasio ke fakalakalaka 'aki e ngaahi palopalema 'o e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i he ako'anga.

Ko e hā ‘a e ngaahi ‘Aati ki he Faka‘etivokasio?

Fekau‘aki mo e ‘etivokasio

Ko e ‘Etivokasio’ ko ha ngāue ‘oku fai ke ne fakahoko ha liliu ‘i ha ‘elia pau. Koe‘uhi’ ‘oku ke ‘i he Kalapu TO‘ONGA MO‘UI MA‘A’ ko e ‘elia pau ‘oku fakamama‘u ki ai ho‘o manako’ ‘a e me‘a kotoa pe ‘oku faka‘aonga’i ki ai ‘a e vai, to‘onga mo‘ui fakama‘a’ pea mo e haisini ‘i ho‘o ako‘anga. ‘Oku fiema‘u ke ke fakapapau‘i ko e tokotaha kotoa ‘i he ako‘anga’ ‘oku’ ‘i ai ‘ene faingamālie ki he vai ‘oku malu, ngaahi falemālōlō malu pea mo e ‘ulungaanga fakahaisini lelei. Ko ‘eni’ ‘e tefito ai ho‘o fanga ki‘i ngāue faka‘etivokasio.

Ko ha ‘Etivokasio’ ‘oku ola lelei ‘i ha ‘uluaki fakatotolo
ki he ongo me‘a’ ni - ngaahi fa‘unga mo e mafai..

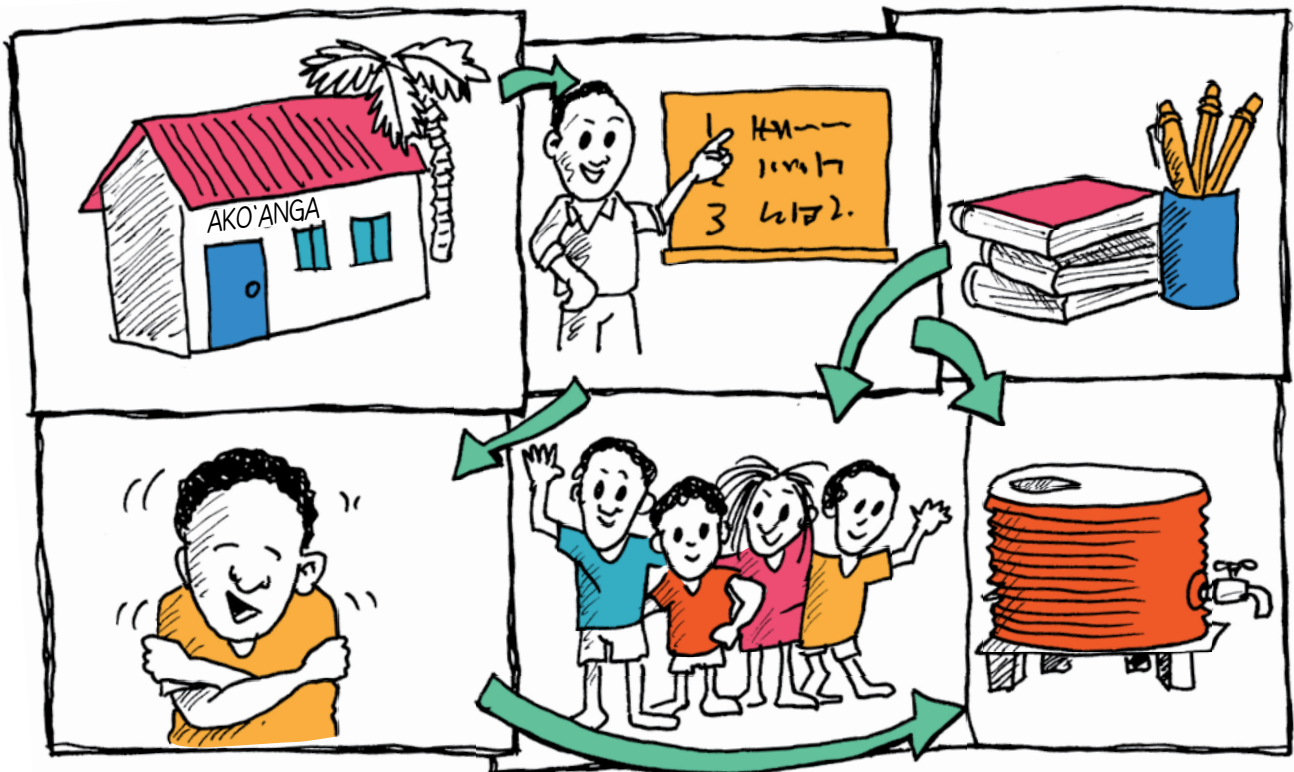
Fakakaukau fekau‘aki mo e ngaahi fa‘unga

Ko e hā e fāmili? Ko e hā e ako‘anga? Ko e hā e Komiuniti? Ko e ngaahi hingoa eni ki ha ngaahi me‘a ‘oku fa‘u ‘aki e ngaahi kongokonga kehekehe. Ko e taimi ‘oku ngāue fakataha ai e konga taautaha mo e ngaahi konga kehe’ pea ‘e hoko leva ia ko ha sino‘i me‘a ‘oku toe lahi ange. Fakakaukau ki ho sino ko e fakatātā ia ki heni. Ko ho sino’ ko e fa‘unga ia ‘oku tuifio ai ha ngaahi kongokonga kehekehe – ko e ‘ulu, ongo telinga, kete, ongo va‘e, ongo nima, etc. Ko ho fofonga ‘iate ia pē ‘oku ‘ikai ko ho sino pe ia. Ko ho sino ‘oku fa‘u ia he fengāue ‘aki fakataha e ngaahi kongokonga kehekehe.

Fakakaukau ki ho ako'anga. Ko ho'o ako'anga 'oku fa'u ia mei he ngaahi kongakonga: ko e ngaahi lokiako, ngaahi 'ofisi 'a e kau faiako, ngaahi mala'e sipoti, fānauako, kau faiako, ngaahi tohi ako, ngaahi leseni, ngaahi falemālōlō, tangikē vai, taimi tepile, silapa, ako, etc.

Kātoa 'a e ngaahi me'a' ni 'oku nau ngāue fakataha 'o fa'u ho 'apiako'. Ko e ngaahi kongakonga kehekehe ko 'eni 'a ia ko e ngaahi me'a mo oni (ngaahi lokiako mo e kau faiako) pea mo e ngaahi tui pe ngaahi ongo (fiefia, malu, lotoma'u).

Ko ho sino' pea mo ho'o ako'anga' ko e fakatātā ki naua 'o ha ngaahi fa'unga (systems). Ko ho sino koe taha ia e fa'unga, ko e kongakotoa 'oku 'osi 'i ai pe hono feitu'u makehe mo hono fekainga'aki makehe ki ha toe kongakotoa. 'Oku hangē ha fu'u pasolo sikisoa (jigsaw puzzle). Ko ho'o ako'anga 'oku 'ikai tataua ia mo 'eni, ke toe kalasi fa'unga ia e taha, ko e kongakotoa 'oku ki'i kehe ia pea 'oku kehe mo 'ene ngaahi fekainga'aki ki he ngaahi kongakotoa kehe.

Ko e ngaahi kongakotoa kehekehe ho'o ako'anga 'oku 'ikai ke nau ha'u fakataha 'i ha hala pe 'e taha. 'Oku lahi 'a e ngaahi fekainga'aki. Hangē ko 'eni, ko e faiako takitaha 'oku' ne fakalele 'ene ki'i kalasi 'o ki'i kehe si'isi'i, ko e ngaahi lokiako 'e kehekehe hono ngāue'aki, fānauako 'e ni'ihi 'oku nau fiefia, ni'ihi 'oku nau a'usia ha fakama'ia pe ma, ngaahi fale fo'ou 'oku langa pea holoki e ngaahi fale motu'a, hū mai e kau faiako fo'ou, tānaki tu'unga 'a e fānau ako.

Ko e ngaahi kongakotoa kotoa 'oku nau kei ngāue lelei, pe ko e ngaahi kongakotoa 'e ni'ihi 'oku fiema'u ke fakalelei'i. 'I ho'o ako'anga' 'oku 'i ai e ngaahi kongakotoa mahu 'inga ia 'oku pulia (hangē ko ha ngaahi falemālōlō 'oku malu!)

Fakakaukau ki he mafai

Ko e taimi 'oku ke fanongo ai ki he lea "mafai" Ko e hā ha fakatātā 'oku ha'u ki ho fakakaukau? Ko e 'ofisa polisi? Ko e Palemia? Ko e ho'o faiaiko 'i 'apiako? Ko ha fu'u tamasi'i lahi 'i he kalasi ki 'olunga 'oku ne fa'a tekelele holo e fānau iiki? Ko ho fine'eiki pe tangata'eiki? Ko e toketā? Ko e lahi taha e ngaahi fakatātā 'oku ha'u ki ho 'atamai 'oku' ne fakafofonga'i ha kakai 'oku nau ma'u ha mafai ki ha ni'ihiki kehe. Kakai 'oku nau hangē ha kau pule.

Ka ko e kalasi kehekehe 'eni 'e fā 'o e mafai:

1 Mafai 'I loto:

Falala pe kia kita mo e ongo'i 'oku'te tonu p

2 Mafai mo kinautolu:

Vahevahe e mafai, 'i ha kautaha, ngaahi kulupu mo ngāue fakataha

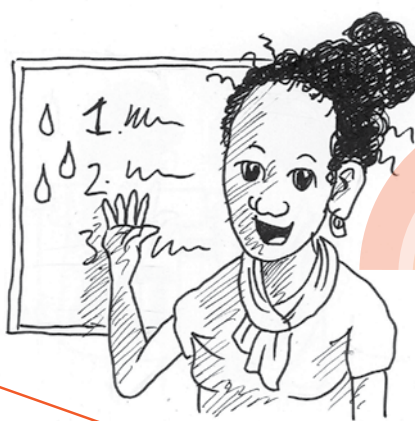
3 Mafai kiai:

Malava kete fai tu'utu'uni ki ha ngaahi ngāue pea mo fakahoko

4 Mafai pule'i fakalukufua:

Ko e mafai 'o e faktu'utu'unga pea mo e lao

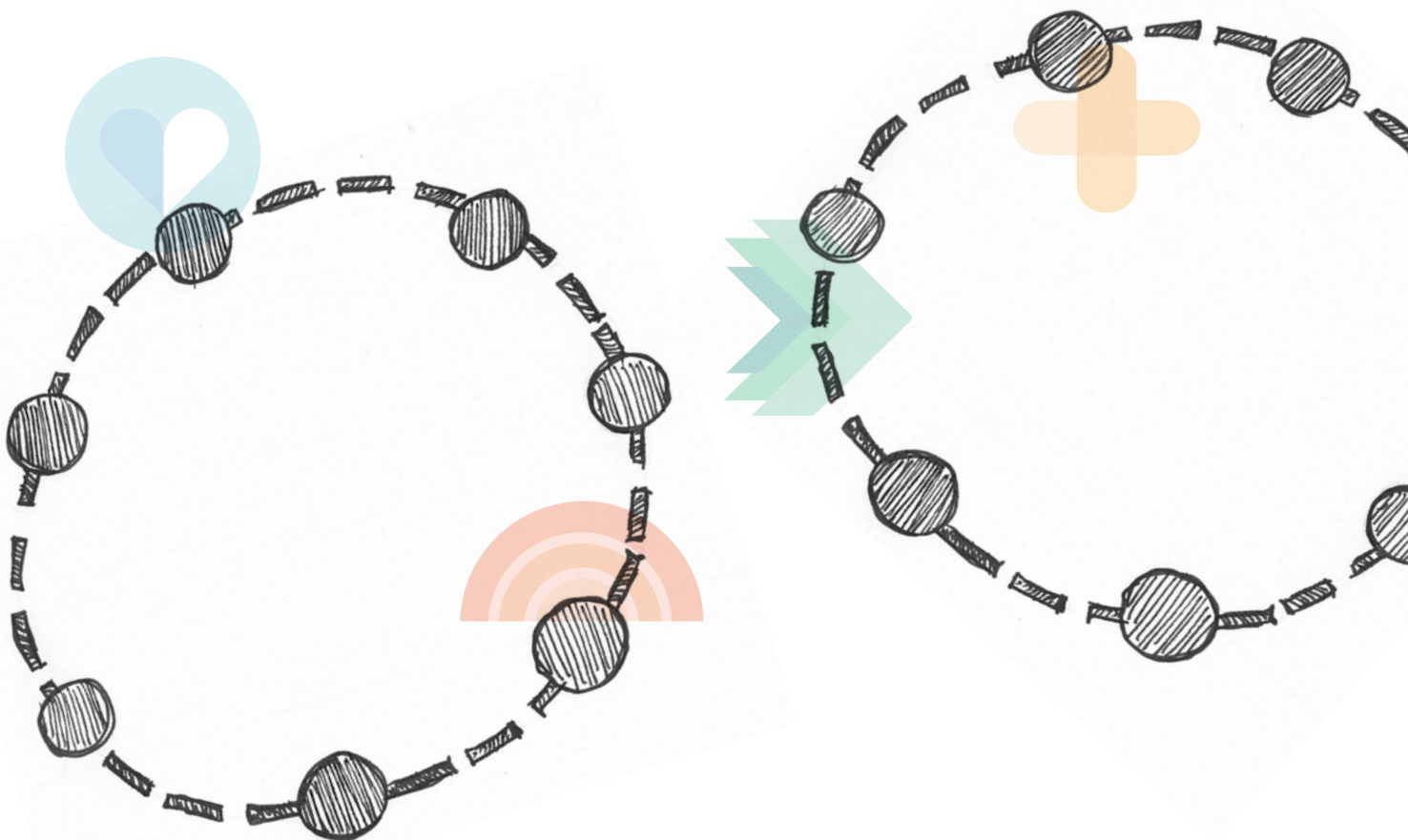

Fakakaukau ki ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ko ha fa'atātā ia 'o e kalasi 'e 4 'o e mafai:

- Te ke 'uluaki kamata 'i ho'o falala kiate koe mo ho'o tui ki ho'o totonu ke fakahaofi e vai pea mo e to'onga fakama'a. (Mafai 'a Kita).
- Hili ia pea ke kaungā kau mo e fānau kehe 'i he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke talatalanoa fekau'aki mo e to'onga mo'ui ma'a(sanitation) 'oku malu mo e haisini. (Mafai mo kinautolu).
- 'Oku mou ngāue fakataha leva 'i he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke fakahoko e fanga ki'i ngāue faka'ai'ai/'etivokasio(advocacy) ke fakahoko ha ngaahi liliu lelei ki he vai, to'onga fakama'a(sanitation) mo e haisini 'i ho'o 'apiako. (Mafai kiai).
- Ko e Komiti ki he TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i ho 'o 'apiako 'oku ne 'oange 'a e ki he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'a e fatongia ki hono fokotu'utu'u e ngaahi kalasi kehekehe ke nau tokanga'i hono fakama'a e falemālōlō mo e fanga ki'i ngāue ki hono fakamatamatalelei'i 'a e 'ātakai 'o e 'apiako. (mafai faka'aufuli).

Ngaahi fa'unga mo e mafai

'I he fakakaukau ko ho'o 'apiako ko e fa'unga (system) 'e vakai leva ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ki he ngaahi kongokonga kehekehe 'o e fa'unga pea mo to e fakakaukau ki he ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o e mafai(power) 'i he fa'unga(system). 'E malava leva ai ke ke vakai ki he ngaahi 'elia 'e ala malava 'e he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke fakahko ha liliu lelei ki he vai, ma'a(sanitation) mo e haisini. 'I he ngaahi peesi hoko' 'oku 'i ai e ngaahi me'a ngāue ke tokoni kiate koe 'i hano fakahoko e ngāue'ni.

'Aati ki he liliu

'I HE AATI 'E
MALAVA

'OATU E NGA'HI
FAKAKAUKAU FO'OU MO
FAKALOTOA

KE KE KAU KI AI!

VAVE ANGE
NGA'UNU KI MU'A

KE LANGA IVI MALAVA

TALA LEVA HOTAU TALANOA!

Ko e hā e ‘aati?

Ko ‘Aati ko hono fakahāsino mai ia e ngaahi fakakaukau ‘o e ngaahi poto‘i faiva’ pea mo e fakakaukau/sio loto. ‘Oku malava pe ke fakahā‘i e ‘aati ‘i he ngaahi ngāue hangē ko e tāvalivali, faitā‘i ha ngaahi la‘i ‘ata, vitiō, talanoa fakatātā, hiva, ngaahi talanoa pea mo e tau‘olunga. ‘Oku kau e ‘aati he konga mahu‘inga hotau ‘ulungaanga fakafonua, pea ko e halanga matu‘aki mālohi ki hono vahevahe atu e fakakaukau ‘o e vahevahe taau, mo hono poupou‘i e komiuniti pea mo e to‘onga mo‘ui ‘oku toe lelei ange. Ko e tokotaha kotoa pe ‘oku’ ne ngāue‘aki e ‘ulungaanga fakafonua he ‘aho kotoa pe. ‘Oku tau lau e ngaahi talanoa, fanongo ki he ngaahi hiva, fakamo‘ui ‘etau letiō, tau‘olunga foki ‘I he ngaahi katoanga tuku fakaholo, mo sio he ngaahi tā fakatātā mo e ngaahi la‘i fakatātā.

Ko e ‘aati ‘oku talanoa fekau‘aki mo e liliu ‘oku malava pe ia he tokotaha – hange ko hono tā valivali, ngaahi la‘i fakatātā, pe ngaahi fa‘u talanoa. Ko e ‘aati ‘oku talanoa fekau‘aki mo e liliu ‘oku kau kiai mo e kau ki ha ngaahi kulupu – hangē ko e fānau ‘i he ‘apiako’ pe ko e kakai ‘I he komiuniti ‘oku nau ngāue fakataha ‘i ha‘anau ki‘i ngoue makehe, fa‘ahinga faka‘ali‘ali he ve‘ehala’ pe ko ha kai me‘akai ‘a e komiuniti.

‘Oku ngāue ‘aki e ‘aati ke fakalotoa ha liliu. ‘I he ‘aati te tau pole‘i ‘aki e ‘fakakaukau angamaheni’ mo ngāue‘aki e ivi ‘o e ‘aati ke:

- Fakangingila‘i e ngaahi fakakaukau fo‘ou
- Fakalotoa e kakai ke liliu ‘enau fakakaukau
- Fakalotoa e kakai ke liliu ‘enau ngaahi ngāu

‘Oku malava he ‘aati ke ne tala hotau talanoa ki he ni‘ihi ‘oku nau siamai kiate kitautolu’ pe ‘i he mitia, ngaahi ‘etau ngaahi ngāue ke to mālohi ange, hiki‘i hake ‘ e laumalie fie ngāue. Ko e founga lelei ke fakakau mai ki ai e kakai, teke ke vave ange ai e ngāunu ki mu‘a e ngāue mo ma‘u ai foki ‘enau fiefia.

Fokotu‘u e ‘aati ki ho‘o fanga ki‘i ngāue faka‘etivokasio

Fakakau mai e kakai

Ko e me‘a lelei ke fakakau mai e kakai ‘o tatau pe ‘i hono tataki pea mo e ngaahi fatongia faka‘etivokasio.

Nga‘unu vave ange ki mu‘a

Ngaahi ‘aati, teuteu fanga ki‘i hiva/ hiva fakatātā mo e tau‘olunga pe talanoa fakatātā ke ne fakafotunga mai e mālīe mo hono manakoa kae‘uma‘a ke tohoaki‘i mai e mitia.

Langa e ivi malava

Ko e malava ke fa‘u mo nga‘unu e ‘aati ko e taha ia e konga mahu‘inga ‘aupito ki ha fa‘ahinga uki ngāue.

Tala ‘etau talanoa

‘Oku tau ngāue‘aki e ngaahi ‘aati ke talaki mālohi ‘aki ‘etau fanga ki‘i talanoa, hiki‘i hake ‘a e tu‘unga manakoa mo hono ngaahi le‘o, fakalotoa e ni‘ihi kehe mo e taha kotoa, mo langa e ‘ulungaanga fakafonua mo fakatupulaki ha ngaahi komiuniti mālohi pea mo ha māmani ‘oku toe lelei ange.

Ko e ngaahi fakakaukau 'o e poto'i faiva ke ngāue'i

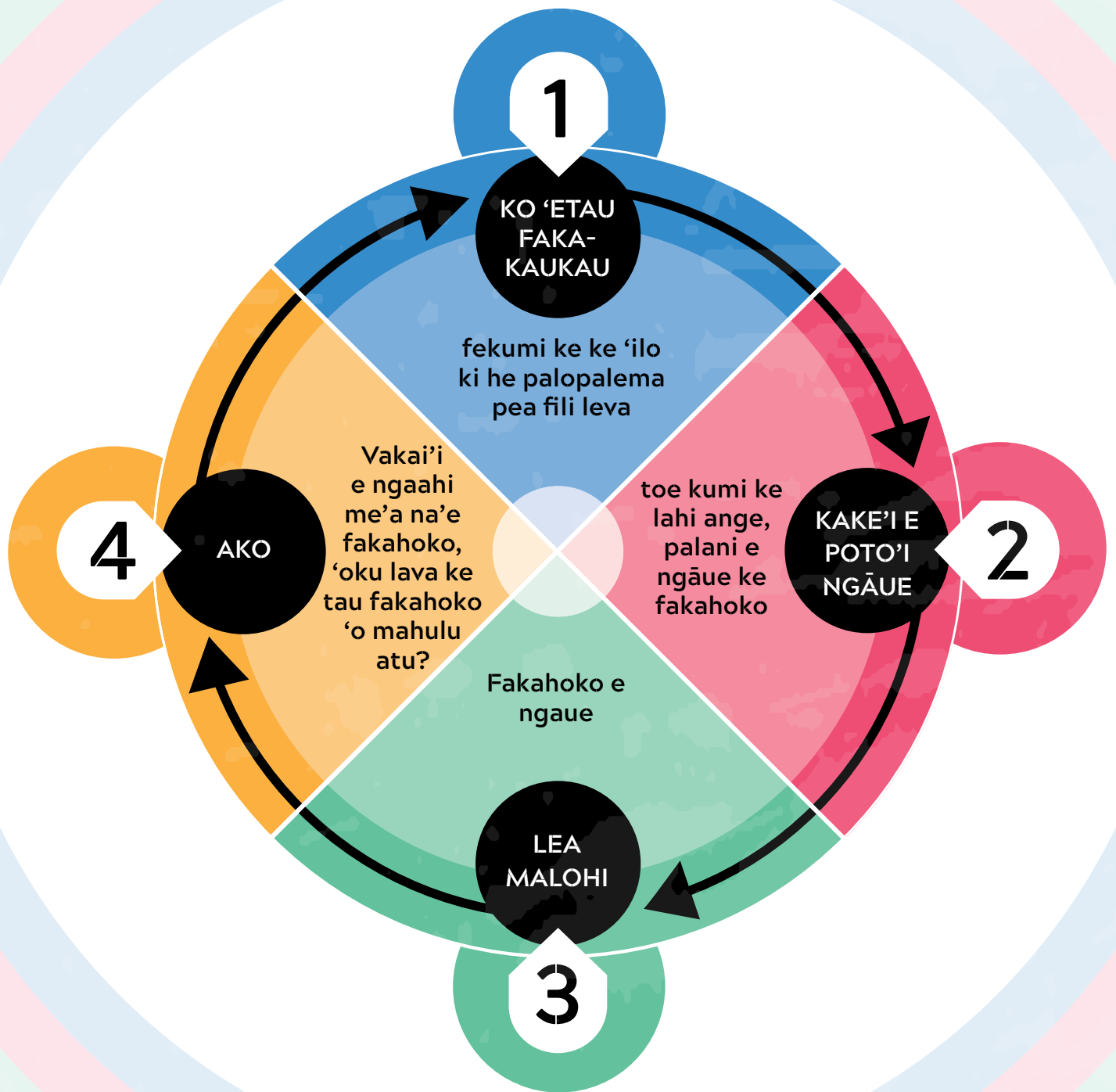

Photo sources:

<https://www.facebook.com/yarncorner/photos/a.1490282124355162.1073741870.209589959091058/1490285517688156/?type=3&theater>
<http://www.moderncities.com/article/2016-may-public-art-combines-with-conservationism>
<http://steeringfornorthart.blogspot.com.au/2015/07/on-crafting-and-craftivism.html>
<http://www.yourexpedition.com/sultanganj-and-student-artwork/>
<http://mn.audubon.org/press-release/clean-water-mural-be-unveiled-south-minneapolis-nov-19>
http://www.abc.net.au/news/2013-03-04/an_tokelau_warrior_dance_with_sign_against_climate_change/4551090
<http://www.wansmolbag.org/theatre/>

Siakale 'o e 'Etivokasio

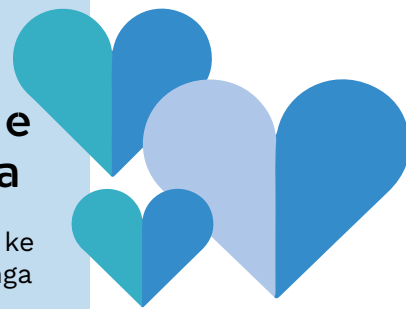

1

KO 'ETAU FAKAKAUKAU

Kumi ke 'ilo e ngaahi palopalema mo e ngaahi mālohinga, fili leva ha taumu'a

Ko e fuofua sitepu ia ki ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke fili ha kaveinga/palopalema (issue)faka'etivokasio 'oku mahu'inga mo 'aonga kia kita.

2

HIKITO E POTO'I NGAUE

Toe kumi ke lahi ange pea palani leva ha ngāue

Ko e maau pe taumu'a/palopalema, ko e sitepu hoko ko e fakapapau'i e me'a 'oku ke 'osi 'ilo kiai pea mo ha ngaahi fakamatala kehe ke tănaki atu fekau'aki mo e taumu'a/palopalema ko ia.

'E ngāue fakataha e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i hono fili e founa ke tănaki ai e ngaahi fakamatala 'oku taau'. Hangē ko e faka'eke'eke/'initaviu mo ha kau mataotao, faka'fou 'i ha ngaahi tā telefoni, 'a'ahi ki he ngaahi laipeli, fakahoko ha ngaahi savea mo ha toe ngaahi founa kehe.

3

LEA 'AKI

ngāue leva

Hili hono fakapapau'i e fekau mo e kinautolu 'oku fakataumu'a ki ai', pea mo e palani ki ho'o ngāue faka'etivokāasio, pea ke hoko atu leva 'o kamata hono ngāue'i.

> ! %

:)

4

AKO

Fakafuofua ko e hā me'a na'e hoko', te tau lava nai 'o toe fai hā ngāue ki ai?

Hili hono fakakakato ho'o ngāue faka'etivokasio' 'oku mahu'inga leva ke talanoa'i hono lelei, pea mo ha founa 'e ala lava ke fakalakalaka'aki ho'o ngāue faka'etivokasio he kaha'u.

SITEPU 1 Ko 'etau fakakaukau

Fakahoko e ngaahi fakakaukau

Ko e fuofua sitepu 'eni ki hano fokotu'utu'u e ngaahi 'Aaati 'o e 'Etivokasio. 'I he sitepu' ni 'e malava ai ke ke toutou fakakaukau ai Fekau'aki ko ho'o 'apiako ko e fa'unga kakato (system), pea ke vakai ai pe ko e hā 'e ha konga 'i he fa'unga ho 'apiako' 'e malava 'e he Kalapu TO'ONGA MO'UI MA'A 'o fai ha liliu lelei ke fakalalakaka ai e Palopalema e vai, mo'ui ma'a' pehē ki he haisini 'i ho'o 'apiako. 'E tokoni e sitepu ni ki he Kalapu TO'ONGA MO'UI MA'A ki hano Fakatokanga'i ai:

- E ngaahi konga 'o e fa'unga kakato ho'o 'apiako 'oku nau mālohi/ngāue lelei 'e malava ke fakalahi pe vahevahe mo ha ni'ihiki kehe 'o fakafou atu he teke ngāue faka'etivokasio
- Ngaahi konga 'o e fa'unga kakato (system) 'o ho'o 'apiako 'oku palopalema pe ko ha ngaahi pole 'e malava ke fakalalakaka 'o fakafou he teke ngāue(campaign) faka'etivokasio.

'Oku ngāue'aki he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A e fo'i me'a ngāue fakatupu fakakaukau e ua ke fai 'aki hono fili ho'o fakakaukau/taumu'a (idea) ki he teke ngāue faka'etivokasio – ngaahi seakale fekaukau'aki mo ha ngaahi fehu'i mālohi.

Ngaahi Siakale Felave'I

Ko e me'a ngāue 'eni 'e tokoni ke ke 'analaiso 'aki e ngaahi kongokonga kehekehe 'o ha tefito'i mo'ui ma'a pau pe palopalema fakahaisini 'i ho 'apiako'. 'E tokoni e siakale fekaukau'aki ki ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke ne fofoa'i mai e founa 'o ha liliu 'oku fakahoko 'e ha ngaahi konga ki ha toe ngaahi konga kehe 'i he palopalema.

'E faingofua ange ke 'i ai ha faiako pe ko ha taha matu'outu'a kuo fili mai 'e he 'apiako' ke poupou ki ho'o kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A mo tokoni kiate koe hono fakahoko e ngāue'ni. 'E pau pe ke 'i ai e ongo 'o e fakakaukau fo'ou' he 'uluaki taimi.

Fiema'u ke 'i ai ha palakipoe pe ko ha fu'u la'i pepa lahi. Tā ha fu'u fo'i fakatātā fōlahi 'i he la'i pepa.

Fili ha taha he ngaahi kaveinga'ni::

- Ngaahi falemālōlō 'oku malu
- Fanofano 'aki 'a e koa
- To'onga mo'ui fakama'a 'oku malu ki he fānau fefine he 'apiako

'Oatu e sipinga ko 'eni ke tokoni atu 'a ia 'oku fakatefito pē he fanofano 'aki 'a e koa.

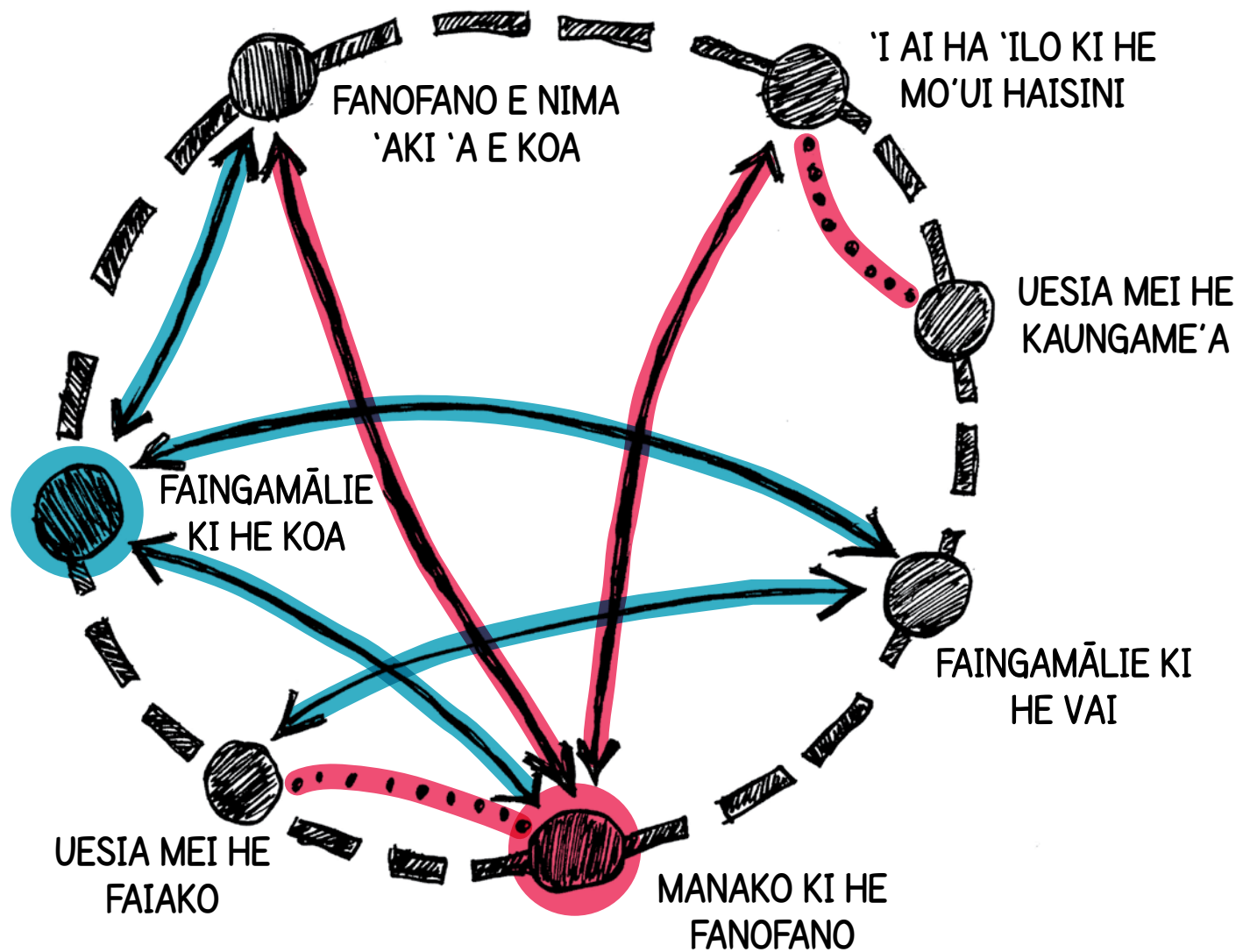
1

KO 'ETAU
FAKA-
KAUKAU

Kumi ke 'ilo
e ngaahi
palopalema,
fili ha

FANOFANO 'AKI 'A E KOA

NGAAHI FEKAUKAU 'AKI KI HE FEKUMI

Ngaahi fakahinohino:

1

Manatu'i ko e kaveinga 'a e fa'unga) 'i ho'o 'apiako. 'I ha la'i pepa pe ngaahi la'i kaati, fakafehu'i pea tohi ki ai ha ngaahi kongokonga 'e 5-10 'o e fa'unga 'e malava ke liliu (fakalahi pe holoki) ke fakalelei'i ai e kaveinga.

Ko e ngaahi kongokonga koia 'e lava pe ko ha ngaahi me'a pe ko ha ngaahi ongo/ fakakaukau. Fakatātā 'aki e ngaahi kongokonga ko 'eni 'e fitu:

Ngaahi me'a:

- Fanofano 'aki 'a e koa
- Faingāmalie ki he koa
- Faingāmalie ki he vai.

Ngaahi ongo:

- 'I ai ha 'ilo ki he haisini
- Uesia mei he kaungā'a
- Uesia mei he faiako
- Faka'amua ke fanofano e nima

2

Tohi leva e ngaahi kongokonga na'a ke fakafehu'i(brainstorm) fekau'aki mo ho kaveinga(issue) he tafa'aki 'o e seakale. 'Oku 'ikai fiema'u ki ai ha fakahokohoko makehe. Tohi kinautolu ki ha fa'ahinga taf'aki pe. Vakai ki he sipinga 'okapau 'oku 'ikai te ke fakapapau'i.

3

Vakai ki he konga takitaha 'i he tafa'aki 'o e seakale. Fepōtalanoa'aki mo e toenga 'o alea'i kapau 'e fakalahi pe holoki ha konga te ne ala fakatupunga ha fakalahi mo holoki ki ha konga kehe. 'E ki'i faingata'a 'i he kamata, he kuo tau anga ki he fakakaukau ki he alu hangatonu. 'A e 'alu mea A kia B mo C, etc. Ka ko e 'ulungaanga totonu 'o e ngaahi fa'unga hangē ko ho'o 'apiako 'oku fekāinga'aki e ngaahi konga takitaha 'i he ngaahi founa kehekehe.

Ke tokoni atu ki ho'o fakataukeyi, te ke sio ki he ngaahi laine kulokula 'i he sipinga 'o e seakale fekaukau'aki. 'Oku nau fakahā'i e ngaahi fehokotaki 'i he vaha'a 'o e 'i ai ha 'ilo ki he haisini, poupou 'a e faiako(, poupou 'a e kaungāme'a pea mo e manako ki he fanofano. 'a ia 'oku tokoni kotoa ia ki he fānau ken au fanofano 'aki 'a e koa hili 'enau ngāue 'aki e falemālōlō.

Talanoa fakakulupu ki he ngaahi kongokonga kehekehe 'I ho'o seakale pea tā ki ai honau ngaahi fehokotaki/fekau'aki. Ngāue 'aki e sioka pe ko e peni vahevahe 'okapau 'oku 'ikai ke fakapapau'i telia ha toe liliu ho'o fakakaukau 'a mui ange.

4

Te ke fakatokanga'i leva kuo kamata ke hangē ho'o seakale ha matamata kupenga, 'a e ngaahi laine mo e ngaahi tao 'oku nau fakafehokotaki 'a e ngaahi kongokonga'. Ngāue'aki a ngaahi lanu ke ke feinga ke kumi 'a e ngaahi konga kotoa 'oku nau fehokotaki hangē 'oku violovilo takai.

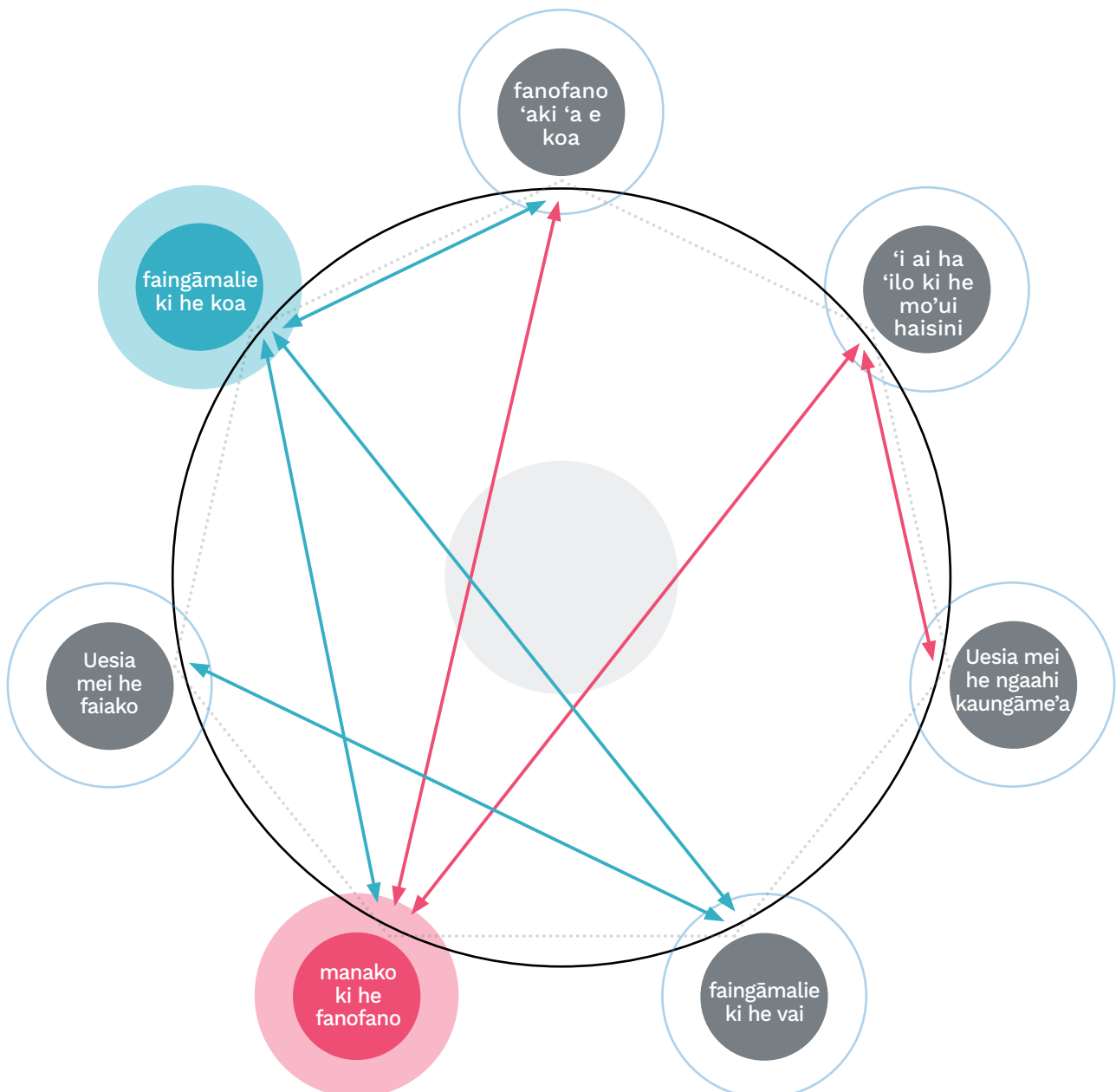
'Oku hā atu he sipingā 'a e ngaahi laine lanu pulū mo e kulokula. Ko e lanu pulū 'oku'ne fakahā'i 'a e anga e fekau'aki e ngaahi konga 'oku kau ki he "ngaahi me'a"- 'oku fiema'u ke 'i ai ha vai mo e koa kapau 'oku tau fiema'u ke fanofano hotau nima 'aki 'a e koa. Ko he ngaahi laine lanu kulokula' ko e ngaahi " ngāue mo e ongo" – 'oku fepoupouaki e kau faiako' mo e fānauako, ko e taha kotoa 'oku 'i ai 'ene 'ilo fekau'aki mo e 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke tau fanofano 'aki 'a e koa.

5

'I ho'o mou vakai fakakulupu ki he seakale fekaukau'aki' 'oku 'i ai e ngaahi konga 'oku lahi ai e ngaahi tao 'oku hū mai ki loto mo hū atu ki tu'a. Ko e ngaahi feitu'u ia 'i he fa'unga 'oku faingofua kef ai ha liliu 'i he teke ngāue faka'etivokasio.

'I ho'o mou vakai fakakulupu ki he seakale fekaukau'aki' 'oku 'i ai e ngaahi konga 'oku lahi ai e ngaahi tao 'oku hū mai ki loto mo hū atu ki tu'a. Ko e ngaahi feitu'u ia 'i he fa'unga 'oku faingofua kef ai ha liliu 'i he teke ngāue faka'etivokasio.

Kuopau ke felotoi (agree) e taha kotoa ki ha taha 'ia kinautolu. Ke hoko ia ko e tefito'i kaveinga 'o e 'etivokasio/faka'etivokasio ('Oua e hoha'a kapau 'oku lahi hake he taha e konga 'oku mou fie fakahoko ki ai e liliu – 'E malava pe ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'o fakahoko e ngaahi ngāue faka'etivokasio lahi.)

Ngaahi fehu'i 'o e mafai

Hili ho'o ngāue ki he seakale fekaukau'aki(connection circle) mo hono fakapapau'i e konga 'i he fa'unga ho'o 'apiako (school system) 'oku mou loto ke liliu pea ko e taimi leva 'eni ke faka'aonga'i ai e me'a na'a mou ako ki ai he kamata'anga fekau'aki mo e kalasi kehekehe 'o e mafai(power). 'Oku tokoni e fakakaukau ki he ngaahi uesia 'oku fakahoko 'e he mafai(power) ki he'ete kaveinga faka'etivokasioa (advocacy issue) ke te faitu'utu'uni (decide) ai ki ha ngaahi ngāue 'e a'usia ai ha ola lelei 'aupito.

Tā ha tēpile tatau mo ia 'i lalo' pea' ke feinga keke tali e ngaahi fehu'i:

KAVEINGA FAKA'ETIVOKASIO: Ko e manako/vivili ke fanofano 'aki 'a e koa hili e ngāue'aki e falemālōlō.	Tā ha fakatātā pē tohi mai ko e hā e tūkunga lolotonga'	Tā ha fakatātā pē tohi mai ko e hā ha mafa(power) 'oku ke pehē 'e ala uesia mei ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A	Tā ha fakatātā pē tohi mai e liliu 'oku ke faka'amu ke hoko koe'uhi ko ho'o ngāue faka'etivokasio
MAFAI 'A KITA 			
MAFAI MO KINAUTOLU 			
MAFAI KI AI 			
MAFAI FAKA'AUFULI 			

Ko e sipinga eni ke tokoni ki ho'o fakakaukau. 'Oua e hiki tataau e sipinga ko 'eni, 'omai ha'o ngaahi fakakaukau pe 'a koe ke ngāue'aki 'e ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A!

KAVEINGA FAKA'ETIVOKASIO: Ko e manako/vivili ke fanofano 'aki 'a e koa hili e ngāue'aki e falemālōlō.	Tā ha fakatātā pē tohi mai ko e hā e tūkunga lolotonga'	Tā ha fakatātā pē tohi mai ko e hā ha mafai(power) 'oku ke pehē 'e ala uesia mei ho'o Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A	Tā ha fakatātā pē tohi mai e lilu 'oku ke faka'amu ke hoko koe'uhi ko ho'o ngāue faka'etivokasio
MAFAI 'A KITA 	Ko e taimi 'oku 'alu ai e fānau' ki he falemālōlō 'oku nau fakavavevave pea 'ikai ke nau fiema'u ke tatali ke fanofano 'aki 'a e vai.	Kuo 'ilo 'e he memipa kotoa 'o e Kalapu TO'ONGA MO'UI MA'A ki he mahu'inga 'o e fanofano 'aki e koa hili hono ngāue 'aki e falemālōlō, 'oku mau toe fakafotunga atu ia he taimi kotoa pe 'oku mau ngāue 'aki e falemālōlō	'Oku mahino ki he fānau ako' 'a e 'uhinga 'oku fiema'u ai ken au fanofano 'aki 'a e koa hili 'enau 'i he falemālōlō pea mo nau tui foki kiai.
MAFAI MO KINAUTOLU 	Ko e fānau 'oku nau 'ilo e mahu'inga ke fanofano 'aki e koa' 'oku nau mā ke tala ki he fānau kehe.	'Oku 'i ai e falala e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke ngāue fakataha mo fetokoni'aki mo e fānau 'i hono tā valivali e ngaahi holisi' ke fakamanatu mo fakalotolahi'i e taha kotoa ke fanofano 'aki 'a e koa hili e ngāue'aki e falemālōlō.	Fefakalotolahi 'aki pe 'a e fānau 'iate kinautolu 'i he ngaahi kalasi' pē 'i he'enau fanga ki'i feohi fakakaungāme'a kenau fanofano'aki 'a e koa hili 'enau ngāue'aki e falemālōlō.
MAFAI KI AI 	'Oku 'ikai ke fakapapau'i 'e he fānau' pe ko e fatongia 'o hai ke 'omai e koa 'i he 'apiako.	'E talanoa e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A mo e kau faiako pe puleako 'o kole ha founa ke vahe'i ha pa'anga ke fakatau 'aki ha koa. Kapau leva 'oku 'ikai ha pa'anga pea 'e ngāue leva e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke fokotu'utu'u/palani ha feinga pa'anga pē ko e kole ki he ngaahi fāмили ke nau tātānaki mai ha koa.	Fai pe he fānau ako' 'a e kole ha koa mei he kau faiako' ke nau fanofano 'aki.
MAFAI FAKA'AUFULI 	'Ikai ha kaunga pē mafai e fānau ki hono fakafaingamālie'i(soap access) e koa.	'E fokotu'u 'e he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A' ha ki'i tuliki ma'ae haisini' 'i he loki ako takitaha pea fakapapau'i 'oku 'i ai ma'upe 'a e koa.	Ke ma'u faingofua e koa' he fānau ako' 'i he kalasi takitaha ke nau fanofano 'aki hili e ngāue 'aki e falemālōlō 'o 'oua toe fakalea ki he faiako.

SITEPU 2 Poto'i ngāue

Kumi ke toe lahi ange

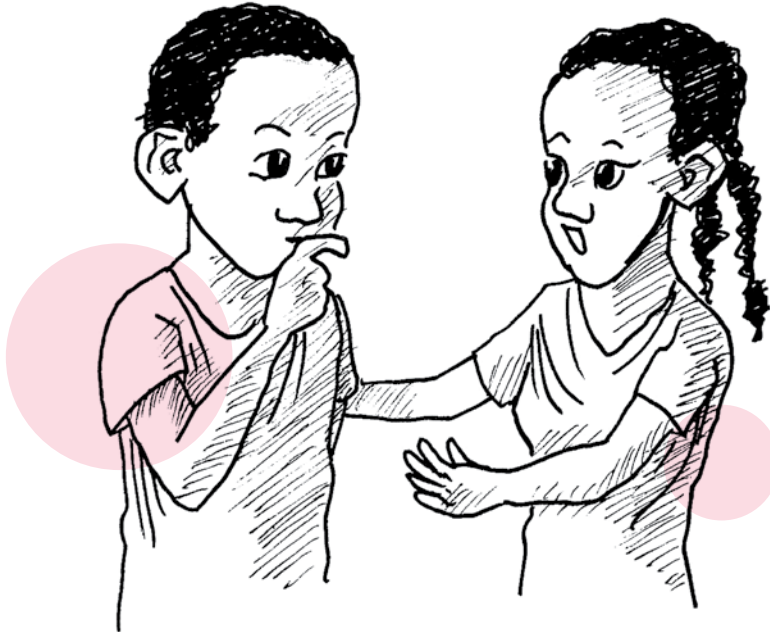
Taimi' ni kuo 'osi fakapapau'i he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A homou fuofua kaveinga/palopalema Faka'etivokasio (advocacy issue) ko e hoko leva ko e kumi ki he lahi taha 'e ala malava' ha ngaahi fakamatala fekau'aki pea mo e kaveinga/palopalema.

'Uluaki tohi ho'o palani ki he fekumi ki ha toe fakamatala 'oku lahi ange. Tā e tēpile ko ia 'i ha la'i saati pe palakipoe pea mou ngāue'i fakataha 'a e tali.

Kumi ke lahi ange pea palani leva ha ngāue.

poto'i ngāue

2

Ko e hā e me'a 'oku tau 'osi 'ilo kiai?

Ko e hā me'a 'oku fiema'u ke tau toe 'ilo kiai?

Ko hai te tau 'eke ki ai? 'E ma'u e mei fē 'a e ngaahi fakamatala ni?

Ko e hā te tau fai ke lava ai ke ma'u mai e ngaahi fakamatala ni?

Ko e fakatātā eni ke tokoni atu:

Ko e kaveinga faka'etivokasio 'etau Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A: 'IKAI ha fakapulipuli 'i he ngaahi falemālōlō

Ko e hā e me'a 'oku tau 'osi 'ilo kiai?

- 'Oku ta'e'aonga e matapā 'o e falemālōlō
- Kuo maumau pe mole 'a e ngaahi loka
- 'Oku fu'u pelepele mo 'uli 'a e faliki 'o e falemālōlō
- 'Ikai ha ngaahi kapa veve 'i he falemālōlō ke laku ki ai e ngaahi nga 'oto'ota 'osi ngāue'aki 'a e tamaiki fefine ki he'enau puke fakamāhina.

Ko e hā me'a 'oku fiema'u ke tau toe 'ilo kiai?

- Ko e hā e fakakaukau e fanau ako kehe' 'i he 'apiako fekau'aki mo e falemālōlō.
- Ko hai 'oku' ne fatongia'aki e fufulu mo ngaahi ha maumau e ngaahi falemālōlō 'i he 'apiako? 'Oku 'i ai ha taha 'e fakafatongia 'aki"
- Ko e pa'anga mei fē ke fai'aki 'a hono ngaahi e ngaahi me'a maumau 'i he falemālōlō.
- ??

Ko hai te tau 'eke ki ai? 'E ma'u mei fē 'a e ngaahi fakamatala ni?

- Ko e puleako 'o e 'apiako'.
- Ko e Komiti TO'ONGA MO'UI MA'A 'i he 'apiako'.
- Ko e kau faiako'.
- Ko e Kautaha 'a e Mātu'a mo e kau faiako pea mo e Mātu'a kehe pē.
- ??

Ko e hā te tau fai ke lava ai ke ma'u mai e ngaahi fakamatala ni?

- Faka'eke'eke mo e kau taki e 'apiako'.
- Kalapu TO'ONGA MO'UI MA'A mo e Komiti TO'ONGA MO'UI MA'A 'a e 'apiako.
- Savea mo e fānau ako kotoa.
- ??

Ko e kakato pe ho'o palani ki he kumi ki ha toe ngaahi fakamatala, fiema'u leva ke fakahoko leva ho'o fekumi. 'E ki'i lahi e taimi 'e fiema'u, he fiema'u keke talanoa ki he kakai kehekehe ke ma'u mei ai ha'a ngaahi fakamatala.

Ko 'ene lava pe 'a e fekumi hono fakahoko', pea fakahoko leva ha fakataha 'a e Kalapu TO'ONGA MO'UI MA'A 'o vahevahe ai e ngaahi fakamatala kotoa na'a' kea ko fekau'aki mo ho'omou kaveinga faka'etivokasio

Ko 'etau ngaahi tāketi faka'etivokasio!

Ko e TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'i he polokalama 'a e ngaahi 'apiako' 'oku 'uhinga ki hano tāketi'i ha ni'ihi pau ke fakahoko mo ha liliu pau 'i he tefoto'i kaveinga 'o e faingāmalie mo e ngaahi ngāue tokoni 'a e vai, fakama'a(sanitation) pe haisini. Ke malava e liliu' ni, 'oku fiema'u e 'etivokasio' ke ne fakalotoa ha ni'ihi ke nau fai ha me'a makehe mei he anga maheni'. 'Oku fakamo'oni'i mei he ngaahi fekumi na'e fakahoko 'i ha ta'u lahi ko hono 'ai e kakai ke nau 'ilo fakalukufua ki he kaveinga' mo e palopalema, 'oku 'ikai fe'unga ia ke ne ue'i kinautolu ke fai ha ngāue.

Ki he ngaahi Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A, 'e malava ke ola lelei 'a e 'etivokasio' he taimi 'oku 'ilo ai he ngaahi Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A e kakai 'oku fai ki ai eā tāketi' pehē ki he liliu 'oku nau faka'amu ke fakahoko 'e he kakai' koia.

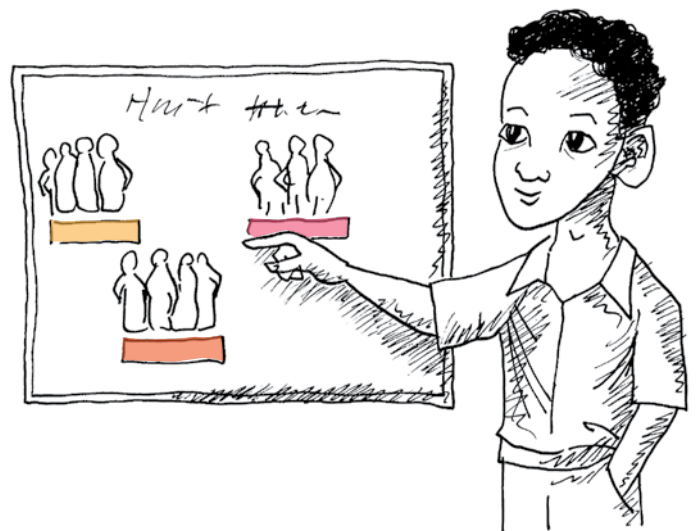
Kalasi 'e tolu e kakai

Kakai e kolo

**Fakalotoa /
tohoaki'i**

Faitu'utu'uni

'I he 'apiako' 'oku 'i ai e ngaahi kulupu kehekehe - Hangē ko e fānau ako, kau faiako, mātu'a mo e kau taki he 'apiako. Ko e kulupu takitaha 'oku lau kinautolu ki he kongā 'o e kolo(public) fakalukufua pe kau fakalotoa/tohoaki'i pe kau fai tu'utu'uni. Ko e sipinga, 'oku tau fa'a fakakuakau ko e fānau ako' 'oku nau fakafofonga'i pe 'a e kolo' fakalukufua 'i he 'apiako, kā ko e fānau ako' 'oku malava ke nau tohoaki'i/fakalotoa e fānau ako kehe' ('osi 'ilo 'e he toko taha kotoa ki he fānau ako 'oku nau sai'ia he akenga fo'ou 'o e hiva mo e vala!). 'E toe malava pe ke hoko e fānau ako' ko e kau fai tu'utu'uni 'i he taimi ten au to'o ai e ngaahi fatongia fakataki' 'i he kautaha 'a e fānau ako' pē 'i he Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A.

Ko 'ene lava pe hono fakapapau'i 'e ho'omou Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A 'a e kaveinga 'oku fai ki ai e tāketi e ngāue faka'etivokasio pea ke fakakaukau leva ki he kalasi 'e tolu e kakai' pe 'oku 'i ai hanau fatongia fakakolo(public), fakalotoa/tohoaki'i(influencers) pe faitu'utu'uni(decision makers).

Ko e mau pe hono fakapapau'i e kakai 'oku tāketi ki ai e ngāue faka'ektivokasio pea 'oku fiema'u ke nau toe fakapapau'i ko e hā e fa'hinga liliu 'oku nau faka'amu ke hoko 'o fakahā'i mai he ola 'o e ngāue.

'Oku 'i ai e kalasi 'e tolu 'o e ngaahi liliu:

'UHINGA	Definition
Fakatokanga'i	Fakatupulaki e 'ilo fekau'aki mo e kaveinga' pē ko e palopalema, ngaahi liliu 'i he 'ulungaanga mo 'enau tui ki he kaveinga.
Vilitaki	Fakahā'i/fakafotunga mai mei he kakai 'oku fai ki ai e tāketi 'enau poupuu ki he liliu.
Ngāue	Ngaahi liliu he fakahoko ngāue pē ko e lao ngāue.

Ko e ngāue faka'etivokasio kotoa pē na'e fakahoko 'e ho'o mou Kalapu TO'ONGA MOU'I FAKAMA'A kuopau ke taketi ia ki he fa'ahinga kakai kehekehe mo e ngaahi liliu kehekehe 'i he taimi tatau pē. Ko e ki'i puipui tu'a eni ke tokoni atu:

Ngāue'aki e puipui tu'a 'o e 'etivokasio ke tali'aki e fehu'i 'e ua ko 'eni':

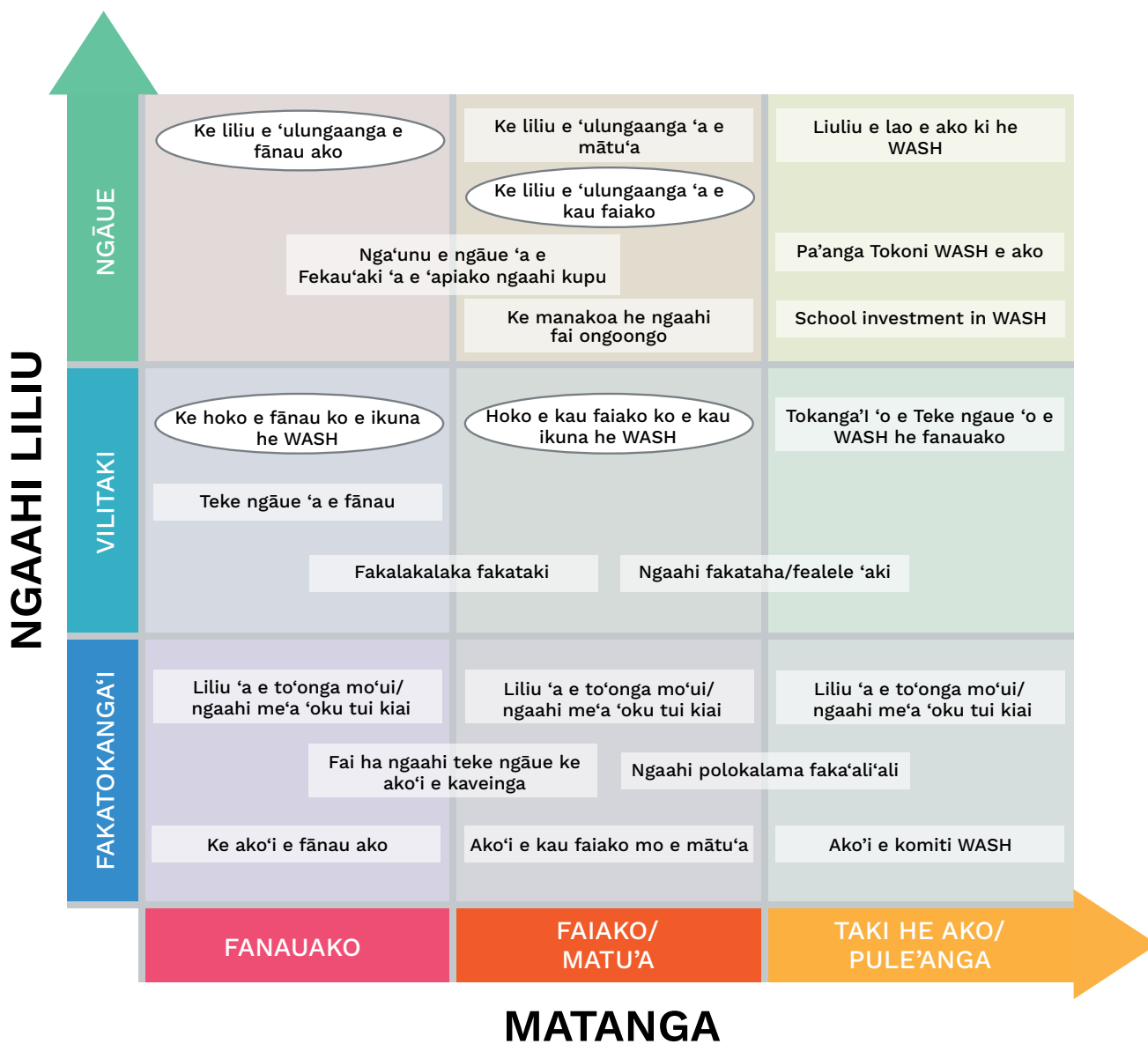
Fehu'i 1:

Fakafoki ho'o manatu ki he fehu'i fekau'aki mo e mafai 'i he kongā 1. 'E fakatefito mei he me'a na'a' ke ako hono 'eke 'a e ngaahi fehu'i 'o e mafai 'a e fa'ahinga liliu 'oku faka'amu e Kalapu TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A ke nau vakai kiai. Ko e liliu ki he fakatokanga'i? Ko e liliu ki he vilitaki ke fai ha ngāue? Ko e liliu 'i he ngāue ('ulungaanga)? Kumi 'a e 'otu koia 'i he saati. 'Oku lelei 'aupito pē ke fili ha poini 'oku fakalaka 'i he ngaahi laine!

Fehu'i 2:

'Oku fiema'u ke tau malanga'i ki he kau fanongo ke liliu e ngaahi to'onga pē ko e 'ulungaanga. Kae kimu'a ke tau fai eni, 'oku fiema'u ke mahino 'aupito ko hai e kakai kuo tau tāketi ki ai. Ko hai 'oku ke feinga ke talanoa moia ki he fekau 'o e 'etivokasio? Ko ho'o kaungā kalasi? Fānuako kehe? Ko ha faiako? Puleako 'o e 'apiako? Ko ho fāmili pe ko e kakai e kolo? 'Oku nau kau ki he kolo' pe kau tohoaki'i/fakalotoa pe ko e kau fai tu'utu'uni? Faka'ilonga'i 'i he saati 'a e tokotaha takitaha 'o fakatatau ki ho'o kaveinga faka'etivokasio kuo fili ('e malava pe ke lahi hake he taha 'a e kakai 'oku ke tāketi kiai!).

Tohi ho'o palani faka'etivokasio pea mo e kakai 'oku fai ki ai e tāketi 'i he poini kuo fili 'i he puipuitu'a.

Ko e sipinga eni ke tokoni atu:

Ko e hā e tefito'i palopalema 'oku tau faka'amu ke fai ki ai ha ngāue?

'Oku tau faka'amu ko e tokotaha kotoa 'i he 'apiako ke fanofano 'aki 'a e koa hili 'ene 'alu ki he falemālōlō.

Kakai:
Fānau ako, kau faiako

Ko e hā e fekau 'oku tau faka'amu ke 'ave ki he kakai?

Ko e fekau 'a e fanofano 'aki e koa 'oku mo'ui lelei, malu, mokomoko, 'atamai lelei, etc

Liliu: Vekeveke ke fanofano 'aki e koa; ngāue leva ki he fanofano.

Ngāue faka'etivokasi: Ko e kau ikuna TMF e fānau, Ko e kau ikuna TMF 'a e kau fai ako, liliu e 'ulungaanga e fānau ako /kau faiako

Feinga keke 'ilo'i e kakai 'oku ke tāketi kiai

Ko e ki'i ngāue eni ke tokoni kihe kalapu to'onga mo'ui fakama'a ke nau ako lahi ange ki he kakai 'oku nau taketi ki ai ki he'enua ngāue 'etivokasio. 'E hiki hifo he kau memipa e kalapu WASH e fanauako e taketi takitaha he la'ipepa takitaha pea laku fakakaukau ki ha tali mei he ngaahi fehu'i ko eni:

Fakamatala 'o e kakai taketi ki ai (taha ki he fakafo'ituitui pe kulupu 'oku 'i he kakai ke taketi ki ai):

1. Hingoa
2. Ko e ha 'uhinga 'oku nau kau ai he'etau lisi?
3. Ko e ha 'oku nau tokanga ki ai? Me'a 'oku mahu'inga kiate kinautolu (tatau aipe kapau 'oku 'ikai ha'ane felave'i mo ho'o taumu'a/palopalema 'oku fokotu'u)?
4. Ko e ha ho'o fakakaukau 'oku nau 'ilo nai ki he taumu'a ho'o ngāue faka'etivokasio?
5. Ko e ha nai ha pole 'o e fetu'utaki mo kinautolu?
6. Ko e fe nai e feitu'u 'oku ma'u mei ai 'enua ma'u'anga fakamatala? Ko hai 'oku nau fanongo ki ai?

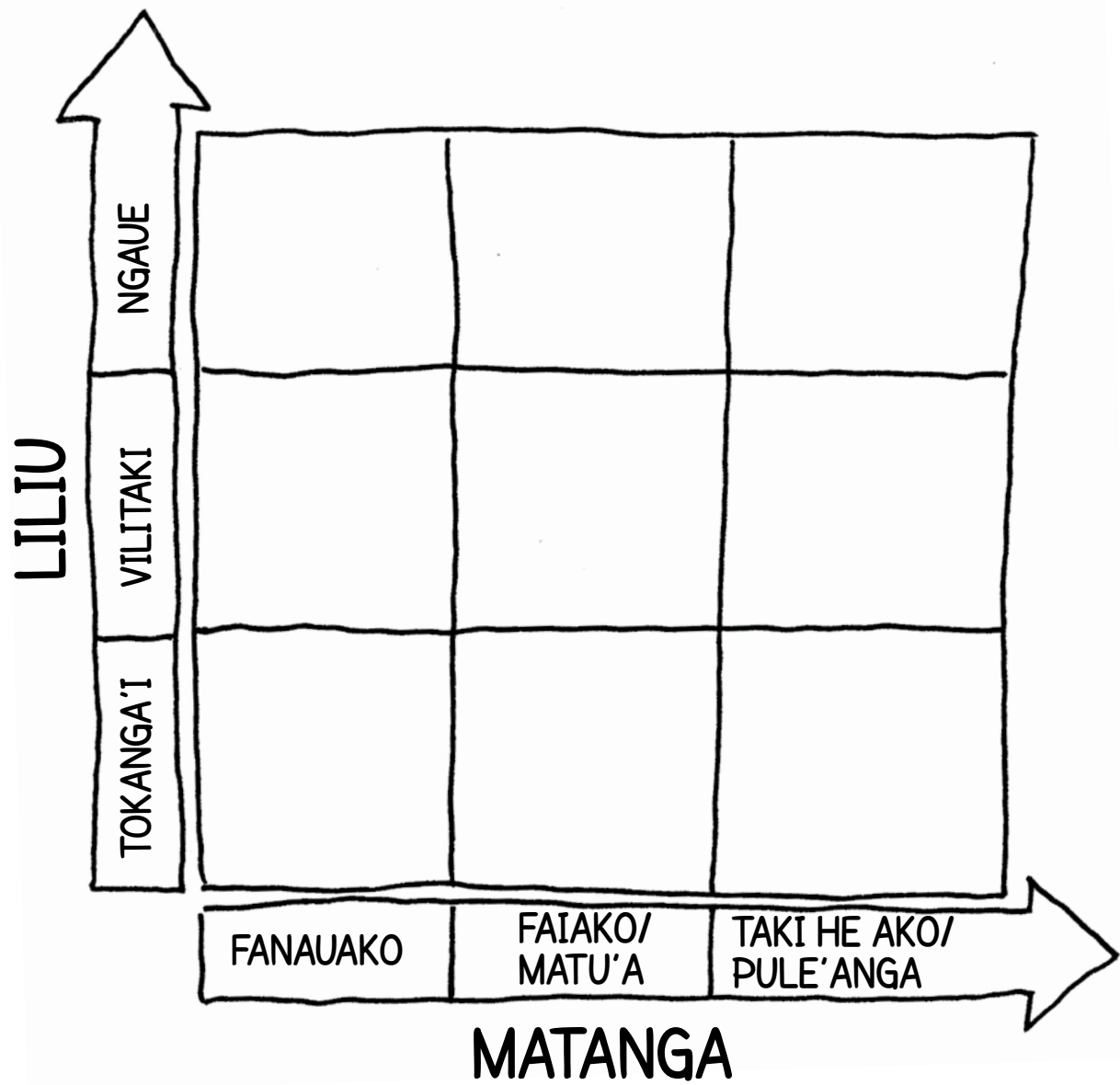
'I he hili e kakato e fakamatala e kakai taketi, fakama'opo'opo 'enua fakamatala 'aki pe setesi 'e taha fekau'aki mo'enua tui mo e 'ulungaanga fekau'aki mo e aumu'a e 'etivokasio. Fakatata 'aki eni:

Kakai taketi ki ai: Fanau ako

Fakamatala - “'Oku ou tui ko e malu 'i apiako 'oku fu'u mahu'inga”

Kakai taketi ki ai: Matu'a

Fakamatala - “'Oku ou nofo he ki'i kolo si'isi'i, 'oku ou tui 'oku totonu ke kau fakataha e kolo 'i hono fakaleleil e tu'unga haisini.”

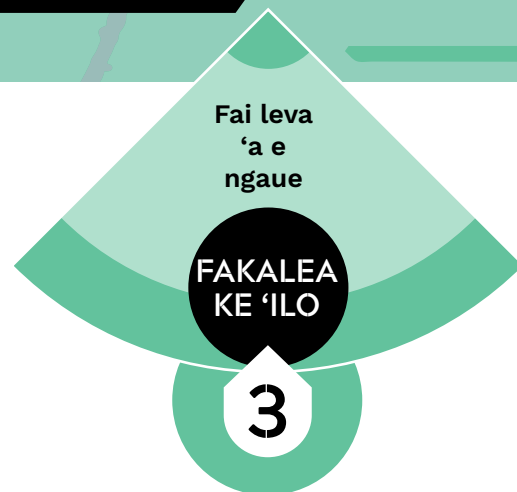

SITEPU 3 Fakalea ke 'ilo'

Fakahoko leva 'a e ngāue!

Fa'u hā taumu'a Faka'etivokāsio

'I he 'osi hono fakahoko ha ngāue Faka'etivokāsio, 'oku te fiema'u ke mahino na'e ausia 'a e taumu'a, mo pau pea nounou. Fakalaulauloto ange na'e fa'u ha fuka tu'uaki pea kuo fokotu'u ki ha holosi 'i ho'o loki ako.

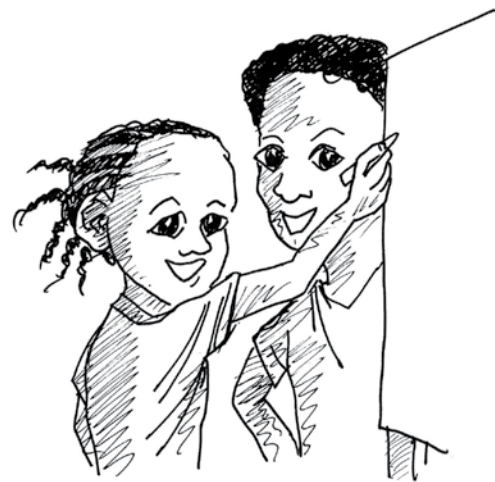
Ko e ngaahi fakatātā' eni ki ha ngaahi taumu'a Faka'etivokāsia:

- Oku mahino ngofua ki he kakai 'oe kolo 'ae mahu'inga ke fanofano hotau nima.
- Oku ongo'i malu 'ae fanau ako 'i he taimi 'oku nau ngāue'aki ai a' e falemālōlō 'ae akoanga.
- Oku tau fiema'u ke faka'auha 'a e ngaahi siemu kotoa pe 'i he akoanga.
- 'Oku mahu'inga ke faka'apa'apa 'i 'e he hou'eiki tangata 'a e puke fakamahina 'o e hou'eiki fafine.

LAU FAKA- KATO!

Ko e ngāue 'eni 'e tokoni'i koe ke toe lelei ange ho'o fakahoko ha ngaahi taumu'a:

- Te mou fakakulupu leva ki he kulupu 'e ua pe tolu
- 'I ho'o kulupu, fakalaulauloto ange ki he kaha'u 'oku ke lau hā nusipepa. 'Oku 'i ai hā kupu'i fakamatala 'oku fakamatala ai ki he founa na'e fakahoko ho'o taumu'a 'Etivokāsio kuo a'usia pehe ki hono solova 'o e ngaahi palopalema
- 'I ho'o kulupu, hanga 'o fa'u ha 'Ulu'i kupu'i fakamatala pea fakakau ai' mo e taumu'a. 'E tokoni atu ka koe kapau te ke fakalaulauloto ki ai. Ko e hā ha me'a kuo liliu? Na'e anga fefe? Kuo liliu nae ae toonga moui ae fanau?
- Oku ngofua ke ke fakahu ha ngaahi fakatātā, ngaahi fakamatala mo hono fakatātā, pea mo hiki mai hā ngaahi fakamatala mei ha tohi /pea mo hiki mai hā lea mei ha tohi.
- 'I he 'osi 'ae ngāue fakakulupu, vahevahe ki he toenga 'o e ha'ofanga homou Ulu'i ongonogo mo e ngaahi kupu'i fakamatala

Ko e ha leva ho'o tefito'i fekau?

Ko e tefito'i fekau 'o ha ngāue Faka'etivokasio na'e fakahoko, ko e me'a fika 'uluaki ia i 'oku ke fiema'u ho'o kau fanongo ke nau manatu'i lelei. Kapau 'e ngalo 'i he kau fanongo 'ae ngaahi ngāue na'e fakahoko ka nau manatu'i pe ha tefito'i fekau e taha pe ua, 'oua te ke hoha'a -ko ho'o ngaahi fokotu'utu'u ngāue Faka'etivokasio kuo ola lelei!

Ko ho'o tefito'i fekau 'oku tonu ma'u pe ke fekau'aki pe ia moe tefito'i kaveinga ho'o ngaahi ngāue kotoa na'e fakahoko. Ko ho'o tefito'i fekau 'oku malava pe hiki pe ia 'i he setesi pe taha pe ua. Ko e tefito'i fekau 'oku tonu ke mahino ngofua mo faingofua hono manatu'i.

Fakapapau'i 'oku mahino 'aupito, nounou lelei mo toutou fakamanatu.

Mahino

'oku mahino ngofua

Fakamatala 'oku nounou

Nounou! Ko ho'o tefito'i fekau te fakahoko 'i ha ngaahi setesi pe 'i ha sekoni pe fitu pe valu

Toutou Fakamanatu ke pau

Ko e ngaahi fekau ke toutou fakamanatu mo pau kapau 'oku ke fiema'u ho'o kau fanongo ke nau manatu'i.

Hangē ko eni

- 'Oku i ai hā founga faingofua e nima te ke muimui ki ai, i he taimi te ke fanofano ai ho'o nima
- 'Oku 'i ai 'a e totonu ke malu 'a e falemālōlō 'oku ngaue'aki 'e he fanau ako 'i ha akoanga
- Tauhi 'a e fanau fefine 'aki hono oange 'enau falemālōlō mavahe mo malu 'i he akoanga

TOHI HA NGAHI TEFITO'I FAKAKAUKAU KI HO'O TAUMU'A

Ko e ngaue ko 'eni e tokoni atu hono fakapapau'i 'oku mahino, nounou lelei pea hokohoko lelei hono fakamanatu ho'o tefito'i fekau 'i he ngāue kuo fokotu'u. Ko e ngāue fehui mo tali ko eni te ke lava 'o fakahoko 'i ha kulupu si'is'ii pe lahi ange. I he osi ho'o fakahoko 'a e ngāue te mou felotoi leva ki ha tefito'i fekau.

- Tohi hifo ho'o taumu'a fakalukufua
- 'I lalo hifo pe hanga 'o tohi 'a e fotunga mahino e tolu 'i ha tefitoi fekau: 'Oku mahino, nounou lelei pea hokohoko lelei hono fakamanatu ho'o tefito'i fekau 'i he ngāue kuo fokotu'u ke fakahoko
- Laulea mo fakamatala, Fakafehu'i mo tali fehu'i hā ngaahi tefito'i fekau 'oku felavei mo e taumu'a lolotonga 'i homou ngāue fakakulupu
- Hiki 'a e ngaahi fakakaukau mei he Fakafehu'i mo tali fehu'i
- Fakataha'i mo alea'i 'a e ngaahi fakakaukau kae 'oua kuo mou felotoi ki ha tefito'i fekau.

FAKAHOKO HO'O TEFITO'I FAKAKAUKAU HE SEKONI 'E 30

Koe ngāue ko eni 'e tokoni atu ke mahino ka ko e 'a e ngaahi pole hono fakahoko ha tefito'i fekau 'i ha sekoni e 30.

Te ke fiema'u ha toko ua 'oku na pole ke fakahoko 'a e ngāue. Ko e tohotaha te ne fakatātā ko e toko taha ia 'i ha akoanga. Koe toko taha ko e, ko e memipa ia mei he kalapu WASH e fanau ako 'oku ne lolotonga fakahoko 'a e ngāue Faka'etivokāsio.

Ko e toko taha 'oku pole ke fakatata 'a e toko taha mei he kalapa WASH e fanauako 'e 'ikai oange ha'ane taimi teueteu, ka 'oku tonu ke ne ngaue'aki 'a e tefito'i fekau mei he ngaahi Fakafehu'i mo tali fehui na'e fakahoko kimu'a.

Fōtunga 'o e ngāue ke fakahoko:

- Ko e toko taha ako 'oku lolotonga lue i he musie 'o e akoanga
- Ko e tokotaha memipa mei he kalapu WASH e fanauako 'oku kole ki ai pe e lava ke fai ha potalanoa fekau'aki mo e ngāue mei he kalapu WASH e fanauako
- Kuo loto lelei ki ai 'a e tokotaha ako ka 'oku ne fakahoko ange 'oku si'isi'i 'ene taimi 'oku ata ai
- Kamata leva ke fakahoko 'e he memipa mei he kalapu WASH e fanauako 'ene tefito'i fekau
- Na'e oange pe he toho taha ako 'ene sekoni pe 'e 30 (Na'a ne faka'ilonga'i 'i he'ene uasi pe telefoni) pea mavahe ia he koe'uhi kuo pau ke nau 'alu.

...29...30

Koe tokotaha 'oku pole ke ne fa'ifa'i taki koe memipa ia 'o e kalapu WASH e fanau ako, 'oku tonu ke ne lava 'o fakamatala ki he toenga ene kulupu ene ongoi hono oange 'ae sekoni e 30 ke vahevahe 'ae tefitoi fekau. Na'a ne ongoi nai na'e feunga 'ae taimi na'e oange? 'Oku mou pehē na'e lava ke fakaloto'i ha toko taha ke fakahoko ha ngāue 'i loto he sekoni e 30 lolotonga 'ae taimi fepotalano'aki?

Oange ha faingāmalie ki he kau memipa kehekehe 'oe kalapu WASH e fanauako, kenau 'ahi'ahi pe tenau lava 'o fakahoko lelei mo mahino ha tefito'i fekau ki he tamaiki ako!

NGAAHI NGAUE KEHEKEHE KAE FEKAU TATAU

'I he ngaue ko 'eni 'e fakahinohino atu ai 'ete malava kete fakahoko ha ngaahi ngāue kehekehe kae ma'u pe a e tefitoi fekau tatau. Ngaue'aki ha tefito'i fakakaukau e taha mei homou Fakafehu'i mo tali fehu'i na'e fakahoko. Vakai'i ange 'a e ngaahi fakatātā oku ha 'i lalo pea mou laulea mo fakamatala ki ha ngaahi ngāue te mou fakahoko ke ausia 'a e tefito'i fekau

Sitepu Hokohoko:

- Fili ha tefito'i fekau e taha na'a mou felotoi ki ai 'i he fakahoko 'a e Fakafehu'i mo e tali fehu'i pea ngaue'aki ha taha 'o e ngaahi fakatātā oku hā 'i heni
 - Alea mo ho'o kulupu ko e ha 'a e ngaahi founa lelei taha ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi ngaue oku hā 'i heni. Ko e ha nai 'a e tefito'i fekau? Ko ha nai 'a e ngaahi ngāue feunga ke fakahoko 'aki 'a e tefito'i fekau?
1. Ko ha Papa/Pepa Tohi'anga Fakamatala e fokotu'u 'i he holisi 'o e loki falekaukau, i loki ako pe 'i ha Papa Fakamatala
 2. Ko e ta'olunga pe hiva fa'u 'i he taimi 'oku fakahoko 'a e Fakataha fakakatoa ai 'a e Fānau ako 'o e ako'anga
 3. Hiki moe faita ha faka'eke'eke 'i he miniti 'e 2 mo ha Fānau ako
 4. Tohi nima 'i he ngaahi fōtunga kehekehe 'o e fetu'utaki Fakasosiale hangē koe facebook pe Instagram
 5. Fa'u mo tā Fakatātā 'oku felavei moe anga 'o e nofo 'i he Kolo 'i he holisi 'o e ako'anga.

Fakahoko leva 'a e ngaue

Fakahoko ha ngaahi Ngāue ke ausia ho'o ngaahi Kaveinga mo Taumu'a

'Oku tonu ke ke 'ilo'i 'a e taumu'a ho'o fokotu'utu'u ngāue Faka'etivokāsio. 'Oku tonu ke ke 'ilo'i 'a e fa'ahinga kakai 'oku taumu'a ki ai ho'o tefito'i fekau. Koe taimi' eni 'ke ke kamata talanoa mo fakakaukau ki hā ngaahi founa te ke fakahoko ho'o tefito'i fekau ke ne fakatupu fakakaukau, fakatupu loto mafana mo faka'ai'ai ki ho'o kau fanongo.

Ngaue'aki 'a e puha 'oku ha atu ke tokoni atu ki hono fakakaukau'i ha ngaahi ngāue Faka'etivokāsio ki hono poupou'i mo felave'i mo e taumua, fa'ahinga kakai e fanongo, pehē ki tefito'i fekau. 'Oku 'i 'a e fakatātā hena ke tokoni ki homou laulea mo fakamatala:

Fehu'i	Tali	Fakatātā
Koe ha 'e tefito'i palopalema 'oku tau fie fakahoko ha ngaue ki ai?		Palopalema/ngaahi me'a: 'Oku tau fiema'u ke ngaue'aki 'a e koa 'i he taimi fanofano 'i he taimi kotoa he 'osi hono ngaue'aki 'a e falemālōlō
Ko hai 'a e kakai 'oku fakatefito ki ai 'a e tokanga?		Kakai taketi ki ai: Fānau ako mo e kau Faiako
Ko ha 'a e fekau 'oku ke fie fakahoko ki he kakai?		Tefito'i Fekau: Koe kaveinga oku pehē ko e fanofano mo e koa 'oku ne faka'ai'ai 'a e ma'a, fakaofofa ,malu mo e moui lelei, etc
Ko e ha 'a e liliu 'oku fiema'u ke hoko koe'uhi ko e ngāue Faka'etivokāsio 'oku fakahoko?		Liliu: Ko e lotolelei ke fanofano'aki 'a e koa: Fakahoko hono ngaue'aki 'i he taimi fanofano ma'u pe
Ngāue Faka'etivokāsio: Fānau ako Hau he WASH Kau Faiako Hau he WASH ; Ko e Ngaahi anga kuo liliu he Fānau ako/Kau Faiako		
Te ke fē vahevahe fēfē 'a e tefito'i fakau ki ho'o kau fononga ?		'O anga fefe? Oku tau fie fakaha I ha ngaahi ngaue oku fakafiefia – vainga, feauhi ta valivali, feauhi fakasipoti Oku tau fiemau 'a e komiti WASH e fanauako ke nau fakahoko mo e tokoni atu ae fanau ako I he akoanaga
Koe ha ngaahi tefitoi ngaue te mou fie fakahoko?		Pea ha leva: Oku tau fiema ke fakahoko ha 'aho MTMTS oku ne fakamanatua fakamamani lai 'aho oe Vai.Fakahoko ha ngaahi vainga mo e feauhi e he fanau ako I hono nagaueaki oe koa he taimi fanofano hotau nima
Koe ha 'a e fa'ahinga naunau te ke fiemau?(ngaahi naunau, kakai,ngaahi me'a ngaue)?		Ngaahi naunau: • Naunau me'a vainga • Ngaahi fea'uhi hono fa'u 'o e papa/pepa fakamatala (vali,pepa,ngaahi nauanau 'oku fiemu) • Ngaahi nauanau ki he tauhi 'oe sino ke ma'a (koa mo e pepa falemalolo) • Talaki e Aho fakamamani lahi 'o e WASH (pepa, vali, naunau aati) • Patiseti makehe pe Fanga ki'I tata ki he fanauako hau WASH. • Fakamatala ki he fanofano ma'a e kau hau 'a e tokotaha ako he WASH (Nima ki he haisini pe tohi tataki kehe)
Ko e taimi fē te ke fie fakahoko ai 'a e ngaahi ngāue?		Taimi fē: vaeua'anga 'o e kongā ako hono ua

FAKA'AONGA'I HA NGAARI FAINGAMALIE

'Oku mahu'inga ke te fakatokanga'i ha ngaari faingamalie 'oku fakahoko he taimi 'oku te fokotu'utu'u 'ete ngaari ngaue. 'Oku lava pe ha memipa 'o e kalapu WASH e fanauako 'o fakafonu 'a e puha 'i lalo' ni lolotonga 'a e Faka-fehu'i moe tali fehu'i.

Ngaari fangamalie 'oku lolotonga fakahoko

'Oku 'i ai ha ngaari me'a 'e fakahoko pe ha ngaari fakataha'anga vave' ni .Te ke lava 'o fakahoko heni ha potalanoa ki he fa'ahinga kakai 'oku taumu'a ki ai ho'o tefito'i fekau? 'Aho mahu'inga kuo fokotu'u? 'Aho lotu mahu'inga?'Aho fili falealea?

Ngaari fakakaukau

'Oku 'i ai ha ngaari ngāue tu'uma'u (lotu taha' i ha ako'anga, Taimi Fakataha 'o e kalapu WASH e fanauako) te ke lava 'o fakahoko ai hā potalanoa ki he fa'ahinga kakai 'oku taumu'a ki ai ho'o tefito'i fekau?

Ngaari faingamalie fo'ou

Koe hā ha fangamalie fo'ou e malava ke fakahoko ai ho'o ngaue ki he fa'ahinga kakai 'oku taumu'a ki ai ho'o tefito'i fekau?

Ngaari fakakaukau

Koe ha 'a e me'a te ke eke ke ne fakatupu ai ha ngaari faingamalie ngāue fo'ou?

Ko hono fa'u ha fokotu'utu'u ngāue ki ha ngāue Faka'etivokāsio 'oku teu ke fakahoko

Ko e taimi lahi 'oku fiema'u 'i hono fokotu'utu'u mo fakahoko ha fa'ahinga ngāue .Ko e taimi pe ē ni'ihi 'oku fakamole pa'anga.Koe taimi ē ni'ihi 'oku fiema'u ha ngaahi naunau ke fakahoko 'aki ha ngaue, hangē ko ha komipiuta,me'a faita,ngaahi peni faka'ilonga valivali mo e ngaahi pepa Tohi'anga Fakamatala .Te nau fiema'u mo ha ngaahi kaungame'a ke tokoni 'i he fakahoko 'ae ngāue.

'Oku fiema'u ke ke fokotu'utu'u 'a e ngaahi naunau 'oku ke fiema'u ke ke ngaue'aki ki he ngaahi ngāue takitaha.'Oku toe fiema'u ke he fakapapau'i 'a e founa te ke fakahoko ke ma'u ai 'a e ngaahi naunau ko 'eni.

Koe taimi' ni te ke fa'u ho'o ngaahi fokotu'utu'u ngāue Faka'etivokāsio.Ko ho'o fokotu'utu'u ngaue 'oku hangē ia ko ha fakamanatu fakafo'ituitui pe ka koe .'Oku fakamanatu ka ko e, ko e hā 'a e ngaahi me'a oku ke fie lava'i moe 'aho totonu ke fakahoko 'a e ngaahi ngāue takitaha.

Fehu'i pe ka ko e kimu'a pea ke toki tali 'a e ngaahi fehu'i.:

- Ko e hā 'a e ngaahi founa 'oku tau fiema'u ke fakahoko mo teuteu'i kita ki ha ngaahi ngāue Faka'etivokāsio?
- Ko e ha 'a e 'aho kuo fokotu'u ke fakahoko ai 'a e ngaahi ngāue takitaha?
- 'Oku toe fiema'u ke tau to e fai ha fakatotolo ki hā ngaahi founa 'oku ha 'i he ngaahi fokotu'utu'u?
- Ko hai te ke 'alu o 'eke mo kole hā tokoni fekau'aki moe ngaahi founa te ke fakahoko?
- Te tau uki hā fakataha mo e tefito'i kakai 'i he kau fanongo pe ko e kakau 'oku nau tokoni ki he ngāue oku teu ke poupou'i?
- 'Oku 'ilo nai 'e he kau memipa 'o e Kalapu WASH e fanauako 'a e fokotu'utu'u ngāue mo e 'aho 'e fakahoko ai?

Ki he ngaahi ngāue takitaha te ke vahevahe 'a e ngaahi me'a teke fakahoko 'o fakakau 'i ho'o fokotu'utu'u 'a e 'aho 'oku teu ke fakahoko 'a e ngaue, ko e fatongia 'o hai, fiema'u ha fakamatala nounou, ngaahi naunau 'oku fiemau (kau ai mo totongi 'o e ngaahi me'a 'oku fiema'u).'Oku tokoni eni ki he ma'u ha ola oku toe lelei ange.

Ko e fakatātā eni ki hā fokotu‘utu‘u ngāue Faka ‘etivokāsio ‘oku teu ke fakahoko

KOE NGĀUE FAKA‘ETIVOKASIO

Fa’u ha Pepa Tohi’anga Fakamatala fekau’aki mo e mahu’inga ‘o e fanofano’aki ‘a e koa hotau nima

	‘Aho totonu ke fakahoko ‘a e ngāue	Ko e fatongia ‘o hai?	Ngaahi fakamatala nounou	Ngaahi naunau oku fiema’u
Ngaahi naunau	10 Fēpueli	poupou mei he kau Faiako moe kalapu WASH e fanauako	Maau ‘a e naunau ki he teu ‘o e vali	La’i pepa ‘e 20, vali ,polosi vali ,vai Fakamole: ‘ikai ha fakamole Ko e foaki me’a’ofa’aki mei he kau faiako Aati ‘o e ako’anga
Talanoa’i ‘a e kakano ‘o e Pepa Tohi’anga Fakamatala	10 Fēpueli	Kalapu WASH e fanau ako	Kimu’a hono fai ‘a e vali Kuo pau ke tau felotoi ki he kaveinga ,ha ngaahi tefito’i lea,mo fakamanatu ha founa e nima ki he fanofano	Ngaahi peni faka’ilonga tāvalivali , pepa Tohi’anga Fakamatala Fakamole: ‘ikai ha fakamole Ko e foaki me’a’ofa’aki mei he kalapu WASH e fanauako Moui & Ako
Valivali ‘o e Pepa Tohi’anga Fakamatala	13 Fēpueli	Kalapu WASH e fanauako	Katoa ‘a e Pepa Tohi’anga Fakamatala ke ‘osi pe ‘i loki ako	Valivali ‘oe ngaahi pepa Tohi’anga. Fakamatala Fakamole: ‘ikai ha fakamole, Ko e taimi pe oe memipa oe kalapu WASH e fanauako
Takafi milemila ‘o e Pepa Tohi’anga Fakamatala	14 Fēpueli	Kalapu WASH e fanauako	‘Oku fiema’u ke takafi milemila katoa ‘a e Pepa Tohi’anga mo Fakamatala ke hao mei he ‘uli mo e la’ā	Misini takafi milemila Fakamole: Totongi mei he Mo’ui & Ako K5 ki he pepa Tohi’anga Fakamatala e taha
Fokotu’u ‘a e Pepa Tohi’anga Fakamatala ‘i he feitu’u fanofano’anga ‘o e ako’anga	15 Fēpulei	Kalapu WASH e fanauako	‘Oku tonu ke tau fai ha feloti pe ko fē ‘a e feitu’u ‘e fokotu’u ai ‘a e Pepa Tohi’anga Fakamatala takitaha	Ngaahi pine, fa’o,hamala, me’a fakapipiki Fakamole: ‘ikai ha fakamole Ko e me’a’ofa’aki mei Kalapu WASH e fanauako

Koe ngaahi fokotu'utu'u Ngāue faka'etivokasio ke fakahoko:

	'Aho totonu ke fakahoko 'a e ngāue	Ko e fatongia 'o hai?	Ngaahi fakamatala nounou	Ngaahi naunau oku fiema'u

Ngaahi fakakaukau ke fakahoko'aki 'a e ngāue!

Kuo tatanaki heni ha ngaahi fakakaukau Faka'etivokāsio. I he he ngaahi fakakaukau fakatautaha oku ne oatu ha ngaahi fakamatala fekau'aki moe naunau pea moe ngaahi founa te ke lava 'o fakahoko. Ka ke ke manatu'i pe ko e ngaahi fakakaukau ko eni ko e ngaaho fokotuutuu fakakaukau pe. Ko ho Kalapu WASH e fanauako, mahalo kuo 'osi fokotu'u atu ia ha ngaahi fakakaukau ke pou pou ki he ngaahi feinga kotoa 'oku teu ke fakahoko 'i he Ngaahi Āati Faka'etivokāsio.

FOKOTU'UTU'U HA FAKATAHA'ANGA ALEA PE KAUTAHA LAULEA MO FAKAMATALA

Ko e Fakataha'anga Alea, ko ha falukunga kakai oku nau fakataha ke fai ha Laulea mo Fakamatala ki ha kaveinga kuo fokotu'u. 'Oku toe ui pe koe Konifelenisi. Koe taha 'eni ha founa lelei hono 'omi ha fu'u kakai tokolahi 'oku nau vekeveke ke Laulea mo Fakamatala ki ha Kaveinga. Te ke lava heni 'o vahevahe ho'o 'ilo, ha ngaahi talanoa, pe hā ngaahi fokotu'utu'u ki he kahau 'o e Kalapu WASH e fanauako.

'I he ngaahi Fakataha'anga Alea 'oku ke lava ai 'o talanoa ki he ngaahi pole 'oku fehanganagai ai 'i loki ako, 'i he ako'anga pe 'i he anga 'o e nofo fakakolo. Ko homou lava 'pe o faka'ilonga'i ha ngaahi pole 'oku 'asi, te mou lava 'o potalanoa ki ha ngaahi ngāue ke mou lava'i 'aki 'a e ngaahi pole. Ko e taimi 'oku fakataha'i ha ngaahi fakakaukau lelei 'oku ne faka'ai'ai 'ae fanau kenau ma'u ha taukei ki hono veteki ha palopalema 'e hoko mai. 'E toe lava pe ha ngaahi kaume'a e toko ono pe toko fitu 'o fakakaukau'i ha ngaahi fakakaukau lelei ke fakahoko.

‘Oku anga fēfē hono fokotu‘u ha Fakataha‘anga Alea

1. Kamata kei taimi ho‘o ngaahi fokotu‘utu‘u ki ho‘o Fakataha‘anga Alea. Kapau ko ho‘o ngaahi maheni ‘i api ako, kamata leva ha mahina e taha ki mu‘a .Kapau ko e Fakataha‘anga Alea e kau ki ai ha tamaiki tokolahi pe ko e kakai ‘o e kolo .‘E fiema‘u ia keke teuteu leva ha mahina fā pe nima kimua ho‘o ngaahi fokotu‘utu‘u.
2. Fokotu‘u ha komiti pe hā komitie ken au fokotu‘utu‘u ha Fakataha‘anga Alea pea mo tokoni atu he ‘aho ‘e fakahoko ‘ai ‘a e Fakataha‘anga Alea.
3. Hiki hifo ho‘o ngaahi taumu‘a mo ho‘o pokalama ‘oku teu ke fakahoko. Ko e hā ‘a e ngaahi me‘a ‘oku mou fiema‘u ke ausia he Fakataha‘anga Alea? ‘Oku fiema‘u ha pokalama ke ne fakamanatu atu ‘a e ngaahi me‘a na‘e fakatahai mo alea‘i mo mahino oku maau pea hokohoko lelei.
4. Fili ha feitu‘u ‘e lava lelei ai ‘a e Fakataha hangē, ko ha loki ako, pe ha nofo‘anga lelei ‘li tu‘a oku malumalu pe ko hā holo fakakolo. ‘E toe tokoni atu kapau oku ‘i ai hā Papa tohi‘anga fakamatala ke fai ai ha hiki fakamatala, peni mo ha pepa ke tufa, pea mo hā toe naunau ‘e fiema‘u ke ngaue‘aki, hangē ko e ngaahi misini hulu fakatātā.
5. Fakahingoa ho‘o Fakataha‘anga Alea pe Konifelenisi .Ke ‘ilo ‘e he kakai ‘a e ngaahi me‘a fekau‘aki mo e Fakataha‘anga Alea ‘oku teu ke fakahoko.
6. Fakapapau‘i ‘a e founa ‘o e Fakataha‘anga. ‘E alea katoa ‘a e kau ma‘u Fakataha ‘I ha Fakataha‘anga pe ‘e taha pe ‘e vahevahe kinautolu ki hā fanga ki‘i kulupu ‘iiki? Ko e hā ‘a e ngaahi ngāue ‘e fakahoko? Ko hai te ne tataki ‘a e ū Laulea mo Fakamatala? ‘Oku malava keke fili hā faiako pe ko ha fānau ako ‘oku fakapotopoto.
7. Tufa hā ngaahi Tohi fakafe pea mo fai ha ngaahi tu‘uaki ‘o e Fakataha‘anga Alea. Kapau ko hā fānau ako tu‘uaki he ngaahi Pepa Tohi fakamatala pe talanoa‘i he taimi lotu fakataha he pongipongi ‘i he ngaahi ako‘anga. Te ke lava ‘o fai ha fanongonongo ‘i he ngaahi me‘a ngaue fakafetu‘utaki fakasosiale hangē koe letio fakaloto fonua pe nusipepa fakaloto fonua.
8. ‘I he ‘osi ‘a e Fakataha‘anga Alea, kuo pau ke tufa hā ngaahi fakamatala nounou ki he kau ma‘u fakataha. Ko e hā ‘ae ngaahi me‘a na‘e fai ki ai ‘a e Laulea mo Fakamatala? Ko e ha ‘a e ngaahi pole na‘a mou vakai ki ai pea koe ha leva ha ngaahi founa ‘e fakahoko ke lava‘i/iku‘i ‘a e ngaahi pole koia ?
9. Alea mo ho‘o Kōmiti ‘a e ngaahi me‘a na‘e fakahoko lelei pea ko e hā leva hā me‘a ke liliu ‘i he Fakataha‘anga Alea ka hoko mai.

‘OKU ANGA FEFE ‘A E HOKO ‘A E FAKATAHA’ANGA LAULEA MO E FAKAMATALA KE OLA LELEI ‘ENE FOKOTU’UTU’U NGAUE

Na’e fakahoko ‘e he fānau ako ‘o Solomone ‘enau Laulea mo Fakamatala .Na’e fakahā ai ‘e he fanau ako ‘enau ta’e fiemalie koe’uhi ko e lahi angē ‘a e taimi ‘oku’ ikai ke pau mo malu ‘a e Ma’u’anga Vai ke fai’aki ‘enau fanaofano ‘i he ako’anga

Ko e ngaahi ngāue na’e fakahoko, ko e Fakafehu’i mo e Tali fehu’i pea mo fakahoko ha ngaahi Laulea mo Fakamatala ki hā ngaahi founa ki he fanofano ‘o e nima.Na’e vahevahe ‘a e fanau tangata ki hā kulupu ‘e taha mo e tamaiki fefine ki hā kulupu ‘e taha.Na’e fakahoko mei he kulupu taki taha ‘enau ngaahi me’a na’a nau ālea’i mo ‘enau ngaahi fokotu’utu’u ngaue ke ‘iloi ‘e he toenga ‘o e fānau ako.

Koe ngaahi tefito’i me’a na’e fekau’aki moe malu ‘o e ako’anga na’e fakaha ‘e he fānau ako ‘enau tokanga ki ai ko e ofi mai ‘a e lingi’anga veve ki he ako’anga,oku i ai ‘a e fetu’u vao ‘oku ofi ki he ako’anga ‘oku fai’anga inu kavamalohi ‘e he kakai lalahi , pea mo e ‘uli ‘o e ngaahi falemālōlō ‘oku ‘ikai hā loka ki he ngaahi matapā kae ‘uma’a ‘oku te’eki ke tō ‘aa’i ‘a e akonga ‘oku ‘ikai leva ke malu.

Na’e felotoi leva ki he ngaahi me’a’ ni ke fakahoko ke tokoni ki he malu ‘o e ako’anga:

- Fakangaue’i hā kau le’o ‘i loto ‘Api ako mo ‘i tu’a he ‘Api ako
- Kau ngaue ‘o e ‘Api ako mo hā taha tokoni mei he Kolo, ke nau nofo ‘i loto ‘Api ako (‘oku ngōfua kenau mohe ai he po’uli)
- Tokoni ki hono fakama’a ‘o e ‘Api ako mo ta’ofi ‘a e kakai ‘i he fai’anga inu kavamalohi ki ai pea mo hono ngaue’aki ‘a e falemālōlō ta’e ma’u ha ngofua.

Ko e ngaahi fakahoko ngāue na’e fakahoko ‘e he fānau ako ‘oku mahu’inga pea na’e poupu’i ke hoko ‘a e Ako’anga ko ha feitu’u Ma’a, mo ha ātakai ‘oku fakatupu mo’ui lelei mo malu.

Koe tā ha Pepa Tohi'anga Fakamatala

'Oku faingofua pe hono tā oe papa/pepa Tohi'anga Fakamatala 'o ha fa'ahinga fakakaukau ke faka'ofa'ofa, pea 'ikai ke fu'u mamafa hono ngāohi .Taha 'eni ha founa ke fakamamafa'i ai ha fekau mei he kalapu WASH e fanauako.

'Oku te lava pe o toe ngaue'aki 'ae papa/pepa Tohi'anga Fakamatala fakataha mo ha toe ngāue kehe hangē koe faka'ai'ai ha ngāue ke fakahoko(events) pe ko hono fakahinohino ha fa'ahinga me'a ke fakahoko pe ki hono poupu'i ha fekau mahinō ngofua . 'Oku malava keke fokotu'u ae papa/pepa Tohi'anga Fakamatala 'i he feitu'u 'oe loki kaukau'anga pe hōlisi 'oe falemālōlō pe 'i ha loki ako.

Ko e ngaahi fokotu'utu'u ekau ki ha'o Pepa Tohi'anga Fakamatala

- Ko e ngaahi mooni'i me'a ki he siemu
- Ko e ngaahi founa 'o e tauhi 'a e sino ke Ma'a
- Ko e ngaahi fakahinohino ki he fanofano hotau nima
- Ko e ngaahi fakahinohino ki hono ngāue 'aki fakalelei 'a e falemālōlō mo e ngaahi tu'unga mo'ui lelei ke ma'a 'o e sino
- Fa'u hā ngaahi fekau 'oku ne ue'i ' a e loto 'a e fānau ako,Kakai 'i he kolo pe kalapu WASH e fanauako
- Ko e ngaahi founa ki hono fa'u ha Ma'u'anga Vai 'oku si'isi'i mo faingofua
- Ko e ngaahi founa hono tauhi 'a e Ma'u'anga Vai ke ma'a

Te ke lava 'o tā ho'o Pepa Tohi'anga Fakamatala 'aki ha ngaahi me'a ko 'eni::

- Ngaahi peni faka'ilonga ta valivali
- Vali
- Soka tāvalivali
- Pepa, konga tupenu pe me'a ngingila

Ngaahi Fe'auhi

'Oku sai'ia 'a e tokotaha kotoa pe ke hu ki ha fe'auhi. Ko e ngaahi fe'auhi ko ha founa lelei ia ke fetu'utaki ai mo popoaki ho'o fekau ki ha kakai tokolahi lolotonga 'enau 'i he taimi tatau pe 'o 'oange kiate kinautolu ha pale ma'ongo'onga. 'E lava ke hoko 'a e ngaahi fe'auhi ko ha kalasi, 'apiako kakato pe ko e kolo 'oku ke nofo ai. 'Oku ke lava pe ke fokotu'utu'u ha fe'auhi ki ha fonua kakato ke hu ki ai.

KO E HA E ME'A KE FAKAHOKO

1. Te ke fakapapau'i pe te ke fakahoko hā fe'auhi ke nau fe'auhi ki hā pale, pe ko e foaki pē 'a e ngaahi pale ki he kau fe'auhi.
2. Te ke fakapapau'i 'a e founa tenau ngaue'aki kenau kau ki ha fe'auhi. 'Oku fiema'u kenau fa'u hā fakamatala? pe kau 'i ha toho ke fili 'a e tokotaha ke kau?'Oku fiema'u nai kenau fakafonu 'a e pepa lesitata fakahinohino 'o li he meili ? , pe Te nau fakafonu 'a e pepa lesisita fakahinohino 'i he fetu'utaki faka'initaneti.
3. Ko e hā 'a e ngaahi fakamatala 'oku fiema'u ke hā he pepa lesisita fakahinohino 'o e fe'auhi? Kuo pau ke ke fakahā ke 'ilo 'e he kakai 'a e 'uhinga 'o e fe'auhi, ngaahi founa 'oku lava kenau kau ki he fe'auhi mo e pale ki he ngaahi fe'auhi. Te ke fakakau hā ngaahi fakatātā 'oku ngāue'aki 'e ha kautaha pe ko ko e hingoa 'o e Kautaha 'oku nau tokoni fakapa'anga ki he fe'auhi oku teu ke fakahoko.
4. Te ke tu'uaki 'a e fe'auhi 'i he nusipepa 'o e ako'anga, pe 'i ha Papa Tohi Fakamatala, nusipepa fakalotofonua, pe ko ha letio fakalotofonua.
5. Kapau ko e fe'auhi 'oku fakahokō, 'oku taumu'a ki he faka'ali'ali hā ngāue fakamea'a mo fakaha hā fa'ahinga taukei. 'Oku fiema'u ke 'i ai hā kau fakamaau. 'Oku malava ke hoko hā faiake pe ko e fanau ako lalahi ke hoko ko hā kau fakamaau.
6. Fokotu'utu'u ha ngaahi pale ki ho'o fe'auhi 'e fakahoko. 'E malava pe ko ha ngaahi pale iiki hangē ko e me'a fanofano nima ,pe ko hāfalani pe ko hā pale lalahi ma'ae Kolo, hangē ko ha naunau kakato ki hā falemālōlō Organise prizes for your competition.
7. Te ke lava 'o kumi hā kakai pe kautaha tenau fie tokoni fakapa'anga ke kumi'aki 'a e ngaahi pale.
8. Manatu'i ke 'ai ke 'ilo 'a e kakai 'a e taimi 'e 'osi ki ai 'a e fe'auhi pea mo e taimi e fakahā ai 'a e kau ma'u pale.
9. Manatu'i ke fakahoko 'a e kau ma'u pale mo 'enau ngaahi pale ke 'ilo'i 'e he kakai. Fakahoko 'a e foaki 'a e ngaahi pale 'i he taimi fakataha fakalukufua 'o ha ako'anga, 'i ha nusipepa fakalotofonua, pe ko hā feitu'u anga māheni 'oku ke nofo ai. Te ke lava 'o fakaafe'i ha kakai mahu'inga mei he kolo pe fonua mo ha kau faiongongo ,pehē ki ha kakai 'o e kolo 'i he taimi 'e fakahoko 'a e kau ikuna 'o e fe'auhi

Ko e fakatātā 'o ha ngaahi Fe'auhi

- Ko hā fe'auhi fa'u tohi fekau'aki mo e tauhi 'o e sino ke Ma'a mo Mo'ui lelei pē ko ha kaveinga mei he kalapu WASH e fanauako
- Tā valivali ma'ae longa'i fanau
- Fa'u mo fokotu'utu'u hā ngaahi fakakaukau ki ha falemālōlō 'oku ne ngāue'aki 'a e ātaki
- Hiki mo faitā ha fekau fekau'aki mo tauhi 'a e sino ke Ma'a mo Mo'ui lelei mo hoto ngaahi kaume'a
- Fa'u hā Papa Tohi Fakamatala 'oku hā ai ha fakakaukau 'oku fakatupu fifili.

KOE FEKUMI MO EAKO NE FAKAHOKO

Ta'u Fo'ou, Fe'auhi Falemālōlō fo'ou 'i Vanuatu

Ko e timi Live and Learn na'a nau tokoni'i ki hono fokotu'u 'a e (Ta'u fo'ou, Falemālōlō Fo'ou) fe'auhi 'i Vanuatu

Na'e hoko 'a e fe'auhi ko eni ke fakalakalaka 'a e 'ilo mo e mahu'inga ki he ngaahi famili hono fokotu'u ha falemālōlō fakafamili pea mo hono ngaue'aki 'a e koa ki he fanofano.

Na'e fakahoko 'a e ngāue ko eni, lolotonga 'o e Kātoanga Kilisimasi na'e ui "Kilisimasi 'i he Pa'akē"

Na'e fakahoko hā ngaahi faka'ali'ali 'o ha ngaahi Falemālōlō pea mo e fakahinohino hono fokotu'u 'o ha ngaahi ma'uanga paipa vai iiki .Ko e ngaahi pale na'e foaki atu pea na'e toe fokotu'utu'u mo e ngaahi pale mavahe ke foaki atu he 'aho ko ia.

Ko e Kaveinga 'o e 'aho "Ko e Falemālōlō lelei taha, Nima 'oku ma'a , Famili fiefia" Na'e pau ke faka'ali'ali e Kaveinga ' ni 'i he ngaahi Fe'auhi na'e fakahoko. Na'e fakakalasi 'a e fe'auhi ki he fa'ahinga e tolu. Ko e Hiva, Fai-tā ha 'imisi, pea tā valivali/tā Fakatātā 'aki 'a e sioka tā-valivali

Ko e tefito'i pale ko e Falemālōlō 'oku lomi, mo e pepa Falemālōlō lahi 'aupito mo e koa. Na'e toe 'i ai pe mo e ngaahi pale faka'ai'ai na'e foaki mavahe ia 'i he ngaahi pokalma letio na'e fakahoko. Na'e fokotu'u hā ngaahi Papa fakamatala 'i he ngaahi feitu'u pau 'o e loto Kolo. Na'e to e loto lelei 'a e Televisone Fakalotofonua ke nau poupou mo fakahoko ta'etotongi ha ngaahi pokalama pea na'e fakahoko 'e he tokoua mei he Kautaha 'o e Kolo 'oku nau poupou'i 'a e To'onga Mo'ui Fakama'a 'i he Letio Vanuatu ko 'ena poupou ki he Fe'auhi 'oku teu ke fakahoko mo e ngaahi naunau Falemālōlō 'oku 'amanaki ke fakatau 'i he fe'auhi

Ko hono faka'osi na'e fokotu'u 'enau peesi Faka'initaneti na'e ui ko e " Ta'u Fo'ou, Falemālōlō Fo'ou" ki hono poupou'i 'a e ngāue na'e teu ke fakahoko.

Fakahoko ha ngāue mahu'inga / Faka'ilonga'i ha ngāue mahu'inga

Ko e ha hā toe founa ki hono fakahinohino'i 'a e mahu'inga 'o e fanofano hotau nima mo e tu'unga mo'ui lelei mo tauhi ke ma'a 'a hotau sino, ko hono fakailonga'i 'a e ngāue mahu'inga' ni 'i he Ako'anga pe 'i he kolo.

'Oku fakafiefia ki he kakai ke nau fakataha ki ha feitu'u ke mamata ki ha fa'ahinga fakahinohino, ako ki ha ngaahi poto'i ngāue pehē ki hono katoanga'i hā ngāue mahu'inga. Oku 'i ai ha ngāue mahu'inga e fā 'oku fakahoko fakata'u, te ke lava ai 'o fakahoko ai ho'o kaveinga ngāue ('E toki fakahā 'i lalo he peesi)

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Fokotu'utu'u ha Kōmiti pe ha Kulupu fokotu'utu'u ngāue kenau laulea mo fakamatala ki he kaveinga ngāue, ngaahi feitu'u e fokotu'u ki ai ngaahi ngāue ,feitu'u 'o e fakataha'anga mo e ngaahi ngāue ke fakahoko.
2. Fili hā feitu'u e fokotu'u ki ai ngaahi ngāue hangē ko e ako'anga, 'i ha maketi pe mala'e va'inga 'oku malava ke mamata ki ai 'a e kakai toko lahi. Fakapapau'i kuo ma'u hā ngofua ke fakahoko 'a e ngāue i he feitu'u kuo ke fili .
3. Fokotu'utu'u 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u hangē ko eni, ko ha siteisi si'isi'i, tēniti me'a fakaongo lea ,Papa Tohi'anga Fakamatala, ha falemalōlō mo hā ngaahi kapa veve.
4. Hanga 'o poupou'i 'a e ngaahi ngāue 'e fakahoko 'i he fetu'utaki fakaloto fonua, nusipepa 'o e Ako'anga, Papa Tohi'anga Fakamatala, ngaahi me'a ngāue fakasosiale, pe 'i he puha meili. Hanga 'o faka'ilonga'i ha ngāue e taha pe lahi hake 'oku ke ilo'i 'e fakamanako ki ho'o kau fakaafe.
5. Fokotu'utu'u ha kautaha te ne fakapa'anga kapau 'oku fiema'u ha pa'anga ke fakalele 'a e ngaue mahu'inga' ni .Fakapapau'i 'oku hā 'i he Papa Tohi'anga Fakamatala mo e Fuka 'a e hingoa 'o e kautaha 'oku fakapa'anga mo 'enau fakatātā 'oku ngāue'aki 'e he Kautaha fakapa'anga.
6. Fakaafe'i ha faiako, ha taha 'iloa mo ma'olunga he Kolo, pe ko hā memipa falealea ke ne kamata'i a e ngāue mahu'inga' ni.
7. Fokotu'utu'u ha fakamatala ngāue kia koe mo ho'o kau ngāue ke 'asi ai 'a e taimi mo e feitu'u takitaha 'oku fakahoko ai 'a e ngāue.
8. Fili hā ngaue 'e taha pe lahi hake mei he ngaahi ngāue kehekehe 'oku hā 'i he peesi' ni.
9. 'Omi ha taha mei ho'o kautaha fokotu'utu'u ngāue ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e ngāue taki taha.
10. 'I he 'osi hono fakahoko 'a e ngāue mahu'inga' ni, te mou laulea mo fakamatala ko e hā 'a e ngaahi ngāue na'e lava lelei pea ko e hā ha ngaahi liliu te tau fakahoko ke toe saiangē ke tau fakahoko 'i he kaha'u.

Ngaahi ngāue te ke fakahoko he 'aho ngāue mahu'inga' ni

- Ko hono fakahinohino 'o e fanofano, hono ngāue'aki 'o e falemalōlō pe ko ha ngaahi ngaue 'o e WASH
- Ko e fakahoko ha ngaahi fakamatala fakaako mo akonaki
- Fe'auhi
- Foaki ha ngaahi me'a'ofa mo fa'o hā ngaahi me'a 'oku lelei mo 'aonga 'i ha ngaahi kato ke foaki
- Faka'ali'ali hā ngaahi ngāue fakaāati kehekehe
- Fakahoko ha ngaahi tau'olunga mo e faiva fakafonua
- Fakahoko ha ngaahi ngāue ma'ae longa'i fanau
- Fakahoko ha fa'ahinga ngāue 'Āati faka'etivokāsi mei he Tohi tokoni ko eni

Ngaahi 'Aho ke fakahoko ai ha Ngāue mahu'inga

22 Ma'asi – 'Aho Fakamāmani lahi o e Vai
www.unwater.org/worldwaterday

28 Mē – 'Aho hono tauhi 'a e mo'ui lelei, puke fakamāhina mo e Haisini
www.menstrualhygieneday.org

15 'Okatopa – 'Aho Fakamāmani lahi 'o e Fanofano hotau nima
<http://globalhandwashing.org/global-handwashing-day>

19 Nōvema – 'Aho Fakamāmani lahi hono ngāue'aki 'o e Falemalōlō
www.worldtoiletday.info

Fakatataa'i

'Oku 'ikai ha toe me'a e laka hake ka ko 'ete fakahinohino ha me'a kae sio 'a e kau mamata ki ha lesoni pe ki he hokohoko lelei 'o ha fa'ahinga pokalama. 'Oku mahino ange ki he kau mamata' 'a e me'a 'oku te fakahinohino 'i he'ete oange 'a e faingamalie ke nau tali fehu'i pe fakakau kinautolu 'i he fakahinohino 'oku fakahoko.

Te ke lava pe 'o fakahinohino 'a e fanofano, hono lomi 'o e Falemalōlō, To'onga Mo'ui Fakahaisini 'oku lelei pe ko hono fakahinohino hono fokotu'u ha Falemalōlō. Te ke fakahoko 'a e ngaahi fakahinohino ko eni 'i he Ako'anga pe 'i ha fetu'u angamaheni 'i he Kolo. 'Oku malava ke fakahoko 'a e ngaahi fakahinohino lolotonga ha Kātoanga fakafonua, 'aho fakamanatu hotau 'Ulungāanga fakafonua, fakataha'anga 'o e Ako'anga pe ko hā 'aho mahu'inga 'oku teu ke fakamanatu.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Fakapapu'i 'a e ngāue 'oku 'ai ke ke fakahinohino mo e ngaahi founa te ke ngaue'aki. Ko e fakahinohino ke mahino mo faingofua ke te muimui ki ai. Te ke fiema'u ha ngaahi me'a ngāue hange ko e falemalōlō 'oku ngāue, vai 'oku lele, koa, taueli pe pepa falemalolo
2. Te ke fiema'u hā fetu'u ke fai ai ho'o fakahinohino, hā hiva pe taoluonga ke tokoni atu ki ho'o fakahinohino.
3. Tohi mo hiki 'a e ngahi founa te ke ngāue'aki ki ho'o fakahinohino tautaha ke ke fakapapu'i ai 'oku ke fakahoko totonu katoa 'a e ngaahi founa ke mahino 'aupito.
4. 'Omai ha'o ngaahi kaungāme'a ke nau tokoni atu ka koe ke mahino kinautolu mo 'ilo lelei ki he ngaahi fakahinohino te ke fakahoko.
5. Fokotu'u ha ngaahi fakamatala nounou 'i ha ngaahi fakatātā pe ngaahi fakatātā 'oku ne fakahoko mai ha ngaahi fakamatala 'oku ha he la'i pepa fakamatala, fakamatala 'i ha tohi 'oku 'ikai hono takafi pe ha tohi fakamatala la'i pepa taha..

Ko hono faka'ai'ai 'e he Kakai 'o e Kolo 'a e fanofano 'i he loto Māketi fakakolo

'I he 'otumotu Solomone na'e fakahoko 'e he Kautaha WASH 'o Solomone 'a e fakahinohino ki he fanofano 'i he'enu loto māketi fakakolo, ko hono fakamamafa'i e 'Aho 'o e fanofano fakamāmani lahi.

Ko e feitu'u na'e fokotu'u ke fakahoko ai 'a e fanofano ,na'a nau ha'i ki he maea ha fanga ki'i paipa vai iiki mo e koa lanu pulū . Na'e ngāue'aki kotoa 'e he kakai ki he 'enu fanofano mei he fanau, ngaahi fa'e, to'utupu mo e kakai lalahi.

Fa'u mo hiki ha'o faitā Talanoa mo fakatātā

‘Oku tali ‘e he kakai tokolahi ‘a e ngaahi fa'u mo hiki faitā ha talanoa mo fakatātā. ‘Oku ne faka'atā ke te fakamatala ha talanoa pe fakahoko 'ete fakakaukau 'i hono ngāue'aki 'a e lea pe 'imisi. Kuo toe faingofua ange ke te fa'u pe mo hiki ha'ate faiatā talanoa mo fakatātā nounou. 'Oku ke lava pe 'o ngāue'aki ho'o telefoni, me'a faita 'oku ngāue'aki ki he hiki mo faitā pe me'a faitā fakaēonopoōni ke hiki mo fati'ata ho'o talanoa mo fakatātā ha'o fekau. 'Oku ke lava pe ke toe 'etita'i ho'o ngaue he ngaahi me'a ngāue ta'etotongi faka'initaneti.

Te ke lava pe 'o fokotu'u ho'o faitā talanoa mo fakatātā ki he taha 'o e ngaahi kautaha fetu'utaki fakasosiale faka'initaneti hange ko e Youtube pe Facebook. 'Oku ke lava pe 'o hiki ke lahi ha ngaahi faitā talanoa mo fakatātā. Te ke lava 'o fai ha faka'eke'eke ha'o ngaahi kaungāme'a, hiki mo faita ha fa'ahinga fakahinohino 'o ha 'Aho mahu'inga 'oku teu ke fakahoko, pe hiki ha faitā ha ngaahi ngāue tā fakatātā pe ko ha fa'ahinga ngāue kuo lava 'e he Kautaha XXXX 'i ho'o Ako'anga. 'Oku fakaatā 'eni ke ke lava 'o fakahoko ho'o ngāue faka'etivokasia ki ha kakai tokolahi – 'o 'ikai ngata pe mo ho'o ngaahi kaungāme'a he Ako'anga mo famii.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Fili ha Kātoanga, ha fekau 'o ha fa'ahinga fakaukau 'oku ke fie hiki mo fakatātā ki ai. Manatu'i ke mahino 'a e kakano 'o e me'a 'oku teu ke hiki.
2. Fokotu'u ho'o Kaveinga ,ngaahi me'a e fakahoko pe moe ngaahi kakai 'oku ke fie fakaekeke 'oku nau faingāmalie ki he ' aho na'e fokotu'u.
3. Fakapaupau'i kuo ke ma'u ha ngofua mei he tokotaha te ke talanoa moia 'i ho'o hiki mo faitā ha ngaahi fakamatala - taimi e ni'ihiki 'oku 'ikai ke nau loto kinautolu ke fakahā 'enau ngaahi fakamatala 'i he 'Initaneti.
4. Ko e ngaahi hiki mo faitā talanoa mo fakatātā ke 'oua toe loloa he miniti 'e 5. 'Oku fiema'u 'e he kakai ke nau mamata ki ha me'a 'oku nounou moha ngaahi 'ata faka'ofu'ofa. Te ke lava 'o holoki ho'o hiki faiatā 'aki ho'o 'etita'i ho'o ngaahi faitā. Te ke toe lava 'o ngāue'aki katoa ho'o naunau na'a ke ngāue'aki ,ka te ke vahevahe ho'o hiki mo faitā ki ha kongā ua pe tolu kehekehe.
5. Te ke tanaki atu ha fasi, ngaahi Kaveinga pe ngaahi fakatātā 'i loto ho'o hiki mo faitā. Kumi ha'o maheni ke tokoni atu kapau 'oku 'ikai ke ke poto 'i hono fa'u ha'o pokalama hiki mo faitā Talanoa mo fakatātā.
6. Fokotu'u ho'o Hiki mo Faitā ki ha Kautaha fakasosiale 'oku ngāue'aki 'a e 'Initaneti. 'Oua te ke tali fuolua. 'Oku fiema'u 'e he Kakai ke nau sio leva ki he ngaahi me'a nae fakahoko.

Ngaahi Kautaha Faka'initaneti Fakasosiale

- www.youtube.com
- www.vimeo.com
- www.facebook.com

Ko e uesia ngofua 'a e mo 'ui 'a e hou'eiki kakai fefine ki ha fa'ahinga fakamālohi 'oku 'i ai 'a e kaunga ki he'enau Ma'uanga Vai, To'onga Mo'ui Fakama'a pea mo Hisini 'a e Kakai fefine. Ko e finemui mo e kakai fefine 'oku nau fepaki ma'u pe mo ha fakatupu'ita lahi mo e fakamā 'i he taimi 'oku nau ngāue'aki ha loto'atātā ke falemalololo. Taimi lahi 'oku nau tali ke po'uli koe'uhi ko 'enau 'ongo'i mā mo mole honau ngeia fakafefine.

Ko e Moui'anga & Ako mo ha ngaahi kautaha 'oku nau fengāue'aki, na'a nau tanaki ha ngaahi faka'eke'eke mei he kakai tangata mo fefine fekau'aki 'o e ngaahi Kautaha fakakolo 'oku nau poupu ki he To'onga Mo'ui Fakama'a. 'I he fo'i hiki mo faitā Talanoa mo fakatātā nounou e taha, ko e vahevahe ia ha ongo fafine, koe taha mei Vanuatu pea taha mei Papua New Guinea 'oku na fakamatala ai ki he'enau ngaueaki 'a e falemalōlō vao, mo e ngaahi pole 'oku nau fetaulaki 'i hono faka'ai'ai a e mo'ui Haisini mo e ngāue'aki ha falemalōlō 'oku malu 'i honau ngaahi Kolo. Ko e Hiki mo Faitā na'e miniti pe 'e nima. 'Oku hā mo e fakamatala 'i lalo lolotonga hono hulu mo e fasi. 'Oku hā <https://thewashbusiness.wordpress.com> blog site.

Ngaahi founnga 'o e fetu'utaki fakasosiale

Ko 'uhinga fakakalama 'oe lea ko e 'Fetu'utaki fakasosiale' oku 'uhinga ia ki ha ngaahi fetu'utaki faka'initaneti 'oku ne fehokotaki 'a e kakai mo e Komipiuta. Ko e ngaahi fetu'utaki Fakasosiale 'oku nau ngāue'aki 'a e 'initaneti mo e telefoni ke fokotu'u ha ngaahi fetu'utaki faka'initati, vahevahe mo ha ngaahi fakamatala pea mo faka'ai'ai 'a e vave 'o e fetu'utaki 'i he taimi 'oku te ngāue'aki hange ko e facebook, Twitter and Instagram, ko e ngaahi sipinga eni 'o e Fetu'utaki Fakasosiale 'i hono ngāue'aki 'a e 'Initaneti.

'E lava pe ho'o Kulupu 'o fokotu'u hā kulupu fakasosiale kae ngāue'aki ha taha 'o e ngaahi founnga o e fetu'utaki faka'initaneti pe te ke fokotu'u ha ngaahi fakatātā pe ko ha hiki mo faita ha kātōanga na'a ke fakahoko pe ko ha me'a fakaako mahu'inga na'e fakahoko, ko ha fakahinohino pe ko ho'o ngaahi ngaue fakaāati. Kole ki ha faiako ke tokoni atu ki ho'o kulupu ki hono ngāue'aki 'a e Komipiuta 'i hono ngāue'aki 'a e 'Initaneti. Ko e founnga lelei eni ke ke fetu'utaki mo ha kakai tokolahi 'i mamani ke poupou'i ho'o ngāue 'oku ke fakahoko .

NGAAHI ME'A KE FAKHOKO

1. Fakapapau'i 'a e 'uhinga 'oku ke ngaue'aki ai 'a e Fetu'utaki Fakasosiale – ke fakatokolahi 'a e kakai 'oku ke loto ke ke fakaloto'i, 'akoi, fakaha kiate kinautolu 'a e ngaahi ngaue 'oku teu ke fakaha hoko pe ko ho'o fiema'u 'a e kakai ke nau fakahoko ha fa'ahinga me'a.
2. Fokotu'u ke mahino 'a e ngaahi fekau mo e ngaahi fakatata te ke ngaue'aki.
3. Fili 'a e kautaha fetu'utaki faka'initaneti te ke ngaue'aki mo lesista ai. Muimui 'i he ngaahi fakahinohino 'i hono fokotu'u ho 'initaneti fakafetu'utaki. Ko e ngaahi fetu'utaki faka'initaneti 'oku 'i ai pe honau ngaahi tu'utu'uni.
4. Kamata leva ho'o fokotu'u ho'o ngaahi fakamatala!
5. 'Oange ki ha tokotaha 'i ho'o kauataha ke ne tokokanga'i 'a e ngaahi me'a faka'initaneti-hange ko ha ni'ihi 'oku nau malava faingamalie he initaneti.

ki

Ngaahi Kautaha fetu'utaki faka'initaneti

Ko e ni'ihi eni 'o e fetu'utaki faka'initaneti 'o e fetu'utaki fakasosiale:

- Facebook: www.facebook.com
- Twitter: www.twitter.com
- Instagram: www.instagram.com
- Snapchat: www.snapchat.com

Fetu'utaki faka'initaneti 'oku malu mo ha taha fo'ou pe sola

Ko e fetu'utaki faka'initaneti fakasosiale te ke fetaulaki ai mo e kakai tokolahi. Tokanga 'aupito ki ho'o ngaahi fakamatala te ke vahevahe pea mo ho'o toe fakafetaulaki mo kinautolu tautaha. Ko e ngaahi founnga malu ke ke fakahoko 'i he taimi 'oku ke fe'iloaki mo e kakai 'i he 'initaneti:

1. 'Oua te ke vahevahe ho'o tu'asila, fakamatala fakapangike, fika telefoni pe ko ha fa'ahinga fakamatala fekau'aki mo kita.
2. Talanoa ki ha taha lahi kapau kuo talanoa me'a kehe atu 'a e tokotaha fetu'utaki faka'initaneti.
3. 'Oua te ke alea ke ke fe'iloaki mo ha taha na'a ke toki fetaulaki he Initaneti. Kumi fale'i ma'u pe ki ha taha lahi.

Kapau te ke muimui ki ngaahi tokoni ko eni 'oku 'oatu, 'e hoko leva 'a e fetu'utaki fakasosiale faka'initaneti 'oku malu pea mo a'usia ha ngaahi feohi fakafiefia.

Konga milemila 'oku fokotu'u ai ha fa'ahinga sipinga fakatātā /fekau ke toki valivali

'I he ngāue ko eni te ke fa'u hā fekau kae ngāue'aki 'a e kelekele fatu 'o ta he holisi he hala pe teke hoko ko ha taha 'oku hā 'i ho'o falani te ke tui 'a e fekau 'oku ke hanga 'o poupou'i

Ko e hā 'a e konga milemila 'oku hō'ata ai ho'o fakatātā pe fekau?

Ko e konga milemila ko eni, ko 'ete kosikosi ai 'ete 'imisi. Ko 'ete fa'u 'ae konga milemila ko eni, 'oku fiema'u hā la'i pepa, pepa fefeka pe milemila te te kosi ai 'ete imisi pe hā ngaahi lea. Te te hili a e lai pepa l olunga ha holosi, olunga ha kelekele pe falani. I he taimi te te vali pe ko hā to e naunau kehe 'oku te ngāue'aki ki ai, ko e imisi pe fakatata na'ate kosikosi e 'ilonga ia he funga me'a nae hili ai ae konga milemila pe pepa.

KO E NGAHI NAUNAU

- Ko e pepa matolu pe Kaati ke ngaahi ai 'a e konga milemila 'oku fokotu'u ai hā fa'ahinga sipinga fakatātā/fekau ke toki valivali
- Hele pe Helekosi ke kosi 'aki 'a e fa'ahinga sipinga fakatātā/fekau ke toki valivali
- Polosi mo e vali, kelekele fatu pe ko ha toe naunau kehe 'oku ke fakakaukau ke valivali 'aki ho'o sipinga na'a ke kosi.

KOE NGAHI ME'A KE FAKHOKO

1. Fakapapau'i ko e hā 'a e 'imisi pe fekau 'oku ke fiema'u 'i ho'o konga milemila sipinga fakatātā
2. Tā 'a e fakatātā pe tohi 'a e fekau 'i he la'i milemila te ke ngāue'aki. Ngaue'aki ha hele masila pe helekosi ke ke tā 'aki ho'o 'imisi.
3. Fokotu'u ho'o milemila ki ha holisi, 'alu'anga 'oku lue ai 'a e kakai pe ko ha funga 'o ha fa'ahinga me'a. Fakapapau'i 'oku tokalelei 'a e funga 'i hono hili atu 'o e milemila. Mou ngāue fakataha ke fakapapau'i 'oku 'ikai heke 'a e la'i milemila. Ngāue'aki ha polosi vali ke vali'aki ha vali pe kelekele fatu 'i he funga la'i milemila sipinga.
4. Tuku ke mōmoa, mo ke sio pe 'oku anga fēfē, pea ke toutou hoko atu ki ho'o lahi taha 'oku ke manako ki ai hono valivali ho'o sipinga fakatātā /fekau.

Tu'u he tafa'aki ho'o la'i milemila sipinga fakatātā /fekau ke ma'u ho'o fiefia pe ko e hā 'a e ngaahi fakakaukau 'a e kakai. 'Oku ke pehē 'oku nau sa'ia 'i ho'o fekau? 'Eke ange kianautolu.

Manatu'i ke ke kumi ha ngofua ki he komiti fakakolo, Ako'anga pe ko e tokotaha 'oku 'o'ona 'a e feitu'u te ke fokotu'u ai ho'o konga milemila sipinga fakatātā /fekau.

Ngaahi kaveinga

- Poupou'i 'o e 'Aho Fakamāmani lahi 'o e Falemalōlō 'i ho'o Ako'anga.
- Poupou'i 'o e fanofano hotau nima fakataha mo hā 'imisi pe mo hā moto fakakautaha ke ngāue'aki hangē nai ko eni ko ha ongo nima 'i lalo ha paipa vai pe ko ha moto fakakautaha faingofua hange ko e 'Tauhi ke ma'a hotau Falemalōlō' pe 'Fanofano ho'o nima kimu'a ho'o kai'.

Ko e ngaahi fakatātā 'oku felave'i mo e anga 'o e nofo 'i he Kolo

Fa'u ha konga 'Aati pehē' ni 'o fokotu'u ke 'oua toe to'o 'i ha fetu'u 'oku kakai'ia. Ko e fakatātā ko eni 'oku lahi pea 'oku lava ke ne poupou'i ha fekau 'oku felave'i mo e Haisini, fanofano 'o e nima pe tauhi ke ma'a 'a e Falemalōlō.

Ko e Fakatātā lahi ko eni, 'e lava ke tā valivali ki he holisi 'o ha Ako'anga- pe ko ha holosi 'o ha falemalōlō pe ofi ki ha peito pe ko e loki 'oku fai ai 'a e ma'utokoni ho'atā

Ko Fakatata lahi pehe' ni ki kakai kotoa 'oku' ne 'omi 'e faingamālie ki ha toe hoko atu 'a e laulea mo fakamatala pea mo hono fakafiefia'i 'i he taimi 'e fokotu'u ai

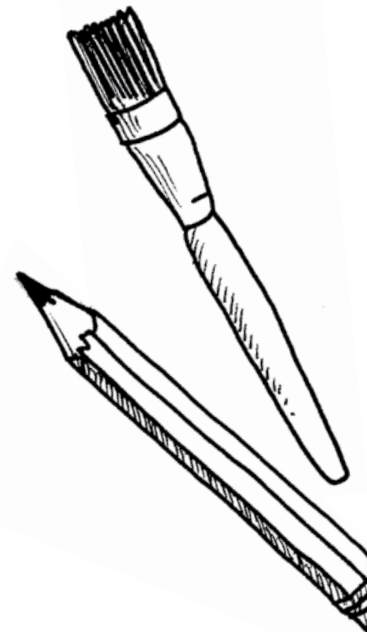
NGAAHI NAUNAU

(Ko ho'o naunau 'e kehekehe pe 'o fakatatau ki he fakakuakau 'o ho'o fakatātā lahi 'oku tā valivali'i.)

- Ngaahi polosi
- Ngaahi vali lola
- Ngaahi peni vahevahe
- Pepa
- La'i tupenu pe milemila motu'a ke ne malu'i 'a e musie 'oku ke ngāue ai.
- Pepa peleti pe ko ha fa'ahinga me'a pe te ne tanaki 'a e vali
- Ngaahi kane ke ngaue'aki ki he fakama'a mo e fakamaau
- Nusipepa ki hono tokoni ki he fakama'a pe ngaue'aki 'a e ngaahi tupenu motu'a pe milemila

Tā valivali 'o ha Fakatātā lahi ma'ae Kolo:

1. Teteu'i hā la'i lā lahi (3.5m x7.8 m)
2. Laulea mo fakamatala ko e hā ho'o Kaveinga
3. Fa'u ha tā valivali fekau'aki mo e Haisini pe Kautaha XXXX 'i he la'i Lā
4. Fita'i ho'o tā valivali Fakatātā lahi pea ke fokotu'u ki ha Papa Fakamatala pe la'i pepa fakamatala mo fakatātā

NGAAHI ME'A KE FAKHOKO

1. 'I he Kulupu, laulea mo fakamatala ki ha feitu'u lelei 'oku taau ke tā valivali ai 'a e Fakatātā lahi ko eni. 'E lava 'o fokotu'u 'i ho'o Ako'anga pe loto Kolo, pe māketi pe ofi ki ha Falemālōlō fakapule'anga. Manatu'i ke fai ha laulea mo fakamatala mo e kau fakafofonga mei ho'o Ako'anga pe Kolo, kapau 'oku ke fakakaukau ke tā valivali 'a e fu'u fakatātā lahi ko eni 'i honau kongā 'api.
2. Fakapapau'i 'a e tefito'i fekau e fokotu'u 'i he fu'u fakatātā lahi ko eni pea kamata leva ho'o tā ha ngaahi fakakaukau. Toe fakapapau'i 'oku tonu kimu'a ho'o tā valivali. Mou loto taha kimu'a ki he fakatātā tā valivali te mou aofangatuku ki ai, pea tauhi 'a e la'i pepa. Te ke fiema'u ia lolotonga ho'o tā valivali 'a e fu'u fakatātā tā valivali lahi ko eni.
3. 'I he taimi 'oku 'oatu 'a e ngofua ke ke fai ho'o tā valivali 'a e fu'u fakatātā lahi ko eni, alea'i ke kumi 'a e ngaahi naunau pea alea'i 'a e taimi ke 'alu atu ai 'a e kakai ki he feitu'u 'oku fakahoko ai 'a e ngāue ko eni. Fakamanatu ki he kakai 'oku tokoni atu ke nau tui ha'anau vala 'oku 'ikai fai hā hoha'a kapau e tau ai 'a e vali.
4. Ko e 'uluaki founa 'o e tā valivali ko eni, fakapapau'i 'oku tonu 'a e 'uluaki vali oku fakahoko ki he holisi (Hinehina pe ko hā lanu 'oku vaivai,ko e lelei taha ia)
5. Ko 'ene matu'u pe ho'o 'uluaki vali, te ke fiema'u leva ke ke tā fakaangaanga 'a e fotunga 'o e fu'u tā valivali fakatātā lahi ko eni, fakahoko 'aki hā peni vahevahe, peni faka'ilonga pe sioka. Fakahoa ma'u pe ki ho'o la'i pepa na'a mou felotoi ki he fotunga 'o e tā valivali fakatātā lahi ko eni. Fakahoko ke tonu kimu'a ho'o kamata mo e tā valivali aofangatuku .
6. Ko e 'osi pe ia, pea ke tufa holo 'a e 'u polosi valivali pea ke fakalotolahi ki he tokotaha kotoa pe ke nau kamata leva 'a e tā valivali.
7. Faka'ai'ai ho'o fu'u tā fakatātā lahi ki he lahi taha 'o e kakai te ke malava mo ke fakapapau'i 'oku nau ilo'i ho'o fekau 'oku ke fokotu'u .
8. Fakahoko ha pokalama hūufi 'o e ngāue 'ni, pea faka'ilo ki he kakai 'a e 'uhinga 'o e fu'u fakatātā tā valivali lahi ko eni. Fakaafe'i 'a e kakai mei he kolo, kau memipa mei he komiti ngāue 'o e kolo, kau faiako, ngaahi matu'a pea mo e fetu'utaki fakasosiale ke nau fai ha lipoti ki ho'o fu'u fakatātā lahi tā valivali 'oku teu ke fakahoko. Fili ha tokotaha 'i ho'o kulupu ke ne fai 'a e lea talitali mo fakamatala ki he 'uhinga 'o e fu'u fakatātā lahi 'oku teu ke tā valivali'i.
9. 'I he 'osi 'a e ngāue na'e fakahoko, talanoa mo ho'o kaunga ngāue ki he ngaahi me'a na'e lava lelei. Ko e ha nai hā ngaahi me'a ke to e fakalele'i?
10. Katoanga'i 'a e fakahoko ngāue kuo lava mo ho'o kau ngāue na'a nau tokoni ki he poupou'i 'o e melino ki he Kolo.Kuo ke fakahoko 'a e melino 'i ho'o fekau!

Te ke fokotu'utu'u fakalelei ho'o fakatātā kimu'a pea ke toki fakahoko hono tā valivali. 'Oku ke fiema'u ke fakapapau'i ko ho'o lelei taha eni. 'Ai ha 'uluaki tā fakaangaanga 'o e fu'u fakatātā lahi kimu'a pea ke toki fakatau 'a e vali. 'Alu 'o fakahā ho'o fakakukau ki he kau ma'u mafai totonu.

Kapau te ke lava 'o talaki ho'o fakatātā, 'e toe lahi ange ho'o faingamalie ke nau loto lelei ki ho'o ngāue 'oku 'amanaki ke fakahoko!

Kole ki ha tokotaha lahi 'oku 'i ai 'ene 'ilo ki he fakatau vali, ke tokoni atu ki ho'o fakatau 'a e vali totonu he 'oku lahi 'a e vali kehekeh . 'Oku ke fiema'u ha palaima? Ko e vali palaima 'oku tokoni ki he 'uluaki tukunga 'o e holisi kimu'a hono valivali'i. Manatu'i ke 'uluaki fakama'a 'a e holisi 'oku teu ke vali'i. To'o ha ngaahi kongkongā 'oku homohomo mei he holisi, fakama'a pea tuku ke matu'u.

Tālānga mo e Sioka! or Alea mo e Sioka!

Tālānga mo e sioka 'i ho'ō Ako'ānga pe ko ho'ō Kolo!

NGAAHI NAUNAU

- Pepa
- Ngaahi peni
- Sioka (Te ke lava pe 'o ngāue'aki 'a e lanu kehekehe pe ko e Hinehina)

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. 'I he Kulupu, laulea mo fakamatala ha ngaahi fakakaukau ki ho'ō ngaahi fekau sioka. Mahalo te ke fie ngāue'aki hā ngaahi kupu'i lea, fakamatala ki he tohi kakai pe ko ha ngaahi fekau mei he Kautaha XXXX. Ko e lelei taha, ke tauhi ho'ō ngaahi fekau ke nounou mo nofo ki he tefito'i fakakaukau. 'E tokoni ia ki he mahu'inga ho'ō fekau mo tokoni ki ho'ō sioka!
2. Fili hā fetu'u ki ho'ō fekau. Kapau te ke fili hā feitu'u 'oku kakai 'ia, fakapapau'i 'oku ke anga faka'apa'apa,pea to e fakapapau'i ko ho'ō fekau 'oku 'ikai ke ne tukuhifo hā fa'ahinga kakai.Te ke lava 'o fokotu'u ofi ki hā fai'anga fanofano nima ,pe ve'e hala pe 'alulalo'anga 'i he tafa'aki hala oku ofi ki hā falemalōlō fakapule'anga,he te ne toho mai 'a e tokanga 'a e kakai.Te ke lava 'o ngāue'aki 'a e holisi 'o e falemalōlō pe pesoni fai'anga fanofano kapau 'oku tokalelei.
3. Fa'u'fa'u hā ngaahi fekau. Ke mou fakavā lelei pe!
4. Siofi 'a e kakai mo 'enau ngaahi tali ki ho'ō ngaahi fekau –pea – kapau 'oku ke loto lahi_ 'eke kanautolu ko e hā 'enau fakakaukau!
5. 'I he 'osi 'a e ngāue na'e fakahoko, talanoa mo ho'ō kaunga ngāue ki he ngaahi ngāue na'e fakahoko lelei. Ko e ha hā ngaahi me'a ke toe lelei ange? Ko e hā 'a e ngaahi me'a na'a ke sai'ia taha ai 'i he ngāue na'e fakahoko? Na'e 'i ai nai ha ngaahi pole?

Talamonu atu!– Ko e taimi' ni kuo ke tālānga mo e sioka

To e fakalaka atu:

Fa'u hā Papasioka fakakolo 'i ho'ō kolo. Kole ngofua mei homou Komiti fakakolo, pea ke fakatau ha papasioka vali pea ke fili ha holosi 'oku tu'u'anga lelei ke mamata'i 'e he kakai.

Kole Ngofua!

'Oku mahu'inga ko ho'ō fekau 'oku mānako ha mo fakaholomamata – hē ka 'ikai 'e fakavave hono fulufulu'i ke ma'a pe holoholo'i ke pulia aupito! Fili fakapotopoto ho'ō fekau te ke fakahoko!

'I he taimi pe 'e ni'ihī 'oku laka ange 'a e s'iisi'i ho'ō fakalea ho'ō fekau! Pea ke manatu'i ke ke vakai'i 'a e tala matangi. 'Oku 'ikai te ke fiema'u ke ke fa'u hā Āati 'oku ngāue'aki 'a e sioka 'i ha 'aho 'uha.

Ko e fekau 'i ha Pousikaati

Fakatupu ha ngaahi Pousikaati ke tufaki ki ha fanau ako, ngaahi kaungāme'a pea mo e kakai 'o e Kolo, ki hono poupou'i 'a e Haisini mo e ngaahi fekau ho'o Kautaha XXXX .

Te ke lava pe 'o ngaahi ho'o Pousikaati, kapau 'oku faingamalie fakapa'anga te ke lava 'o paaki ha ni'ihi ho'o Pousikaati.

Ko e Pousikaati ko e taha 'o e founga 'oku lelei aupito ke fakahoko ha fekau. Ko 'ene maau 'a e ngaahi Pousikaati pea ke tufa he meili, tufa holo pe e koe, pe fakapipiki ki ha Papa Fakatokanga me'a.

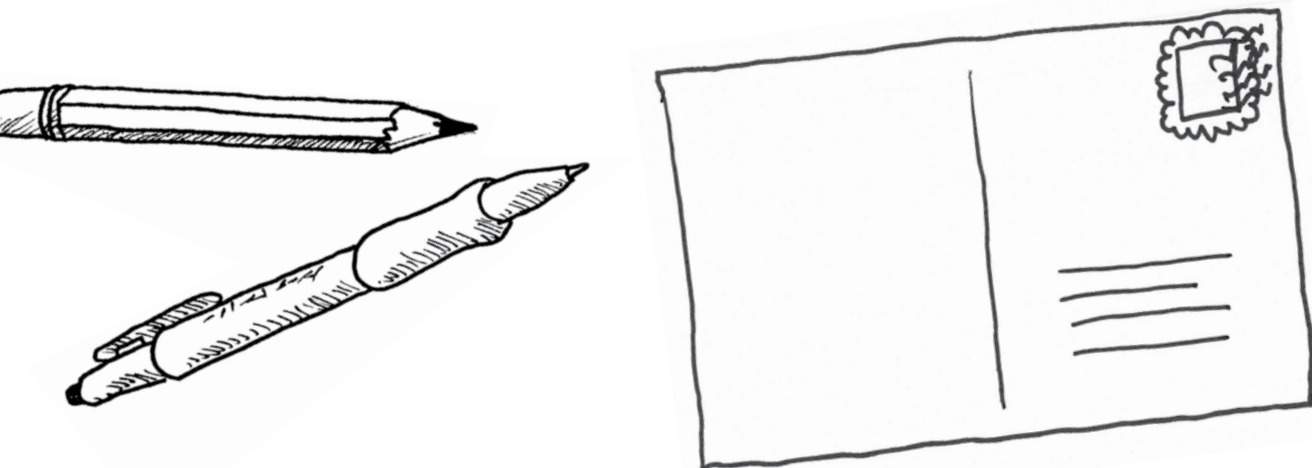
'Oku 'ikai fu'u mahu'inga pe ko e ha 'a e lalahi ho'o Pousikaati -feinga ke ke mohu fakakaukau ma'u pe .Kae kehe, kapau te ke tufa 'i he meili ,ko e sai taha ke ke nofo pe ki he lalahi anga māheni (10.5 x 14.8 cm)

NGAAHI NAUNAU

- la'i saati matolu
- ngaahi peni
- ngaahi peni vahevahe
- Vali
- ngaahi polosi
- ngaahi sitapa kapau 'oku 'ave he meil i(pe te ke tufa pe 'e ko e)

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Kosi fakafuofua 'a e la'i kaati ki he 10.5cm x 15.8 cm
2. 'I he kulupu, te mou laulea mo fakamatala ko e ha 'a e fekau 'oku mou fiema'u ke fakahoko ki he kakai. Fa'u ke nounou he 'oku lahi 'a e faitu'u te ke ngāue ai. Taimi' ni fakakaukau pe te ke tā pe tohi ho'o fekau.
3. 'I homou kaungā ngāue Te ke fakakaukau pe ko e hā 'a e me'a te ke tohi he tu'atakafi 'o e Pousikaati. Hange ko eni, ko ha ngaahi fakahinohino ki he fanofano hotau nima.
4. Tufa 'a e ngaahi peni, ngaahi peni vahevahe mo e vali pea kamata leva ho'o fakatupu fakakaukau. Faka'ai'ai 'a e kaungā ngāue memipa faka'initaneti pe te nau vali/tohi 'a e fekau 'i he peesi 'i mua 'o e Pousikaati.
5. Tufa 'a e ngaahi Pousikaati ki he kakai kehekehe mo e Ngaahi Kautaha kehekehe, ke nau fakamafola ho'o fekau, fekau'aki mo e Haisini pe fekau mei ho'o kalapu WASH e fanauako.

TO'ONGA MO'UI FAKAMA'A - TANGATA TAU

Hanga 'o fulihi ha ngaahi me'a, hange ko e hina pelesitiki, ke hoko ko ha ngaahi puloa fakapuli 'Tangata tau 'o e Kautaha' – ngaue'aki e tenga'i'akau ke fakatupu. 'E malava ke tautau ha holosi he 'apiako, 'i 'api pe falekaukau pe falemalolo!

NGAAHI NAUNAU

- ngaahi hina pelesitiki motu'a ka 'oku ma'a pe hā ngaahi puha fa'oanga me'a 'oku 'i ai honau ngaahi tāpuni
- vali vai
- me'a fakapipiki
- kelekele
- ngaahi tenga'i 'akau
- Huka pe fa'o ke tautau ai 'a e pūloa

'Oua te ke ngāue'aki hā ngāi hina na'e 'i ai 'a e kemikale fufulu fale pe ko ha fa'ahinga huhu'a 'oku fakakona

NGAAHI ME'A KE FAKHOKO

1. Tauhi ha ngaahi hina pelesitiki pea mo ha ngaahi puha fa'oanga me'a 'oku 'i ai honau ngaahi tapuni mei ho'o 'api nofo'anga pe Ako'anga.
2. Tu'usi 'a e kongia ki lalo 'o e ngaahi hina pelesitiki pea ke fuluhi ke nau hanga ki lalo.
3. Ngāue'aki 'a e vali, kapau 'oku faingamālie, fa'u ha'o pūloa fakapuli 'Tangata tau 'o e Kautaha'. Kapau 'oku 'ikai ha'o vali, te ke lava 'o ngāue'aki 'a e tapuni'i hina ' fakapipiki ia ko ho'o mata ia.
4. Fakafonu 'a e pūloa 'aki hā kelekele mo e tenga'i akau .
5. Fakapapau'i 'a e feitu'u te ke tautau ai. Fili ha feitu'u te ke lava 'o fu'ifu'i mei he 'uha pea mo 'ikai ke maumau'i 'e he kakai.
6. Tautau, fu'ifu'i mo tali ki he kongia ki 'olunga 'o e pūloa ke tupu hake ha la'i 'ulu.

Hiva fakatahataha

Ko e fakahoko ho’o fekau ‘i he fanongo ki ha me’a ‘oku fakatupu fiefia pea malie. Ko hono hiva’i ‘a e fo’i hiva ke malie ‘aupito ke ne toho’aki ‘a e tokanga ‘a e kakai.

Ko e hā ‘a e ‘Hiva Fakatahataha’?

Ko e Hiva Fakatahataha ko hono fa’u ia ha hiva ke ne fakaha’i ha me’a mahu’inga ‘i he nofo ‘a e kolo pe fonua. Ko e Hiva Fakatahataha ‘oku fakatefito ia mei ha fakakaukau ‘o e ‘Kau Hiva na’e launga’. Ko e founa ko eni ‘oku ne ‘omi fakatokanga ki ha me’a ka ‘i he founa ‘oku fakaoli mo fiefia.

Ko e kakai pe ‘kau hiva’ ko eni ‘oku tatanaki kinautolu pe mei ha taha mei he Kolo. ‘E hanga pe ‘e he kau hiva ko eni ‘o fakapapau’i ko e hā Keveinga fakahaisini pe te nau fakahoko. Fa’u ‘a e hiva ke fakaoli mo ongo malie ki he tefito’i kaveinga. ‘E malava ke nau hiva’i ‘a e hiva ‘i ha feitu’u fakapule’anga ke fanongo ki ai ha kakai ki he’enua fekau.

NGAAHI ME’A KE FAKAHOKO

1. Faka’afe’i ‘a e kakai mei he kolo ke nau kau ‘i he ‘Hiva fakatahataha’. ‘Oku ‘ikai ke fiema’u nautolu ko ha kakai ‘oku poto’i he hiva pea ngofua ke kau mai ha fa’ahinga ta’umotu’a
2. 2.Kole ki he kulupu ke nau hiki ha ngaahi kaveinga ke fai ki ai ha tokanga. Fili leva ha kaveinga pe ‘e taha ke fai ki ai ‘a e tokanga. Ngāue’aki ha la’i pepa lalahi ke tohi ai ‘a e ngaahi fakakaukau mo ha ngaahi me’a ‘oku felave’i mo e kaveinga. ‘E tokoni ia ki he fa’u ‘a e fakalea ‘o e hiva. Mahalo te ke sai’ia ke ke fa’u hā kupu pe tolu mo e tau. ‘E lava pe ke fakahu ha fakakata ke tauhi ‘a e malie mo fakaoli ‘a e hiva.
3. 3.Taimi ‘ni te ke fa’u ‘a e hiva. Kapau ‘oku ‘i ai ha kau tangata’i musika ‘i he to’utupu faka’afe’i kinautolu ke nau ha’u ‘o kau. Te ke ngāue ke vave ke tauhi ‘a e tokanga mai ‘a e kau hiva – ‘oua te ke tuku ki ha ‘aho ‘e toe lahi ange. ‘Oua te ke tokanga ki he sipinga ‘o e kau hiva, ko e me’a mahuinga ko e hiva le’o lahi mo e ma’u ‘e he kau hiva ‘a e loto lelei mo ha to’onga ‘oku fiefia.
4. 4.Fakatahataha’i ‘a e kau hiva pea kamata leva ‘a e ako’i ‘o e hiva. Fakapapau’i ‘oku ‘ilo ‘e he kau hiva ‘a e mahu’inga ‘a e fekau ‘oku ‘i he hiva pea oku nau kau ki he hiva. Ko e tokotaha kotoa pe te nau ako hiva fakataha mo ma’u ha feohi lelei.

Ako’i ‘a e hiva ki he lelei taha. Fili ha feitu’u pea kamata ke fakamafola ha talanoa ki homou faiva hiva ‘oku teu ke fakahoko. Fili ha feitu’u te mou ma’u ha kau mamata tokolahi – hange ko eni, ko e loto māketi pe ko e feitu’u fai’anga fakata. Kapau e faingamalie, alea’i ha tokotaha ke ne hiki faita mo fakatātā homou faiva hiva pe te ke fetu’utaki ki he fetu’utaki fakasosiale fakaloto fonua – hange ko eni ko e etiō pe televisone – ‘ai nautolu ke nau ha’u ‘o hiki homou faiva hiva.

Lolotonga ‘a e faiva hiva, feinga’i ke fakatupu fiefia mo faka’ai’ai ‘a e kau mamata ke nau kau mai. Tohi’i ‘a e Hiva ke sio kotoa ki ai ‘a e tokotaha kotoa pe pea nau kau mai. Te ke lava pe ke fakahoko tu’o taha pea kapau ‘oku fakamanako ki he kakai ‘a e ngaahi me’a ‘oku mou lea(mo hiva), ‘e lava pe ke mou ‘alu ki ha feitu’u ‘e taha ‘o toe fakahoko ai ‘a e faiva hiva

‘E malava pe ke ke fakakau atu ha ngaahi fakatātā ke ‘alu fakataha mo e hiva. Kapau ‘oku ke hiva ki he ngaahi founa ‘o e fanaofano ho’o nima, hange ko eni, te ke ngāue’aki ‘a e fakatātā kehekehe ki he ngaahi kupu. Ko e fakatātā ‘oku tokoni ia ki he kakai ke nau muimui lelei ki he hiva, kae ‘oua te nau fakafalala pe ki he lea ‘o e hiva pe.

Kapau ‘oku malie’ia ‘a e kakai ki he me’a ‘oku mo hiva ki ai, ‘oku ou tui e ‘aonga ke i ai ha ni’ihi ‘i he kulupu ke nau pōtalanoa holo mo e kakai fekau’aki mo e kaveinga ‘oku fai ki ai ‘a e tokanga.

‘E ‘aonga pe ke ‘i ai ha’o fokotu‘utu‘u ki he kakai ‘oku nau to e fie ‘ilo lahi ange ki he ngāue ‘oku fakahoko.

Ngaahi fokotu‘u fakakaukau ki he fekau ho’o hiva

- Founga ke ke faka‘ehi‘ehi mei he siemu
- Ngaahi me‘a ke fakahoko ki he tauhi ‘a e fakama‘a
- Ngaahi fakahinohino ki he fanofano ‘o e nima, ngāue‘aki fakalelei ‘o e falemalōlō pea mo e mou‘i fakahaisini
- Ko e hā ‘a e ‘uhinga ‘oku mahuinga ‘a e vai ma‘a ki he‘etau mo‘ui
- Ko e hā ‘a e ‘uhinga ‘oku ‘a e koa ki hono tauhi kitautolu ke ma‘a
- Ko e hā ‘a e ‘uhinga ‘oku fu‘u lelei aupito ke i ai ‘a e kalapu WASH e fanauako

Fetuiaki fakataha

Fanga ki'i fasi nounou mo malie mo holo mamata

Ngāue'aki 'a e Musika – hiva, ta'olunga pe fakahoko ha fa'ahinga faiva –ke fakahaa'i homou kalapu WASH pe fekau fakahaisini. Ko e ngāue ko eni 'oku fekau'aki ia mo e fakahoko faiva fakapule'anga 'o ngāue'aki 'a e hiva, ta'olunga pe fakataha'l kinaua. Fakahoko 'a e ngaahi faiva ke longo mo'ui ki he lahi tahi pea mo faka'ai'ai 'a e kau mamata ke kau 'i he hiva/ta'olunga.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. 'I ho'o kulupu, laulea mo fakamatala, ko e ha 'a e fekau 'oku mou fiema'u ke fakahoko 'i homou fanga ki'i fasi mālie mo holo mamata. Fili ha Kaveinga. 'E lava homou kulupu 'o fakapapau'i hā fo'i hiva e taha pe lahi hake.
2. Fakapapau'i 'a e kakai 'e ha'u – Ko hai e mamata ki he ngaahi faiva 'e fakahoko. Fokotu'utu'u 'a e taimi pea mo e fetu'u 'e faka'ali'ali 'a e kau fakahoko faiva musika.
3. Toutou ako ki he lahi taha homou ngaahi faiva.
4. Tu'uaki homou fakahoko faiva 'i he ngaahi Papa Fakamatala pe la'i pepa 'oku hā ai ha ngaahi fakamatala mo fakatātā 'i he ngaahi faitu'u fakapule'anga.
5. Fokotu'u ha tokotaha ke ne hoko koe tokotaha ke fai 'a e talitali 'o e kau mamata mo fakafe'iloaki mo fakamatala 'a e ngaahi faiva e fakahoko.
6. Lolotonga 'a e fakahoko faiva, faka'ai'ai 'a e kau mamata ke nau kau 'i he ngaahi faiva ki he lahi taha. Mou ma'u ha fakavā lelei pe!

Kakai tokolahi 'oku nau ohofia ha faitu'u

Koe hā 'a e 'uhinga 'Kakai tokolahi 'oku nau ohofia hā fetu'u?

Ko e 'Kakai tokolahi 'oku nau ohofia ha fetu'u 'oku 'uhinga ia ki ha kakai tokolahi 'oku nau ha'u fakataha 'i he taimi tatau ki ha faitu'u pe e taha ke nau fakahoko ha faiva, hange ko e hiva, ta'olunga 'o ha fa'ahinga faiva pea ko 'ene 'osi pe 'a e faiva te nau matuku leva. 'Oku lava pe 'e he fa'ahinga faiva ko eni 'o fakaloto'i 'a e kakai koe'uhi na'e fakahoko fakatupupakē 'a e ta'olunga pe hiva!

'I ho'o Kulupu te nau fakataha ki ha faitu'u fakapule'anga pe ki ha Ako'anga – 'e ikai 'ilo ha taha ki ai –pea nau fakahoko 'a e ta'olunga pe hiva 'i he taimi nounou pea ko 'ene 'osi pe te nau pulia 'i he vave taha.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. .Fakapapau'i ko fe 'a e fekau mei he Klapu WASH e fanauako pe Haisini 'e fakahoko 'e he kau faiva.
2. 2.'I he kulupu, fakapapau'i 'a e faiva e fakahoko(hiva,ta'olunga pe hiva 'oku laulau'i mo vave 'ene fasi).
3. 3.Fokotu'utu'u 'a e taimi mo e faitu'u pea tala ki ho'o ngaahi maheni, kaunga ngāue, pea mo ha ngaahi kautaha 'oku nau manako ke nau kau mai 'a e taimi mo e faitu'u 'e fakahoko ai.
4. 4.Toutou ako homou faiva kimu'a 'i ha faitu'u 'oku 'fakapulipuli hono tu'u'anga.
5. 5.'I he 'aho e fakahoko ai 'a e faiva ' ni fakapapau'i 'a e tokotaha e ha'u mo e me'a ngāue ke tā ai 'a e fasi ki homou faiva.
6. 6.'I he osi pe 'a e fakahoko 'a e ngaahi faiva, pea mavahe he vave taha mei he faitu'u. 'Oku ue'i aupito 'a e loto 'o e kakai koe'uhi na'e 'ikai ha 'amanaki pea 'osi kuo mou toe pulia hange na'e 'ikai hoko ha me'a. Fokotu'utu'u ha faitu'u kehe ke mou fakataha ki ai 'o laulea mo fakamatala ki he faiva na'e fakahoko. Mou ma'u ha fakavā lelei pe!

Ko e talitali hā ngāue fakapule'anga

Ko e founga lelei ke ke vahevahe ho'o ngāue mo e kakai 'o e kolo,ko ho'o fokotu'utu'u hā ngāue fakapule'anga.Ko ho'o fakahoko 'a e talitali 'o hā ngāue fakapule'anga ,oku 'i ai ha ngaahi ngāue (taimi lahi 'oku fakaoli) pea mo malie 'a e ngaahi lea ,oku atā ki hā taha pe 'I he kolo ke ha'u o fanongo,kau pe fanongo.

Ko e me'a mahuinga k eke manatu'i he fakahoko hā talitali hā ngāue fakapule'anga ,ko e fakahoko I ha feituu fakapule'anga 'oku faingofua ke ki hono 'ilo'I e he kakai ,hange ko e lotomalie 'o e Kolo.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Fili hā kaveinga ho'o ngāue fakapule'anga.Ko e hā hono uHINGA? Ko e 'a e 'uhinga 'oku ke fakahoko ai? 'Oku ke fiema'u ke fakahokotaki ki hā 'aho mahu'inga 'o e ta'u?(sio ke he peesi 52 ki he ngaahi 'aho 'oku fakahoko ngāue ai 'a e kautaha XXXX)
2. Fili pe ko fē 'a e feitu'u te ke fai ai 'a e talitali hā ngāue fakapule'anga.'Oku ke fiema'u nai hā ngofua mei he pule'anga ,Komiti fakakolo pe tokotaha 'oku 'o'ona 'a e kekeleke?
3. Fokotu'utu'u 'a e ngaahi fakamatala ki he ngāue oku teu ke fakahoko:'aho,taimi,ko e hā 'a engaahi me'a e hoko ,Ko hai te ne fai 'a e ngāue?
4. Faka'ai'ai 'a e ngāue 'oku teu ke fakahoko.Kamata fakamafola 'a e ngāue ki ho'o kaunga ngāue pea mo e fetu'utaki fakasosiale .Fa'u mo tu'uaki I ha ngaahi la'i pepa 'oku 'i ai 'a e fakamatala mo e fakatātā pe 'I hā Papa fakamatala
5. Faka'eke hā taha 'iloa fakapule'anga(hange ko eni ,taki fakaloto fonua,taha sipoti 'iloa,pet aha hiva iloa) ke ne fakahoko hā lea I he ngāue e fakahoko.
6. Kapau e faingamalie ,alea mo hā taha ke hiki 'a e ngāue 'oku teu ke fakahoko.Pe te ke fetu'utaki ke he Fetuutaki fakasosiale fakaloto fonua (letio pe television) ke nau ha'u 'o hiki 'a e ngāue 'oku teu ke fakahoko.
7. Fakahoko 'a e ngāue mo ma'u hā 'aho ngāue fiefia.Lolotonga 'a e fakahoko 'a e ngāue fakapapau'I 'oku mou fiefia mo fakaaiai a e kakai ke nau kau
8. Kapau 'oku loto tokanga 'a e kakai ki he ngāue 'oku fakahoko,'e aonga ke 'ai hā ni'ihī 'o e kau memipa 'i he kulupu ke nau potalanoa mo e kakai fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku fai ki ai 'a e tokanga .'Oku taau pe ke' i ai pe hā fokotu'utu' ngāue ki he kakai 'oku nau to e fie'ilo lahi ange ki he ngāue 'oku fakahoko.
9. 'I he 'osi 'a e ngāue na'e fakahoko ,laulea mo fakamatala mo e kaunga ngāue:
 - Ko hā 'a e ngāue na'e lava lelei?
 - Ko hā 'a e ngaahi me'a te tau liliu 'i he ngāue hoko mai?
 - Na'a nau fanongo nai ki he'etau fekau n'ae fakahoko?Na'e anga fēfē ' etau ' ilo'i?
 - 'Oku 'i ai hā kakai fo'ou 'oku nau fie kaunga ngāue mo kitautolu?

KO E FEKUMI MO E AKO NA'E FAKAHOKO

Kau ki he Konifelenisi fakafonua 'a e Fanau

Na'e fakahoko 'a e Konifelenisi fakafonua 'a e Fanau 'i Kimba, Papua New Guinea he 'aho 19 mo 20 Nōvema,2012.Ko e 'Aho fakamamani lahi 'a e Fanau 'oku fakamanatua mo ia he 'aho 20 'o Nōvema. Ko 'Aho Fakamamani lahi 'a e Fanau ,ko e 'aho 'o e fakakaungame'a mo fakamahino'aki fekau'aki mo e fanau.'Oku kau 'a e fanau tokolahi ki he Konifelenisi,'oku nau poupu ki he melino 'i he api nofo'anga,Ako'anga mo e anga 'o e nofo fakakolo.Na'a nau fa'u 'a e hiva fekau'aki mo e kaveinga 'o e Konifelenisi ,'Sio ka au,fanongo kia au mo ke tokanga mai ka au.Na'e hiki mo tā 'a e hiva ko eni 'i he letio fakafonua.Na'e vahevahe 'e he fanau 'enau ngaahi 'ausia fakatautaha,ngaahi maau mo e ngaahi talanoa fakatātā.Na'e hanga 'e he Konifelenisi ko eni 'o oange 'a e faingamālie ki he fanau ke nau fakahā 'a e ngaahi me'a oku nau tokanga ki ai mo kau he ngaahi alea.

Fokotu'u hā fetu'utaki fakainitaneti

Ngāue'aki 'o e Initaneti

Ko e ngaahi kautaha fakainitaneti 'oku mei he ngaahi fetu'u kehekehe ' mamani.Ko e ngaahi fetuutaki fakainitaneti mei he kolo,pule'anga ,fakapule'anga ,ngaahi kautaha tautaha pe ngaahu kautaha pisinisi – te tau fakahingoa hā ni'ihī .Ki hono ngāue'aki 'a e initaneti t eke fiema'u hā komipiuta mo e initaneti

Ko e Initaneti ko e feitu'u ia:

- Fekumi mo tauhi ha ngaahi fakamatala(hange ka fu'u Laipeli lahi aupito)
- Fetu'utaki'anga ki he fa'ahinga taha pe
- Kaunga ngāue mo fakalea
- Va'inga'i hā ngaahi vai'nga kehekehe mo fakakata pea mo e ngaahi ngāue 'oku malie

Kapau 'oku 'i ai ho'o komipiuta mo ho'o initaneti,fokotu'u ha'o kautaha initaneti ,te ke lava ai 'o fakalea ki he nagahhi feitu'u kehekehe 'l mamani.

Te ke lava 'o ngāue'aki 'a e initaneti ke poupou'l ho'o fekau'l ho'o fokotu'u ho kautaha innitaneti ,e lava ai 'a e kakai 'o fekumi ki hā ngaahi fakamatala ki ho'o me'a 'oku fakahoko,ako ki he kau ki ho'o kautaha fakainitaneti pe fetu'utaki atu ka ko e 'i hono ngāueaki 'a e initaneti ke kumi'aki ho'o kautaha initaneti

Ko ho'o kautaha initaneti ko e peesi l he initaneti t eke lava 'o vahevahe ho'o 'ilo mo hā ngaahi fakamatala

- Ko e kautaha faka'initaneti 'oku maaui mo fai fakalelei 'a e mo'oni'i me'a ki hā fa'ahinga fakamatala.
- Koe kautaha faka'initaneti 'oku hokohoko ma'u pe hono fakakakato hā ngaahi me'a na'e hoko,talanoa ,ngaahi fakakaukau pe ngaahi ausia

NGAAHI NAUNAU

Ko ha komipiuta kuo fakahoko ki hā initaneti(Vakai ki ho'o mou laipeli fakafonua pe ki hā Fale ma'u'anga Kofi mo 'Initaneti.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. Kole ki hā faiake pe ko hā tokotaha lahi 'oku falala'anga ke tokoni atu
2. Fokotu'utu'u ho'o kauataha faka'initaneti- ko hā 'a e ngaahi me'a oku ke fie mau ,ko e hā 'a e ngaahi fakamatala 'oku ke fiema'u ke vahevahe atu ,ko e ha 'a e fa'ahinga kakai oku ke loto ke tohoaki'i mai?
3. Kumi ha kautaha 'Initaneti te nau tali ho'o kautaha faka'initaneti.Ko e Kautaha pisinisi ko eni te nau tauhi 'a e ngaahi fakamatala kotoa pe mo tuku ki tu'a 'i he i'initaneti ka fiema'u.'Oku lahi pe 'a e fa'ahinga pisinisi ko eni 'oku ta'e totongi.
4. Fa'u leva ho'o Kautaha faka'initaneti
5. Tauhi ma'u pe ho'o kauataha 'Initaneti – 'Oku sai ke ' ai hā tokotaha 'i ho'o kau memipa Kautaha 'Initaneti 'oku taukei mo faingamalie ki he 'Initaneti.
6. Hanga 'o poupoua ho'o Kautaha 'Initaneti – vahevahe ho'o tu'asila mo ho'o kaunga ngāue peafaka'ai'ai ke nau vahevahe .Fakakau ho'o Kautaha 'Initaneti 'i he la'i pepa oku hiki ai ha fakamatala mo fakatātātā ki ho'o kauataha pe 'i ha la'i pepa 'oku 'ikai takafi hā fakamatala ki ho'o kautaha

Fa'u 'Initaneti ta'etotongi

Kautaha tokoni faka'initaneti 'oku ta'e totongi

Ko e kautaha tokoni faka'initaneti 'oku ngofua ke ke kau ki ai.'Oku nau tokoni ki he kakai 'oku nau fie fokotu'u hā nau kautaha faka'initaneti pea te nau tauhi 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo ko e e.Ko ho'o kautaha faka'initaneti te nau tukuanga ki tu'a 'i he' initaneti ke mamata 'a e tokotaha pe ki ai .'Oku 'i ai 'a e ni'ihī 'o e Kautaha tokoni faka'initaneti 'oku totongi pea ni'ihī 'oku ta'e totongi. Ko e hinga eni 'o e ngaahi kautaha tokoni faka'initaneti 'oku manakoa mo ta'e totongi:

- Biz.nf – www.biz.nf
- AwardSpace.net – www.awardspace.com
- Biz.ly – www.biz.ly
- FreeHostia.com – www.freehostia.com
- Wix.com – www.wix.com
- ByetHost.com – byethost.com
- x10Hosting.com – www.x10hosting.com
- Webs.com – www.webs.com

Kautaha 'Initaneti ta'e totongi

Ko e ni'ihī 'o e ngaahi kautaha tokoni faka'initaneti 'oku nau toe 'omi ha faingamalie ke fokotu'u ha'ate kautaha 'Initaneti. Koe kautaha faka'initaneti, 'oku ngāue'aki pe 'e he tokotaha pe kulupu. 'Oku hokohoko 'enau tauhi 'a e ngaahi fakamatala pe lipoti pe hiki 'o ha fa'ahinga me'a. Ka ko hono fakalukufua, 'oku faingofua ange eni 'i he fokotu'u ha kautaha 'Initaneti. 'Oku lahi 'a e ngaahi kautaha 'Initaneti ta'e totongi 'oku nau 'oatu 'a e faingamalie ha kongā he 'Initaneti ma'au. Ko e ngaahi kautaha pehe ' ni 'oku kehekehe pe honau ngaahi fotunga fakahoko ngāue. Vakai ange ki he ngaahi kautaha ko eni, pe 'oku nau oatu 'a e m'ea kotoa 'oku ke fiema'u.

- LiveJournal.com – www.livejournal.com
- BusyThumbs.com – A blog site specifically for your text messages and camera phone images – www.busythumbs.com
- WordPress – wordpress.com
- Blogsome.com – www.blogsome.com
- Edublogs.com – Blogging for educators, including peer educators – <http://edublogs.org>
- Tumblr.com – www.tumblr.com

Ngaahi Tohi Tangi

Ko e Tongi Tangi ko ha kole ke fakamo'oni hā kakai tokolahi ,pe ko e tokotaha pe,kautaha 'o e Pule'anga kenau fakahoko ha ngāue ki ha me'a.

Ngaahi Tohi Tangi he 'Initaneti

'Oku ke lava pe 'o ngāue'aki 'a e initaneti ke fai ai hā fakatokanga 'o ha fa'ahinga me'a pea ke toki faipoupoua ki he kakai ke nau fakamo'oni ki ho'o Tohi tangi 'I he 'initaneti.Ko 'ete ma'u 'a e kakai ken au fakamo'oni ki he'ete Tohi tangi ,oku uHINGA ia 'oku nau poupou ki he me'a 'oku te toknga ki ai.

Ngaahi Tohi Tangi faka'initaneti

Ko e Tong Tangi faka'initaneti eni 'e tolu tokoni atu ki hā fokotu'utu'u hā Tohi tangi:

- Change.org: <http://www.change.org/petition>
- iPetitions: <http://www.ipetitions.com>
- PetitionOnline: <http://www.petitiononline.com>

Mafai 'o e Peni

Kapau e 'ikai t eke ma'u faingamalie ki ha Komipiuta ke fakahoko ha'p Tohi Tangi faka'initaneti ,t eke lava pe 'o tohi nima ho'o Tohi Tangi pea ke 'ave ki he kakai ken au fakamo'oni ki ai .Ave ki he tokotaha ,hā Kautaha pe ki he Pule'anga mo kole ke nau tokanga ki he me'a.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

1. 'Ai ke mahino 'ko e hā 'a e me'a 'oku ke tokanga ki ai – Ko e hā 'a e me'a 'oku ke loto ke hoko 'i he taimi 'oku 'ave ai Tohi Tahi ki he kakai 'oku ke fiema'u ,ngaahi kautaha pe Pule'anga?Sio ki lalo ki he ngaahi fakakukau ki hā Tohi Tangi.
2. 'Ai ke mahino 'a e me'a 'oku fakamo'oni ki ai 'a e kakai.
3. 'Oange ha ngaahi mo'oni'i me'a ke poupoua ho'o Tohi Tangi mo fakaloto'i 'a e kakai nau fakamo'oni
4. Fili hā Tohi Tangi faka'initaneti pea ke fa'u leva ha'o Tohi Tangi fakaāngānga
5. Tufaki ho'o Tohi Tahi 'i he meili pe faka'initaneti.
6. 'Oange ha taimi fe'unga ki he kakai ken au fakamo'oni ki ho'o Tohi Tangi- maholo nai te ke lava 'o poupou'i ho'o Tohi Tangi ' he ngaahi fetu'utaki fakasosiale.Feinga'i ke tokolahi ho'o kau fakamo'oni ke hā kaukau ho'o Tangi Tangi
7. Paaki ho'o Tohi Tangi and fakahā ki he kakai pe Kulupu 'oku ke tokanga ki ai .Mahalo nai te ke lava 'o fokotu'u hā ngāue ke fai ai 'a e me'a' ni
8. 'Osi hā ngaahi 'aho pea ke muimu'i 'a e toko taha pe Kulupu na'a ke tufa ki ai ho'o Tohi Tangi 'o vakai pe kuo liliu 'enau fakakuakau pe kuo nau loto'aki 'a e ngaahi me'a 'ku fai ki ai 'a e tokanga

Ngaahi Fakakukau ki ha Tohi Tangi

- Fakalele'i 'a e ngaahi Falemalōlō 'i he Kolo ,loto Kolomu'a pe tu'a Kolo
- Langa hā Falemalōlō fo'ou 'i ho Kolo pe loto kolomu'a
- Fokotu'u ha ngaahi faka'ilonga tu'uma'u ki he fanofano pe mo'ui fakahaisini 'i ho'o Ako'anga.

To e Fakakaukau ange

Ko e taimi e 'osi ai hā ngāue faka'etivokasio 'oku mahu'inga ke fakamole hā taimi 'i he kalapu to'ongamo'ui fakama'a ke mou fakakaukau ki ha ngaahi ngāue na'e lava lelei pea mo fakakaukau ki ha ngaahi me'a na'e tonu ke fakahoko ke toe lelei ange 'a e fakahoko ngaue 'i he kaha'u:

- Mou tou vakai ki he ngaahi ngāue kuo lava
- Fakailonga'i ha ngaahi malohinga mo vaivai'anga
- Vahevahe homou ngaahi ausia
- To e ako'i ha ngaahi founa ke to e lelei ange ho'o ngaahi fokotu'utu'u ngāue.

Ngaue'aki 'o e ngaahi Fofonga Fiefia lotomamahi ke vakai'i 'aki 'a e ngaue

Ko e me'a ngāue faingofua eni ke ke ngaue'aki he taimi 'oku ke talanoa ai ,ki he ngaahi ngāue na'e lava lelei pea ko e ha leva hā ngaahi ngāue na'e tonu ke fakahoko ke to e lelei ange ho'o ngāue Faka'etivokasio

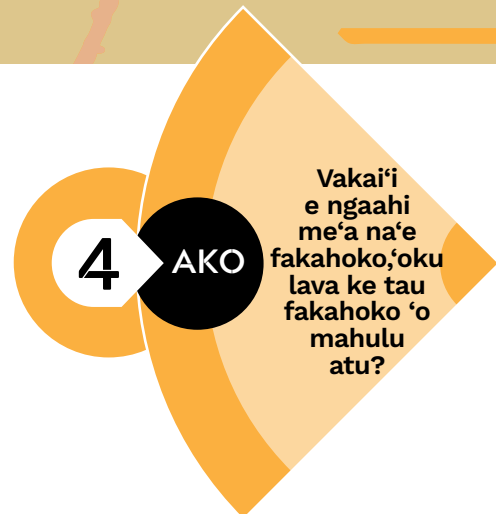
NGAAHI NAUNAU

Lai'i pepa Saati lalahi pea mo e ngaahi peni.

NGAAHI ME'A KE FAKAHOKO

Draw a table on a sheet of paper and write the following headings:

- Hingoa o e Ngāue Faka'etivokasio
- Malohinga mo e ngaahi Lavame'a
- Ngaahi vaivai'anga,ngaahi pole pea mo e ngaahi fakatu'utāmaki
- Ngaahi fokotu'utu'u fakakaukau ke to e fakalelei'aki ha ngāue.

Hingoa o e Ngāue Faka'etivokasio:		Poloseki 'Aho:
 Malōhinga mo e lavame'a:	 Ngaahi vaivai'anga, ngaahi pole mo e fakatu'utamaki:	 Ngaahi fokotu'utu'u fakakaukau ke to e fakalelei'aki ha ngāue:

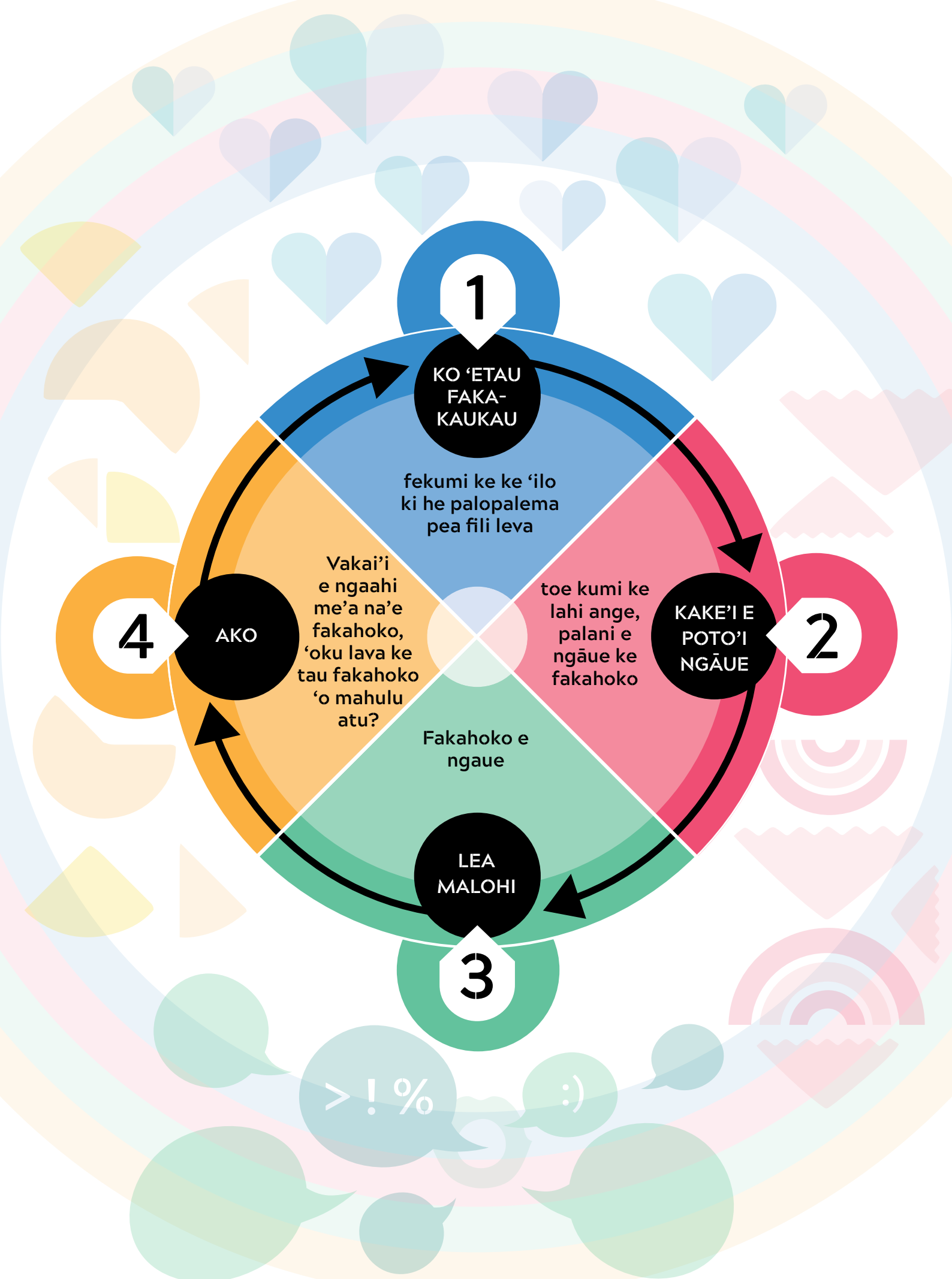
- Fakafonu 'a e hingoa 'o e Ngāue Faka'etivokasio pe ko hā ngaahi ngaue 'oku poupou'i 'a e ngāue Fakaetivokasio kuo ke fakahoko .Pea te ke to e vaki'i 'a e ngāue kuo fakahoko. Tanaki atu mo e 'aho ,tokolahi 'a e kakai na'e kau mai 'i he ngāue na'e vakai'i (hangē ko eni; tamaiki tangata – 5 pea mo e tamaiki fefine – 6 ,ta'umotu'a 8-12)
- Talanoa ki he ngaahi lavame'a na'e fakahoko fekau'aki mo e ngaahi ngaue na'e poupou'i 'a e ngāue Faka'etivokasio na'e fakahoko. Tohi mai ia 'i he tafa'aki 'oku hā atu ai 'a e fofonga malimali
- Talanoa ki he ngaahi vaivai'anga mo e ngaahi pole 'o e ngaahi ngāue na'e poupou'i 'a e ngāue Faka'etivokasio na'e fakahoko. Tohi mai ia 'i he tafa'aki 'oku hā atu ai 'a e fofonga lotomamahi
- Ngāue hoko,te ke fakakaukau mo hiki 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue ke fakalelei'aki 'a e fakahoko ngāue 'i he ngāue Faka'etivokasio kā hoko mai. Tohi mai ia 'i he tafa'aki 'oku hā atu ai 'a e fakatātā ko e fo'i maama ki he ngaahi fakakaukau

Talamonū atu!

Ko e taimi' ni kuo fakahoko ho'o kautaha MTMTS 'a e ngaahi founa e Fā 'i he Siakale 'o e Faka'etivokasio. Ko e taimi' ni kuo ke hoko ko ha tokotaha taukei 'i he fakahoko hā ngaue Faka'etivokasio. Ko e taimi' ni kuo ke ma'u 'a e ngaahi taukei ko eni:

- Kuo mahino ka ko e 'a e ngaahi Faunga kehekehe pea mo hono ngaue'aki a e ngaahi Siakale Felalave'i ke toe mahino ange 'a e felave'i 'o e ngaahi Faunga kehekehe
- Kuo mahino ka ko e 'a e ngaahi mafai kehekehe ,pea fakaivia koe i hoo mafai fakaēkita mo ho'o mafai ngāue fakataha mo ho'o MTMTS Kalapu
- Kuo mahino ka ko e 'a e founa ke ke filifili 'a e kakai oku taumua ki ai ho'o ngaue 'oku fakahoko mo e fa'ahinga liliu 'oku teu ke fakahoko 'i ho'o ngāue Faka'etivokasio
- Kuo ke ausia hono fokotu'utu'u mo fakahoko hā ngaahi ngāue 'oku poupou ki he Faka'etivokasio
- Kuo mahino ka ko e 'a e mahu'inga ke ke fakakaukau'i 'a e ngaahi ngaue kuo lava'i pea mo ha to e ngaahi ngāue ke fakahoko 'i ha to e ngāue Faka'etivokasio 'i he kaha'u ke to e lelei ange

Malo 'a e lava lelei ho'o fai fatongia! Kuo ke mateuteu taimi ni ke muimui he ngaahi Founa e Fā kuo hā atu – Fili ha'o Fakakaukau, Fakalakalaka'i ho'o poto'i ngāue, Fakahoko 'a e Fakamatala mo Ako ki ha ngaahi fakakaukau felave'i mo e Ma'u 'anga Vai, To'onga mo'ui ma'a pe mo'ui Fakahaisini 'oku ke manako ke fai ha liliu 'i ho'o ako'anga pe anga 'o e nofo he Kolo. 'Oku mau 'amanaki lelei ke mau mamata ke hā ngaahi ngāue fakaofo 'e malava ke mou fakahoko mo homou kalapu to'ongamo'ui fakama'a.

1

KO 'ETAU
FAKA-
KAUKAU

fekumi ke ke 'ilo
ki he palopalema
pea fili leva

2

KAKE'I E
POTO'I
NGĀUE

toe kumi ke
lahi ange,
palani e
ngāue ke
fakahoko

3

LEA
MALOHI

Fakahoko e
ngaue

4

AKO

Vakai'i
e ngaahi
me'a na'e
fakahoko,
'oku lava ke
tau fakahoko
'o mahulu
atu?

> ! %

:)

**Ko e Tohi tokoni ko eni na'e fa'u
ki he fanau ako hangē ko ko e.**

Ko e hā hono 'uhinga?

Ko e taimi 'oku oatu ha faingamalie mo e mafai kia koe, te ke lava 'o fakahoko ha ngaahi liliu ke to e sai ange 'a e to'onga moui lelei 'i he ako'anga mo e kolo'. Ko e fanauako pehe' ni hangē ko ko e 'oku mou hoko ko ha tokotaha poupou malohi ki he ngaahi ngāue faka'etivokasio

'I loto 'i he Tohi tokoni ko eni 'oku 'i ai hā ngaahi founa mo e ngaahi fakakaukau ki he fanau ako hangē ko koe, te mou ngāue fakataha ki hono fokotu'utu'u ha ngāue mo fakahokohoko 'a e ngaahi ngāue Faka'etivokasia, koe'uhiā ko e tokotaha kotoa pe 'i he ako'anga 'oku ne ma'u ha ma'u'anga vai 'oku ma'a mo malu, mo e falemalōlō 'oku lelei pea mo fakahoko ha ngaahi to'onga mo'ui fakahaisini hangē ko e fanofano 'a e nima mo e koa. Ko e ngaahi ngāue 'oku ha 'i he tohi' ni 'e tokoni ia ki he fanau ako' hangē ko ko e, 'oku ke ongo'i loto ma'u ,te ke lava ' o fakahoko ha ngaahi liliu 'oku lelei 'i ho'o ako'anga pe kolo. 'Oku 'i ai ha ngaahi sipinga ngāue ke tokoni atu ki ho'o fokotu'utu'u ngāue, pea mo e ngaahi fakakaukau ki ha ngaahi Faka'etivokasio 'oku fakalotomāfana pea mo hono ngaue'aki ha ngaahi Āati ke ne ue'i 'a e loto 'o e Kakai'.

Ko e Tohi ko eni 'oku fakatefito ki he Vai, To'onga Mo'ui Fakama'a pea mo e Haisini ,ka koe fakafotunga ngāue te ke ako ki ai, 'oku lava ai ke ke fakaloto'i ha ngaahi liliu lelei ki ha fa'ahinga me'a 'oku mahu'inga kia ko e.

Fakavave, 'alu 'o fakatahataha'i ho'o Kautaha To'onga Mo'ui Fakama'a mo Haisini, kamata leva 'i hono fakahoko 'a e ngaahi ngāue, ke ke fakahinohino ki he tokotaha kotoa 'a e ngāue faka'etivokasio 'oku malava 'e he kau talavou 'i he'etau nofo he mamani ko eni.